

הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה
נובמבר 2010

מדד הדמוקרטיה הישראלית 2010

ערכים דמוקרטיים בישראל הלכה למעשה

אשר אריאן, תמר הרמן
יוכל לבל, מיכאל פיליפוב, הילה צבן, אנה קנפלמן

Auditing Israeli Democracy - 2010

Democratic Values in Practice

Asher Arian, Tamar Hermann

Yuval Lebel, Michael Philippov, Hila Zaban, Anna Knafelman

עריכת לשון: קרן גליקליך
עיצוב הסדרה: רון הרן
סדר והדפסה: ארט פלוס – דפוס ירוק, ירושלים

מסת"ב: ISBN 978-965-519-081-6

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), תשע"א
Copyright © 2010 by The Israel Democracy Institute
Printed in Israel

להזמנת ספרים ומחקרי מדיניות בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה:
טלפון: 02-5300867, 1-800-20-2222; פקס: 02-5300867
דוא"ל: orders@idi.org.il
אתר האינטרנט: www.idi.org.il
המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת"ד 4482, ירושלים 91044

כל פרסומי מדד הדמוקרטיה הישראלית, מחקרי המדיניות ופרק נבחר מכל ספר ניתנים להורדה חינם מאתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במנהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולנורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

החוקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה הם אנשי אקדמיה, והם מובילים פרויקטים במגוון תחומים של החברה והמשטר בישראל. מחלקת ההוצאה לאור של המכון מפיקה, משווקת ומפיצה את פירות עבודתם בכמה סדרות: ספרים, מחקרי מדיניות, מדד הדמוקרטיה, פורום קיסריה ודברי ימי עיון.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

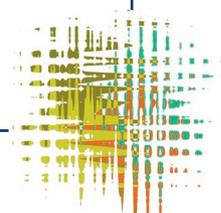
מרכז גוטמן לסקרים הוקם במתכונתו הנוכחית במכון הישראלי לדמוקרטיה בשנת 1998, עם מעבר מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי למכון הישראלי לדמוקרטיה. המכון המקורי הוקם בשנת 1949 על ידי פרופ' אליהו (לואי) גוטמן כמרכז חלוצי למחקרי דעת קהל וקידום מתודולוגיה במדעי החברה. יעדו של מרכז גוטמן הוא להעשיר את הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות ציבורית באמצעות מידע השאוב מבסיסי הנתונים של המרכז ומסקרי דעת הקהל המתבצעים על ידי המרכז.

אשר אריאן ז"ל היה המנהל המדעי של מרכז גוטמן לסקרים, עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור למדע המדינה באוניברסיטה של העיר ניו יורק.

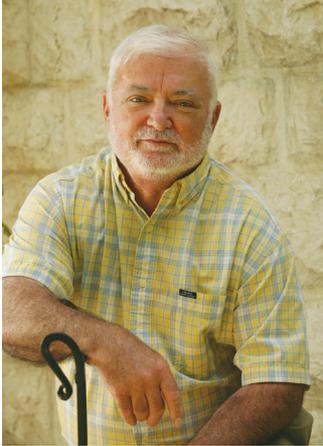
תמר הרמן היא עמיתה בכירה במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור מן המניין למדע המדינה באוניברסיטה הפתוחה.

יובל לבל, מיכאל פיליפוב, הילה צבן ואנה קנפלמן הם עוזרי מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה.

תודה מיוחדת
לכבוד נשיא המדינה שמעון פרס
על שפתח את משכנו
לכנס השנתי
של הדמוקרטיה הישראלית
במבחן השעה

פרופ' אשר אריאן ז"ל (1938-2010)

פרופ' אשר אריאן היה מבכירי מדעני המדינה בארץ ומומחה בעל שם עולמי בנושאי בחירות וסקרי דעת קהל. הוא נולד בשנת 1938 בקליבלנד אוהיו שבארצות הברית ועלה לישראל בשנת 1966.

את עבודת הדוקטור שלו כתב פרופ' אריאן באוניברסיטה של מדינת מישגן. בישראל הוא היה ממקימי החוג למדע המדינה באוניברסיטת תל אביב וראש החוג הראשון. בשנת 1977 נבחר לדיקן הפקולטה למדעי החברה ולאחר מכן הופקד על הקתדרה ע"ש רומולו בטנקור. בשנת 1979 היה אריאן חבר בקבוצה שכוננה

את האגודה הישראלית למדע המדינה ואף נבחר לעמוד בראשה. בשנת 1986 הוא התמנה לפרופסור בכיר מן המניין בחוג למדע המדינה באוניברסיטה של העיר ניו יורק, ובראשית שנות התשעים הצטרף לחוג למדע המדינה באוניברסיטת חיפה, שם לימד עד לפרישתו לגמלאות.

בשנות פעילותו המחקרית הענפה פרסם פרופ' אריאן עשרות ספרים ומאמרים בענייני ממשל ומשטר, בחירות, דעת קהל והתנהגות פוליטית בישראל. שניים מהמפעלים העיקריים שהוביל היו סדרת הסקרים והספרים של הבחירות בישראל (הפרויקט הרב-שנתי הוותיק ביותר בחקר מדע המדינה בישראל, שאותו הוא ייסד עוד בשנת 1969) ופרויקט מדיניות הביטחון הלאומי ודעת הקהל של מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל אביב.

במכון הישראלי לדמוקרטיה היה פרופ' אריאן אחד העמיתים הבכירים הראשונים. במסגרת זו הוא יזם את שילובו של המכון למחקר חברתי שימושי ע"ש גוטמן במכון הישראלי לדמוקרטיה, וכמו כן כונן והנהיג את פרויקט מדד הדמוקרטיה, המציג הערכה שנתית של מצב הדמוקרטיה בישראל מנקודת מבט השוואתית, היסטורית ובין-לאומית.

במהלך העבודה על מדד הדמוקרטיה לשנת 2010 הלך פרופ' אשר אריאן לעולמו. הוא יחסר לכולנו.

יהי זכרו ברוך.

תוכן העניינים

13	תודות
15	תקציר

חלק ראשון: מדד הדמוקרטיה 2010

23	א. תיאור המחקר ומטרותיו
26	ב. מדדי הדמוקרטיה
26	1. תמונת מצב
27	2. ישראל 2010 בראי המדדים: בהשוואה בין־לאומית ובהשוואה היסטורית
33	3. ממצאים נבחרים
33	(א) ההיבט המוסדי
44	(ב) היבט הזכויות
55	(ג) היבט היציבות

חלק שני: סקר הדמוקרטיה 2010

61	א. מבוא
61	ב. תפיסות מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי
61	1. ההיבט המוסדי
71	2. היבט הזכויות
76	3. היבט היציבות
82	ג. סיכום

חלק שלישי: עקרונות דמוקרטיים במבחן המעשה

- 85 א. הקדמה: ערכים דמוקרטיים והתנהגות דמוקרטית
- 91 ב. המישור האנכי: עמדות הציבור בנוגע למשטר בישראל (עקרונות וביצוע)
- 91 1. היחס לדמוקרטיה הישראלית – כללי
- 96 2. חוקה
- 99 3. יהודית ודמוקרטית: אופייה של מדינת ישראל
- 104 4. תפקוד הדמוקרטיה הישראלית
- 109 5. מוסדות השלטון
- ג. המישור האופקי: יחסים בין האזרחים – תפיסות של שוויון לפני החוק, חופש ביטוי וסובלנות לאחר
- 116 1. יחסי יהודים-ערבים
- 116 2. ריחוק/קרבה חברתיים
- 123 3. מרחב ההחלה של זכויות האדם והאזרח והשירותים הנגזרים מהן
- 125 ד. סיכום
- 133

נספחים

- 139 נספח 1: סיכום מדדי הדמוקרטיה, 2010-2003
- נספח 2: ממצאי סקר מדד הדמוקרטיה 2010 בהשוואה לסקרי מדד הדמוקרטיה, 2009-2003
- 142
- 146 נספח 3: התפלגות התשובות בסקר הדמוקרטיה, מרס 2010

רשימת התרשימים והלוחות

24	מבנה המדד	תרשים 1
32	מקומה של ישראל במדרג המדינות הדמוקרטיות	תרשים 2
34	איזונים ובלמים בהשוואה בין-לאומית	תרשים 3א
35	איזונים ובלמים בישראל	תרשים 3ב
36	ייצוגיות ואחריותיות בהשוואה בין-לאומית	תרשים 4א
37	ייצוגיות ואחריותיות בישראל	תרשים 4ב
38	איכות הבקרה בהשוואה בין-לאומית	תרשים 5
39	ממשל אפקטיבי בהשוואה בין-לאומית	תרשים 6
41	שחיתות פוליטית (CPI) בהשוואה בין-לאומית	תרשים 7א
42	שחיתות פוליטית (CPI) בישראל	תרשים 7ב
43	שליטה בשחיתות בהשוואה בין-לאומית	תרשים 8א
44	שליטה בשחיתות בישראל	תרשים 8ב
46	שלטון החוק בהשוואה בין-לאומית	תרשים 9א
47	שלטון החוק בישראל	תרשים 9ב
48	מספר האסירים לכל 100,000 תושבים בהשוואה בין-לאומית	תרשים 10א
49	מספר האסירים לכל 100,000 תושבים בישראל	תרשים 10ב
50	חופש כלכלי בישראל	תרשים 11
51	חופש כלכלי בהשוואה בין-לאומית	תרשים 12א
52	חופש כלכלי בישראל	תרשים 12ב
54	שוויון מגדרי בהשוואה בין-לאומית	תרשים 13
56	יציבות פוליטית בהשוואה בין-לאומית	תרשים 14א
57	יציבות פוליטית בישראל	תרשים 14ב
62	עניין בפוליטיקה	תרשים 15
63	עניין בפוליטיקה, לפי גיל	תרשים 16
65	תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי	תרשים 17
66	הערכת התפקוד של הדמוקרטיה הישראלית	תרשים 18
67	תמיכה במנהיגים חזקים בישראל	תרשים 19
68	התאמתן של צורות שלטון למציאות הישראלית	תרשים 20
69	התאמתן של צורות שלטון למציאות הישראלית, לפי גיל	תרשים 21
70	אמון בפוליטיקאים	תרשים 22
72	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: יחס למיעוט הערבי	תרשים 23
73	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון פוליטי למיעוטים	תרשים 24
74	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי בישראל	תרשים 25
75	עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי בהשוואה בין-לאומית	תרשים 26

77	תרשים 27	אמון במוסדות מרכזיים: ראש הממשלה, הממשלה, הכנסת, המפלגות, 2003-2010
78	תרשים 28	אמון במוסדות מרכזיים: בית המשפט העליון, פרקליטות המדינה, המשטרה, 2003-2010
79	תרשים 29	אמון במוסדות מרכזיים: צה"ל, נשיא, תקשורת, 2003-2010
80	תרשים 30	רצון לחיות בארץ בעתיד הרחוק, 1986-2010
81	תרשים 31	תחושת השייכות למדינה וגאווה לאומית
92	תרשים 32	המשטר הדמוקרטי בישראל
94	תרשים 33	הערכת מידת הדמוקרטיה של ישראל
95	תרשים 34	ציונים לדמוקרטיה הישראלית
98	תרשים 35	חשיבותה של חוקה, לפי עמדה פוליטית
99	תרשים 36	חשיבותה של חוקה, לפי מידת הדתיות
101	תרשים 37	יהודית ו/או דמוקרטיה?
103	תרשים 38	הצהרת נאמנות כתנאי לאזרחות
105	תרשים 39	חופש דת, חופש ביטוי וזכויות אדם
107	תרשים 40	כיבוד של זכויות האדם והאזרח בישראל
108	תרשים 41	הערכת ארגוני זכויות האדם והאזרח, לפי עמדה פוליטית
111	תרשים 42	סמכויות בית המשפט העליון, לפי מידת דתיות
113	תרשים 43	תמיכה בהחמרה של תקנות אכיפת החוק והסדר, לפי לאום
115	תרשים 44	נחיצותן של המפלגות
117	תרשים 45	שוויון בין יהודים לערבים
118	תרשים 46	ערבים בעמדות בכירות
119	תרשים 47	הקול הערבי בסוגיות גורליות
120	תרשים 48	העדפה תקציבית ליישובים יהודיים, לפי עמדות פוליטיות ומידת דתיות
122	תרשים 49	שוויון בחינוך ובשירותי דת
124	תרשים 50	שכנות עם "אחרים"
127	תרשים 51	חופש הביטוי בתקשורת
128	תרשים 52	היחס למתנגדים לציונות
129	תרשים 53	שוויון בתחום הבריאות והחינוך, לפי לאום
130	תרשים 54	הזכות לאזרחות
132	תרשים 55	שוויון בשירותי דת לזרמים היהודיים השונים, לפי מידת דתיות
133	תרשים 56	התליית הזכות לבחור ולהיבחר בשירות בצה"ל
30	לוח 1	ישראל 2010 בראי המדדים: שינויים לעומת הערכה קודמת

תודות

ספר זה הוכן לקראת כנס הדמוקרטיה הישראלית במבחן השעה המתקיים זו השנה השביעית במשכן הנשיא בירושלים.

אנו מודים לאשירה מנשה וליסמין אלקלעי (עיבודים סטטיסטיים), לרון הרן (עיצוב הספר), לקרן גליקליך (עריכת העברית), לקרן גולד (תרגום הספר לאנגלית), לשולמית ברמן (עריכת התרגום), וכן לצוות ההוצאה לאור של המכון הישראלי לדמוקרטיה על עבודתו המסורה והקפדנית – לפרופ' אלי שאלתיאל ועדנה גרניט העומדים בראש ההוצאה לאור, לנדב שטכמן (הבאה לדפוס) ולתמר שקד (הגהות). תודה מיוחדת לענת ברנשטיין (התקנת הספר) על הסבלנות וההשקעה בפרויקט זה.

תקציר

חלק ראשון: מדד הדמוקרטיה 2010

חלק זה בוחן את מצב הדמוקרטיה הישראלית לפי שורה של מדדים כמותיים מוכרים בתחום. התכונות הבאות לידי ביטוי במדדים נבחנו על פי שני צירי השוואה: האחד – איכות התפקוד והביצוע של ישראל בהשוואה ל-35 דמוקרטיות אחרות בעולם; והאחר – ביצועי ישראל בעבר ובהווה. ככל שנה, גם במדד 2010 ריכזנו את הנתונים מילולית וגרפית כדי להצביע על המגמות הכלליות – שיפור, הרעה או חוסר שינוי במצבה של ישראל בהשוואה למדינות אחרות לעומת העבר. ב־2010 עודכנו 19 מדדים מתוך 37 מדדים הנכללים במדד הדמוקרטיה.

- ברוב המדדים הבין־לאומיים ישראל מדורגת מיד לאחר הדמוקרטיות הוותיקות, בסמוך לדמוקרטיות החדשות של מזרח אירופה, מרכז אמריקה ודרום אמריקה.
- בשנים האחרונות לא חלו שינויים גדולים בדירוגה הכללי של הדמוקרטיה הישראלית – מצבה היחסי לא השתפר, אך גם לא הורע.
- חולשות רבות של הדמוקרטיה הישראלית קשורות בהיבט הזכויות. למשל, שיעור האסירים הגבוה משתלב עם הליקויים בשלטון החוק, שאיכותו נופלת מהמקובל במדינות המערב.
- בשנים האחרונות חלה אמנם ירידה בדירוגה של ישראל במדדי השוויון המגדרי, אך היא עדיין ממוקמת בתחום זה מעל רוב הדמוקרטיות החדשות.
- במדד היציבות הפוליטית ישראל מדורגת במקום האחרון בשורת הדמוקרטיות שנבדקו.
- ישראל מקבלת ציון גרוע בתחום השסעים החברתיים, אשר משפיעים לרעה על הדמוקרטיה הישראלית ואינם מתמתנים.
- השיפור העיקרי נרשם במדדים המוסדיים, בעיקר בעקבות השיפור בציוניה של ישראל במדדי המשילות.
- במדדי השחיתות של המערכת הפוליטית לא חלו שינויים בולטים בהשוואה לשנת 2009.

חלק שני: סקר הדמוקרטיה 2010

חלק זה מציג ומנתח ממצאים של סקר דעת קהל (מדגם כלל מרואיינים יהודים וערבים) שנערך במרס 2010 והתמקד בהערכות ובעמדות של הציבור כלפי מימוש

הדמוקרטיה בישראל, מידת התמיכה בה ושביעות הרצון ממנה. המטרה בחלק זה של המדד היא לאמוד את עמדות הציבור בישראל בנוגע למגוון ערכים דמוקרטיים ולבחון את הערכותיו באשר לתפקוד הדמוקרטיה בישראל בהשוואה למדידות קודמות בשנים 2003-2009.

- בצד התמיכה הרחבה בטענה שישראל חייבת להישאר מדינה דמוקרטית, הציבור הישראלי נוטה לאפיין את הדמוקרטיה הישראלית כמשטר חלש ולא יעיל. הפתרון המועדף הוא שלטון ריכוזי יותר. רוב המשיבים בסקר (60%) מעריכים את היתרונות שיש בשלטון אוטוריטרי ובמנהיגות חזקה, הפותרים (בעיניהם) בעיות ביעילות.
- הישראלים מאוכזבים ממידת ההשפעה הנמוכה של העדפותיהם, כפי שהשתקפו בהצבעתם בבחירות, על מדיניות הממשלה. הרוב מעדיפים משטר מומחים (59%), שיקבלו החלטות המבוססות על שיקולים מקצועיים ולא על שיקולים פוליטיים. לאלה מתלווים אכזבה מתפקוד המוסדות הנבחרים וחוסר אמון בכנסת ובמפלגות. כבעבר גם השנה צה"ל זוכה לאמון גבוה מצד הציבור הישראלי. מוסד נשיא המדינה ממשיך לשפר את תדמיתו, והשנה יש רוב המביע אמון רב בנשיא המכהן (70% תמיכה).
- 86% מהציבור היהודי סבורים שהחלטות גורליות למדינה צריכות להתקבל ברוב יהודי. 53% סבורים שהמדינה רשאית לעודד הגירה של ערבים אל מחוץ למדינה.
- מאז פרסום מדד הדמוקרטיה הראשון (2003) נצפים פערים מובהקים בין דעותיהם של היהודים הוותיקים לאלה של העולים מחבר המדינות. מתברר שהעולים הללו הם אחת הקבוצות הפחות ליברליות בציבור הישראלי.
- גם השנה – כמו בשנים עברו – מאבחן סקר מדד הדמוקרטיה אופטימיות בהתייחסות הציבור לעתיד המדינה. אף שרוב הישראלים מודאגים מאוד מהשחיתות, איבדו אמון בפוליטיקאים ומשוכנעים שבעוד שנים אחדות תפרוץ מלחמה נוספת, הם ממשיכים לרצות להתגורר בישראל, גאים במדינתם ומרגישים שייכים לקולקטיב הישראלי.

חלק שלישי: עקרונות דמוקרטיים במבחן המעשה

הניתוח בחלק זה נעשה בשני מישורים: אנכי ואופקי. במישור האנכי התמקדנו בהשוואה בין התמיכה בערכים דמוקרטיים מרכזיים לבין הערכת האזרחים את מידת המימוש של ערכים אלה על ידי מוסדות השלטון וסוכנויותיו. במישור האופקי התמקדנו ביחסים שבין האזרחים לבין עצמם, כיחידים וכקבוצות, ובחנו אם אזרחי ישראל שומרים בפועל על מחויבותם המוצהרת לערכים החוקתיים ולזכויות הנובעות מהם.

המישור האנכי

- הציבור בישראל, כמו במדינות דמוקרטיות רבות אחרות, תומך במוצהר במשטר הדמוקרטי: 81% מכלל הציבור מסכימים עם הקביעה העקרונית ש"דמוקרטיה היא אמנם לא משטר מושלם, אבל היא יותר טובה מכל צורת שלטון אחרת".
- על אף התמיכה העקרונית במשטר הדמוקרטי, יותר ממחצית מכלל הציבור (55%) תומכים באמירה ש"מצבה הכללי של ישראל היה הרבה יותר טוב אילו היו פחות מתחשבים בכללי הדמוקרטיה ויותר מקפידים על שמירת החוק ועל הסדר הציבורי". פילוח התשובות על פי השיוך הפוליטי העצמי של המרואיינים היהודים על הרצף שמאל-ימין מראה הבדלים בין הקבוצות: 60% מקרב הימין תומכים באמירה זו, 50% מהמרכז ו-49% מהשמאל. כלומר, בקרב תומכי הימין יש נכונות רבה יותר לוותר על כללי הדמוקרטיה משיש בקרב תומכי המרכז והשמאל.
- 36% מהמשיבים מחזיקים בעמדה שישראל היא היום פחות מדי דמוקרטית, 34% סבורים שהיא דמוקרטית במידה המתאימה, ו-27% סבורים שהיא דמוקרטית מדי. פילוח על פי מגזרי אוכלוסייה מעלה שהעמדה שישראל היא פחות מדי דמוקרטית חזקה במיוחד בקרב העולים מחבר המדינות 49%, בהשוואה ל-41% בציבור הערבי ו-31% בלבד בקרב הציבור היהודי הוותיק.
- התפלגות התשובות על השאלה "איזה ציון מגיע לדעתך לדמוקרטיה הישראלית, כאשר 1 הוא לא מספיק ו-10 הוא מעולה?" מלמדת כי הציבור היהודי מעניק לדמוקרטיה הישראלית את הציון הממוצע 5.4. מתוכו, ציבור העולים מחבר המדינות מעניק לה ציון מעט גבוה יותר – 5.6. הציון הממוצע שנותן לדמוקרטיה הישראלית הציבור הערבי הוא נמוך יותר ועומד על 5.1.
- הציבור חצוי ביחסו לקביעה שבעבר הייתה ישראל דמוקרטית יותר משהיא היום. בקרב היהודים שיעור המתנגדים לאמירה זו עומד על 47% ועולה על שיעור התומכים בה (39%).

- באשר לחוקה: 65% מכלל הציבור מעידים כי הנושא חשוב להם. בקרב הציבור היהודי 69% סבורים כך, לעומת 45% בלבד מהמשיבים הערבים.
- ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית: בכלל הציבור הישראלי השיעור הגבוה ביותר – 43% – מצביעים על שני חלקי ההגדרה כבעלי חשיבות שווה, 31% מגדירים את הרכיב היהודי חשוב יותר, ורק 20% מגדירים כך את הרכיב הדמוקרטי. בקרב הערבים אזרחי ישראל ההעדפה היא לרכיב הדמוקרטי – 38%.
- חופש הדת וחופש הביטוי: העמדה השכיחה לגבי שתי הזכויות היא שהן מיושמות במידה המתאימה (כ-41% בשני המקרים). ואולם כאשר מדובר בזכויות האדם, 39% סבורים שהן מיושמות פחות מדי.
- אמון במוסדות: רק מעט יותר ממחצית מכלל הציבור הישראלי כיום – 54% – אומרים שיש להם אמון מלא או חלקי בבית המשפט העליון, לעומת 44% שאומרים בגלוי שאין להם אמון בו. במשטרה מביעים אמון מלא או חלקי כ-41% בלבד מהמשיבים. באשר למפלגות: 72% מכלל הציבור מעידים על עצמם שאין להם אמון בהן. ואולם רוב גדול (63%) מתנגד לדעה שבימינו המפלגות אינן נחוצות ואפשר לפיכך לבטלן.

המישור האופקי

- הרעיון שאזרחות היא מעמד חוקי משווה הופנם בציבור הישראלי באופן חלקי בלבד. 51% מכלל הציבור מצדדים בשוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים. חלוקה של הציבור היהודי על פי דתיות מעלה שכלל שעולה מידת הדתיות, עולה גם ההתנגדות להשוואת הזכויות בין יהודים לערבים: 33.5% בלבד מהחילונים מתנגדים לכך, לעומת 51% מהמסורתיים, 65% מהדתיים ו-72% (!) מהחרדים.
- כמעט שני שלישים (62%) מהיהודים סבורים שכל עוד ישראל נמצאת בסכסוך עם הפלסטינים, אסור להתחשב בדעות של הערבים אזרחי ישראל בנושאי חוץ וביטחון.
- כשני שלישים (67%) מהציבור היהודי סבורים כי אין לאפשר לקרובי משפחה מדרגה ראשונה של ערבים להיכנס לישראל במסגרת איחוד משפחות.
- באשר לשוויון בהקצאת משאבים: רוב המשיבים (55%) חושבים שצריך להקצות ליישובים היהודיים משאבים רבים יותר מליישובים הערביים. רק מיעוט (42%) אינם מסכימים עם קביעה זו. בימין יש רוב ברור שמסכים עמה (71%), בעוד שבמרכז מסכים עמה רק מיעוט (46%), ובשמאל מיעוט קטן אף יותר (38%). בפילוח על פי דתיות נמצא כי בקרב החרדים מסכימים עם קביעה זו 51%, בקרב הדתיים – 45%, בקרב המסורתיים – 28% ובקרב החילונים – 18% בלבד.

- באשר לשוויון במימון שירותי דת, מתברר כי המצב כאן טוב יותר: 39% מכלל הציבור תומכים במימון שווה ו-35% מתנגדים. באשר למימון שוויוני של בתי הספר: מספר התומכים מכלל הציבור אף גדול יותר ועומד על 51%, לעומת 27% מתנגדים. אם מתבוננים רק בציבור היהודי מתברר כי שיעור התמיכה בשוויון במימון שירותי דת עומד על 41%, בהשוואה ל-33% מתנגדים. כאשר מדובר במימון שוויוני של בתי הספר התמיכה מגיעה ל-54%, לעומת 26% מתנגדים.
- בחינת מידת הסובלנות של ישראלים יהודים כלפי שכנים "אחרים" (עולים מרוסיה; חרדים; מתנחלים לשעבר; זוגות הומוסקסואלים; עובדים זרים; ערבים; אנשים בעלי פיגור שכלי; חולי נפש הנמצאים בשיקום בקהילה; עולים מאתיופיה; מי שאינם שומרים שבת וחג) מעלה כי השכנות המפריעה להם ביותר היא השכנות עם ערבים (46%), לאחר מכן, ובאותה המידה, עם חולי נפש בשיקום ועם עובדים זרים (39%). שכנות עם זוג הומוסקסואלים מפריעה ל-25%, עם חרדים – 23%, עם עולים מאתיופיה – 17%, עם מי שאינם שומרים שבת וחג – 10% ועם עולים מחבר המדינות – 8%.
- הציבור הערבי מתברר על פי נתוני הסקר כסובלני פחות בהשוואה לציבור היהודי כאשר מדובר בשכנות עם "אחרים". כאן השכנים הבלתי רצויים ביותר הם זוג הומוסקסואלים (70%), חרדים (67%) ומתנחלים לשעבר (65%). ה"נסבלים" ביותר בעיניהם כשכנים הם העובדים הזרים (48%).
- 72% מכלל הציבור סבורים כי הדמוקרטיה הישראלית נפגעת מגידול הפערים בחברה.
- 54% מהציבור היהודי מתנגדים לטענה שיש לקבוע בחוק עונשים למי שמדבר נגד הציונות. 50% גם מסכימים עם הקביעה שחשוב לאפשר למפלגות לא ציוניות להשתתף בבחירות.
- רוב קטן של המדגם היהודי – 51.5% – מסכים עם הקביעה שרק עולים חדשים שהם יהודים על פי ההלכה זכאים לקבל באופן אוטומטי אזרחות ישראלית. בקרב היהודים הוותיקים 59% מסכימים עם הקביעה הזו, בעוד שבקרב העולים מחבר המדינות מסכימים עמה רק 34.5%. פילוח התשובות בציבור היהודי על פי הגדרה עצמית של דתיות מעלה כי בקרב החילונים תומכים בהדרתם של הלא יהודים 41%, בקרב המסורתיים – 63%, בקרב הדתיים – 79% ובקרב החרדים – 88%.
- בקרב הציבור היהודי יש קונסנזוס כמעט מלא – 82% – שיש לתת טיפול חירום רפואי בלי להתחשב בשאלה אם יש או אין לחולה ביטוח רפואי. בציבור הערבי, לעומת זאת, תומכים בדעה זו רק 40% מן המשיבים.

- אשר לשלילת הזכות לבחור ולהיבחר מחייבי גיוס שלא שירתו בצבא, מצאנו הבדלים גדולים בין המגזרים: 56% מקרב הישראלים היהודים הוותיקים מסכימים עם הרעיון, ואילו מקרב העולים מחבר המדינות 62% אינם מסכימים. בבדיקה על פי הגדרה עצמית של מידת הדתיות נמצא כי 76% מקרב הציבור החרדי שוללים את הרעיון.

חלק ראשון

מדד הדמוקרטיה 2010

א. תיאור המחקר ומטרותיו

פרויקט מדד הדמוקרטיה עוסק בהערכה תקופתית של איכות הדמוקרטיה ושל מידת ההגשמה של הערכים והיעדים הדמוקרטיים בישראל. כדי לקבוע את איכות התפקוד והביצוע של הדמוקרטיה נתנו דעתנו למגוון אפיונים ומשתנים המזוהים בתאוריה עם דמוקרטיה ליברליות ותיקות ויציבות.

למושג "דמוקרטיה" הגדרות ומובנים רבים. לצרכינו אנו נגדיר מדינה דמוקרטית כך: מדינה שבה רוב התושבים נהנים מזכויות האזרחות הכוללות, לכל הפחות, את הזכות להיבחר ואת הזכות לבחור את מקבלי ההחלטות מתוך שניים או יותר מתמודדים על השלטון, בבחירות תקופתיות, חשאיות, תחרותיות ובעלות תוצאות מחייבות.¹ לצד הגדרה זו חשוב להבהיר שתי הנחות יסוד במחקר: הראשונה – הדמוקרטיה איננה תופעה דיכוטומית, אלא רצף של שיטות פוליטיות שונות, המבטא מידות שונות של דמוקרטיה; השנייה – דמוקרטיה היא תופעה רב-ממדית המקיפה מגוון של מוסדות, תכונות ותפקודים. ההערכה של מידת הדמוקרטיה של מדינת ישראל מתייחסת לשלושה היבטים: ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות.² כל היבט מורכב מאוסף של תכונות יסוד, שהן הבסיס להערכת איכות הדמוקרטיה בכל מדינה ומדינה (תרשים 1 להלן).

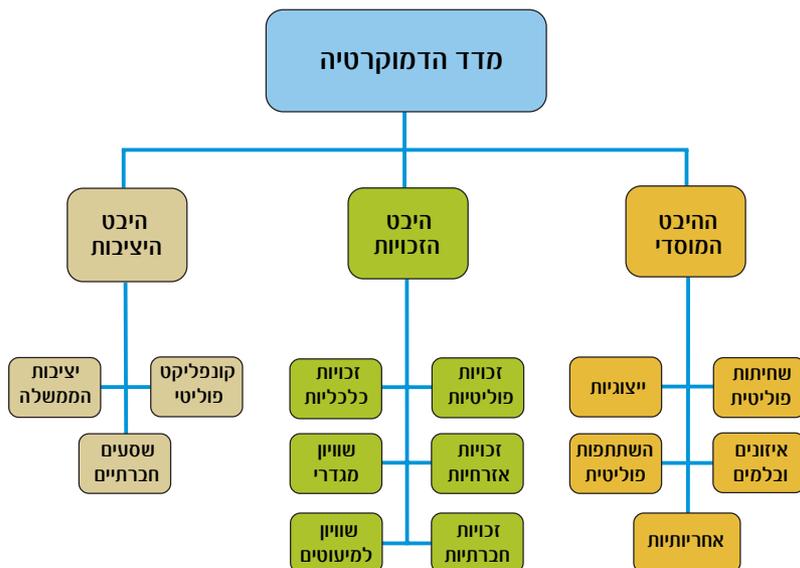
ההיבט המוסדי עוסק במערכת המוסדות הפורמליים שבבסיס המשטר הדמוקרטי, בחלוקת העוצמה ביניהם וביחסי הגומלין בין השחקנים הפועלים במערכת הפוליטית – נבחרי הציבור ונושאי המשרות הציבוריות. התכונות שההיבט המוסדי מתייחס אליהן הן אחריותיות (accountability), ייצוגיות, איזונים ובלמים, השתתפות פוליטית וטוהר המידות בממשל (שחיתות פוליטית). ארבע התכונות הראשונות תורמות לשילוב ישיר או עקיף של האזרחים או של העדפותיהם בתהליכים שלטוניים של קבלת ההחלטות, ואילו התכונה האחרונה (השחיתות הפוליטית) היא חלק מההיבט המוסדי מאחר שעצם קיומה עומד בסתירה למהות הדמוקרטית שעל פיה הנציג אמור לפעול לקידום טובת מיוצגיו, ולא לקידום האינטרסים שלו או אינטרסים צרים אחרים.

היבט הזכויות עוסק בעיקרון המהותי והפורמלי בדמוקרטיה: שמירה על כבוד האדם וחירותו, על זכויות המיעוט ועל שלטון החוק. הזכויות הכלולות בהיבט זה הן הזכויות הפוליטיות, הזכויות האזרחיות, הזכויות החברתיות והזכויות

1 א' אריאן, ד' נחמיאס, ד' נבות וד' שני, הדמוקרטיה בישראל – דוח מעקב 2003: פרויקט מדד הדמוקרטיה, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2003, עמ' 18.

הכלכליות. עוד מרכיבים אותו שוויון מגדרי ושוויון למיעוטים. שלוש הזכויות הראשונות עולות בקנה אחד עם מושג האזרחות העומד בבסיס המשטר הדמוקרטי. זכויות כלכליות (קניין) מופיעות בעיקר בהקשר האמריקני תחת הכותרת "זכויות אזרחיות" משום ששם מתורגמת האזרחות לזכות לקניין. היות שנושא הקניין הוא מרכזי פחות באתוס הדמוקרטי הישראלי, החלטנו להציגו בקטגוריה נפרדת. התכונות "שוויון מגדרי" ו"שוויון למיעוטים" רלוונטיות, בעצם, לכל סוגי הזכויות הללו, אלא שהדגש הוא בשוויון בזכות. ההבחנה מבוססת על ההנחה שחשוב לבחון לא רק את מימוש הזכויות האזרחיות בחברה בכלל, אלא גם אם הקבוצות החלשות יותר בחברה נהנות מן הזכויות שהקבוצות החזקות נהנות מהן. יציבות אינה מאפיין מהותי של הדמוקרטיה, והיא יכולה לאפיין כל משטר שהוא. עם זאת, יציבות עשויה להעיד על היותה של דמוקרטיה מפותחת ואף להיות תוצאה של רמת פיתוח גבוהה. כל משטר דמוקרטי שואף אליה. היעדר יציבות עלול כמובן להשפיע לרעה על איכותה של דמוקרטיה ועל תפקודה.

תרשים 1
מבנה המדד

היבט היציבות עוסק ביציבות הממשלה, כלומר ביכולתה למשול ביעילות ולא רק ביציבות המשטר הדמוקרטי במדינה ככלל. היבט היציבות גם עוסק בגילויי מחאה והתנגדות אזרחיים ובסעיים החברתיים במדינה. גילויי מחאה והתנגדות מעידים על עימותים בין האזרחים לשלטון או בין קבוצות אזרחים, ואילו עומק הסעיים החברתיים הוא פונקציה של רמת המתיחות בין הקבוצות בחברה.

המחקר נערך בשני מישורים: הראשון – בדיקה של מצב הדמוקרטיה הישראלית לפי שורה של מדדים כמותיים המבוססים על מאגרי מידע קיימים במגוון תחומים (להלן: מדדי הדמוקרטיה); והשני – הערכת מצבה של הדמוקרטיה בישראל כמו שהיא משתקפת בדעת הקהל, במטרה לאמוד את עמדות הציבור בקשר למגוון ערכים דמוקרטיים ולבחון את תפיסתו באשר לתפקוד הדמוקרטיה בישראל (להלן: סקר הדמוקרטיה). לשם כך נערך במרס 2010 סקר מקיף בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל (יהודים וערבים).

התכונות³ במדדים למיניהם ובסקר הדמוקרטיה נבחנו על פי שני צירי השוואה: האחד – ביצועי ישראל בעבר ובהווה; האחר – איכות התפקוד והביצוע של ישראל בהשוואה ל-35 דמוקרטיות אחרות בעולם כיום.⁴ הספר שלפנינו מחולק לשלושה חלקים:

החלק הראשון כולל את עדכון מדד הדמוקרטיה 2010 ומציג מדדים כמותיים שפותחו במכוני מחקר בין-לאומיים ועוקבים אחר מצבן של עשרות מדינות במשך שנים. רוב ההערכות בו מבוססות על שילוב בין מקורות ראשוניים ומשניים ועל חוות דעת של אנשי מקצוע בארץ ומחוצה לה. כבכל שנה ריכזנו את הנתונים כדי להצביע על המגמות הכלליות – שיפור, הרעה או חוסר שינוי במצבה של ישראל לעומת העבר ובהשוואה למדינות אחרות. ב-2010 עודכנו 19 מדדים מתוך 37 מדדים הנכללים במדד הדמוקרטיה. (לפירוט המלא של ההערכות שקיבלה ישראל בכל המדדים הבין-לאומיים שנכללו במדד הדמוקרטיה ושל מגמות השינוי מאז 2003 ראו נספח 1.)

3 לפירוט מלא של מדדי הדמוקרטיה ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1). במדד הדמוקרטיה 2007 נוספו שישה מדדים של הבנק העולמי – ייצוגיות ואחריותיות, ממשל אפקטיבי, איכות הבקרה, שליטה בשחיתות, שלטון החוק ויציבות פוליטית. להרחבה ראו א' אריאן, נ' אטמור ו' הדר, מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007: לכידות בחברה משושעת, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2007. במדד הדמוקרטיה 2009 נוספו שני מדדים של הפורום הכלכלי העולמי (WEF) – מדד התחרותיות הגלובלית והממד הגלובלי של פערים מגדריים. להרחבה ראו א' אריאן, מ' פיליפוב וא' קנפלמן, מדד הדמוקרטיה הישראלית, 2009: עשרים שנה לעלייה מברית המועצות, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2009.

4 לצורך המחקר בחרנו ב-35 מדינות שפרויקט Polity הגדירן "מדינות דמוקרטיות" וארגון Freedom House הגדירן "מדינות חופשיות".

החלק השני הוא סקר הדמוקרטיה. הוא מציג את ממצאי סקר דעת הקהל בהתייחס לשאלות קבועות מאז שנת 2003, הבוחנות את ההערכות והעמדות של הציבור כלפי מימוש הדמוקרטיה בישראל, מידת התמיכה בה ושיעור הרצון ממנה. (להתפלגות התשובות על השאלות החוזרות בסקר מאז 2003 ולמגמות השינוי ראו נספח 2.)

החלק השלישי יוחד השנה למדידה של מידת ההלימה בין התמיכה התאורטית של הציבור בישראל בערכים דמוקרטיים מרכזיים כגון שוויון לפני החוק, חופש הביטוי או הגנה על זכויות המיעוט ובין מידת התמיכה שלו בתרגום של ערכים אלה לשפת המעשה.

ב. מדדי הדמוקרטיה

1. תמונת מצב

בדומה לשנים קודמות, גם בשנת 2010 זכו נושאי השחיתות ושלטון החוק לתשומת לב רבה. שני שרים לשעבר נמצאו אשמים בעברות שחיתות, ונגד ראש הממשלה לשעבר, שר החוץ ובכירים במשק הישראלי מתנהלות חקירות. כמו כן נמשך הוויכוח על אופייה של המדינה: יחסי דתיים-חילונים, יחסי רוב-מיעוט, דבקות בערכים דמוקרטיים ועיצוב היחסים בין רשויות השלטון.

ברוב מדדי הדמוקרטיה 2010 ישראל נמצאת על הגבול שבין מדינות דמוקרטיות ותיקות לדמוקרטיות מתפתחות. למרות שיפור מסוים שניכר במדדים אחדים, ככלל ציוניה נמוכים בהשוואה לציוניהן של המדינות הדמוקרטיות המפותחות שנחקרו. בהשוואה למדד הדמוקרטיה 2009 מגמת השינוי הכללי חיובית: מתוך 19 המדדים שעודכנו השנה נרשם שיפור בתשעה; בחמישה מדדים חלה הרעה; ובחמישה לא חל שינוי (לוח 1 להלן). בהשוואה הבין-לאומית עלתה ישראל במדרג המדינות בשלושה מדדים, נותרה במקומה בתשעה מדדים וירדה במדרג בשישה מדדים. במקצת המדדים ישראל מקבלת ציונים נמוכים לעומת שנים קודמות וירודת בדירוג. ואולם במקרים אחרים לא חל שינוי בציון או שהציון אפילו השתפר, אך ציוניהן של מדינות אחרות השתנו והשפיעו על המקום היחסי של ישראל.

השיפור העיקרי נרשם במדדים המוסדיים, בעקבות השיפור בציוניה של ישראל במדדי המשילות של הבנק העולמי. מדדי השחיתות והיציבות של המערכת הפוליטית לא אופיינו בשינויים בולטים בהשוואה ל-2009, שכן פרשיות שחיתות

ממשיכות להסעיר את הציבור בישראל וציוניה במדדי השחיתות משקפות מצב זה. במדדי היציבות לא חלו שינויים בולטים לעומת הערכה קודמת, וציוניה של ישראל נותרו נמוכים מאוד בהשוואה ל-35 הדמוקרטיות המשתתפות במחקר. מדדי הזכויות אופיינו השנה במגמה מעורבת, אם כי השינויים לעומת השנה הקודמת היו קלים מאוד. בהשוואה בין-לאומית ציוניה של ישראל נותרו נמוכים ברוב מדדי הזכויות.

2. ישראל 2010 בראי המדדים: בהשוואה בין-לאומית ובהשוואה היסטורית

מההשוואה הבין-לאומית ומההשוואה להערכה הקודמת עולה תמונה מורכבת של מצב הדמוקרטיה הישראלית. תרשים 2 מציג את מקומה לעומת 35 דמוקרטיות אחרות הנכללות במחקר לפי 18 מדדים.⁵ הציר האנכי מחולק על פי שלושת ההיבטים הנכללים במדד – ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות. הציר האופקי מייצג את דירוגה היחסי של ישראל לעומת דמוקרטיות אחרות: המקום הראשון הוא הגבוה ביותר מבחינת איכות הדמוקרטיה, ואילו המקום ה-36 הוא המקום הנמוך ביותר. במקרים אחדים ישראל חולקת את הציון עם מדינות אחדות, כך שדירוגה נע בין כמה מקומות. בהשוואה ההיסטורית נרשמו השנה שינויים אחדים בהערכות של ישראל. לוח 1 (להלן) מציג את המדדים המעודכנים על פי כיווני השינוי בציון של ישראל: שיפור, אי-שינוי או הרעה.

ההיבט המוסדי כולל 15 מדדים, מתוכם עודכנו השנה שמונה.⁶ מדד האחריות האופקית, הנמדד על ידי מדד מעורבות הצבא בפוליטיקה שמודר ארגון ICRG (International Country Risk Guide),⁷ נותר ללא שינוי. במדד הייצוגיות והאחריות שמחשב הבנק העולמי (WB) חלה הרעה בציונה של ישראל, ומנגד חל שיפור בציוניה במדדי המשילות (ממשל אפקטיבי ואיכות הבקרה) של הבנק העולמי בהשוואה להערכה קודמת מ-2007.⁸ במדד האיזונים

5 במחקר השנה עודכנו 19 מדדים, אך במדד מספר האסירים, ובכלל זה האסירים הביטחוניים, אין השוואה בין-לאומית.

6 השנה אין התייחסות למדדים הקשורים לבחירות: יחסיות הבחירות, דומיננטיות מפלגתית ומדדי ההשתתפות בבחירות.

7 לצורך מדד הדמוקרטיה אנו משתמשים רק בחמישה מהמדדים שמפרסם ארגון ICRG. מדדים אלו בוחנים תחומים של אחריות, שחיתות, חוק וסדר ומתחים חברתיים. לעוד מידע על המדדים ראו באתר הארגון: www.prsigroup.com/ICRG_Methodology.aspx (כל אתרי האינטרנט בספר זה אוחדו במאי 2010).

8 הבנק העולמי מפרסם מדי כמה שנים את מדדי הממשל, המבוססים על הערכות של מכוני מחקר בין-לאומיים, דעת מומחים וסקרי דעת קהל. להרחבה ראו D. Kaufmann,

והבלמים, הנבחן על ידי היקף ההגבלות על הרשות המבצעת, חלה גם כן עלייה מתונה. במדדי השחיתות של ארגון השקיפות הבינ-לאומי (Transparency International - TI)⁹ הבוחן את תפיסות השחיתות (CPI) והבנק העולמי (מדד שליטה בשחיתות) חל שיפור קל בציונים של ישראל. במדד השחיתות של ICRG לא חל שינוי בציונה של ישראל.

בהשוואה בין-לאומית חל שיפור קל במקומה של ישראל לעומת מדינות אחרות בשלושה מדדים של הבנק העולמי: ייצוגיות ואחריותיות, ממשל אפקטיבי ואיכות הבקרה. בארבעה ממדים – אחריותיות אופקית (של ICRG), היקף ההגבלות על הרשות המבצעת (מדד איזונים ובלמים), מדד תפיסת השחיתות (CPI) ובמדד השחיתות של ICRG לא חל שינוי. הרעה חלה במדד השליטה בשחיתות שמחשב הבנק העולמי.

היבט הזכויות כולל 18 מדדים השוואתיים, ומתוכם עודכנו השנה שמונה.¹⁰ מדדי הזכויות מצביעים על תמונה מורכבת: בארבעה מדדים חלה עלייה בציוניה של ישראל (שלטון החוק, שיעור האסירים כולל האסירים הביטחוניים, חופש כלכלי ומדד העצמה מגדרית); בשלושה מדדים חלה ירידה (שיעור האסירים ללא האסירים הביטחוניים, מדד התחרותיות הגלובלית ומדד ההתפתחות המגדרית); ומדד אחד נותר ללא שינוי (חוק וסדר). במדד זה לא חל שינוי בציונה של ישראל, אבל במדד שלטון החוק שמחשב הבנק העולמי נרשם שיפור. שיעור האסירים בישראל – הביטחוניים והלא ביטחוניים (פליליים) ל-100,000 תושבים ירד במעט, אבל שיעור האסירים הפליליים ביחס ל-100,000 תושבים עלה. במדד החופש הכלכלי שמחשבת קרן הריטג' (Heritage) נמשכת מגמת שיפור אטית, אבל מנגד במדד התחרותיות הגלובלית שמחשב הפורום הכלכלי העולמי (WEF) הציון ירד. עם זאת חשוב לציין שבשל המשבר הכלכלי העולמי חלה ירידה בציוניהן של רוב המדינות המשתתפות במחקר. במדד ההתפתחות המגדרית שמחשב האו"ם חלה הרעה מסוימת בציון, אבל במדד ההעצמה המגדרית חל שיפור.

A. Kraay and M. Mastruzzi, *Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators, 1996-2008*, World Bank Policy Research Working Paper No. 4978, 2009. ניתן לצפייה ב-SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1424591>

9 מדד תפיסת השחיתות מפורסם מדי שנה בשנה, והוא מבוסס על הערכות מומחים. להרחבה ראו באתר הארגון: www.transparency.org

10 השנה לא עודכנו מדד הפערים המגדריים של הפורום הכלכלי, מדדי ג'יני להכנסות פנויות ולהכנסות כלכליות, מדד התחרותיות של ההשתתפות הפוליטית, מדד הפגיעה בזכויות אדם, חופש העיתונות, חופש הדת ומדדי אפליית מייעוטים.

בהשוואה בין-לאומית לא חל שיפור במקומה של ישראל בשום מדד ממדדי הזכויות: במדד חוק וסדר שמחשב ICRG ובמדד שלטון החוק שמחשב הבנק העולמי לא חל שינוי, ואילו בשאר מדדי הזכויות חלה הרעה בהשוואה בין-לאומית.

בהיבט היציבות עודכנו השנה שלושה מתוך שישה מדדים:¹¹ במדד היציבות הפוליטית של הבנק העולמי חלה הרעה בציון, וישראל זוכה לציון הנמוך ביותר מתוך 36 המדינות במחקר. שני המדדים של ארגון ICRG – מתיחות על רקע דתי ומתיחות על רקע עדתי/לאומי/לשוני – בחנו את רמת המתיחות בין קבוצות בחברה על רקע שסעים חברתיים. הציונים במדדים אלו לא השתנו לעומת ההערכה הקודמת. בהשוואה בין-לאומית לא חלו שינויים במקומה של ישראל לעומת ההערכה הקודמת.

11 השנה לא עודכנו מדד חילופי השלטון, המדד המשוקלל לקונפליקט פוליטי ומדר משך הכהונה של הממשלה.

לוח 1

ישראל 2010 בראי המדדים: שינויים לעומת הערכה קודמת

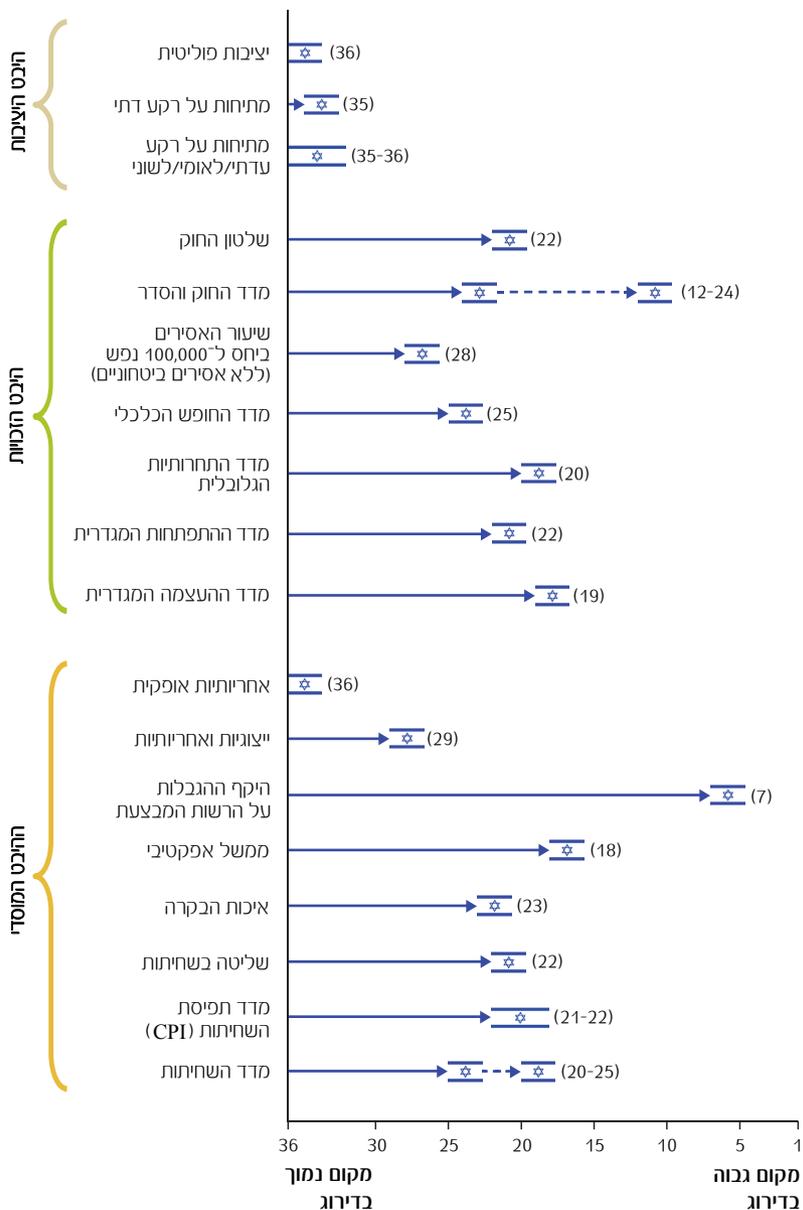
שם המדד	הציון של ישראל ב-2010	הציון של ישראל בהערכה קודמת	הסולם	שינוי לעומת הערכה קודמת
ההיבט המוסדי				
אחריותיות אופקית (מעורבות הצבא בפוליטיקה) (ICRG)	2.5	2.5	0-6 0 = מעורבות צבאית גבוהה	=
ייצוגיות ואחריותיות (הבנק העולמי)	68.3	נכון ל-2007 69.7	0-100 100 = ציון גבוה	↓
היקף ההגבלות על הרשות המבצעת (מדד איזונים ובלמים) (Henisz)	0.784	נכון ל-2004 0.779	0-1 0 = היעדר הגבלות	↑
ממשל אפקטיבי (הבנק העולמי)	88.2	נכון ל-2007 85.3	0-100 100 = ציון גבוה	↑
איכות הבקרה (הבנק העולמי)	86	נכון ל-2007 82.5	0-100 100 = ציון גבוה	↑
מדד תפיסת השחיתות (CPI) (ארגון השקיפות הבין-לאומי)	6.1	6	0-10 0 = שחיתות רבה	↑
מדד השחיתות (ICRG)	3	3	0-6 0 = שחיתות רבה	=
שליטה בשחיתות (הבנק העולמי)	78.7	נכון ל-2007 77.3	0-100 100 = ציון גבוה	↑

מצביע על שיפור בהערכה של ישראל על ציר הדמוקרטיה המהותית, ביחס להערכה קודמת. ↑

מצביע על הרעה בהערכה של ישראל על ציר הדמוקרטיה המהותית, ביחס להערכה קודמת. ↓

היבט הזכויות				
=	6-0 0 = שמירה מועטה על חוק וסדר	5	5	מדד החוק והסדר (ICRG)
↑	100-0 100 = ציון גבוה	74.3 נכון ל-2007	78.5	שלטון החוק (הבנק העולמי)
↓	100,000-0 0 = מעט אסירים	196	208	שיעור האסירים ביחס ל-100,000 נפש (ללא אסירים ביטחוניים)
↑	100,000-0 0 = מעט אסירים	326	325	שיעור האסירים ביחס ל-100,000 נפש (כולל אסירים ביטחוניים)
↑	100-0 100 = חופש מלא	67.6	67.7	מדד החופש הכלכלי (Heritage)
↓	7-1 1 = תחרותיות נמוכה	4.97	4.8	מדד התחרותיות הגלובלית (הפורום הכלכלי העולמי)
↓	1-0 0 = היעדר שוויון	0.925 נכון ל-2007	0.921	מדד התפתחות מגדרית (GDI) (האו"ם)
↑	1-0 0 = היעדר שוויון	0.656 נכון ל-2007	0.705	מדד העצמה מגדרית (GEM) (האו"ם)
היבט היציבות				
↓	100-0 100 = ציון גבוה	12 נכון ל-2007	11	יציבות פוליטית (הבנק העולמי)
=	6-0 0 = מתיחות רבה	2.5	2.5	מתיחות על רקע דתי (ICRG)
=	6-0 0 = מתיחות רבה	2	2	מתיחות על רקע עדתי/לאומי/לשוני (ICRG)

תרשים 2 מקומה של ישראל במדרג המדינות הדמוקרטיות

3. ממצאים נבחרים

(א) ההיבט המוסדי

כאמור, עניינו של ההיבט המוסדי במוסדות הפוליטיים הפורמליים שבבסיס המשטר הדמוקרטי. חקר המוסדות הללו מציע פרספקטיבה המאפשרת להבין מערכות פוליטיות ולשפרן.¹² במדד הדמוקרטיה 2010, כבוקדמיו, אנו מתייחסים לתפקוד המוסדות, ובדומה לשנים קודמות גם עדפנו את מדדי השחיתות הפוליטית.

(1) איזונים ובלמים

נושא זה מתייחס להגבלות על הרשות המבצעת שמטילים, להלכה ולמעשה, הרשות המחוקקת והרשות השופטת וכן מנגנונים אחרים של אחריותיות אופקית.¹³ לבחינת נושא זה אנו משתמשים במדד היקף ההגבלות על הרשות המבצעת לשנות מדיניות (Political Constraint Index) של ויטולד הניץ (Henisz), המתמקד בשני רכיבים: האחד – מספר נקודות הווטו העצמאיות על תוצאות מדיניות; והשני – התפלגות ההעדפות בקרב השחקנים המאיישים את נקודות הווטו. המדד נע בין 0 (היעדר מגבלות על הרשות המבצעת בשינוי מדיניות קיימת) ובין 1 (הגבלות מלאות). חישוב המדד איננו פשוט וכולל הנחות רבות. ככלל מפחיתים מ-1 את הטווח המשוער של מדיניות המהווה את הסטטוס קוו אך עדיין עשויה לזכות בהסכמתם של השחקנים בעלי זכות הווטו.¹⁴ ממדד הניץ עולה שבישראל חל במשך השנים שינוי ניכר לטובה בהיקף ההגבלות המוטלות על הרשות המבצעת. משנת 1949 ועד אמצע שנות השמונים קיבלה ישראל ציונים שנעו סביב 0.5, ואילו בשנת 1992 המצב השתנה, ובהיקף ההגבלות המוטלות על הרשות המבצעת חלה עלייה חדה: בשנת 1992 קיבלה ישראל את הציון 0.77, ובשנת 2004 ציון דומה; בשנת 2009 חלה עוד עלייה קלה (0.78). בדומה לשנת 2004 נמצאה ישראל ב-2009 במקום השביעי ביחס למדינות אחרות, בין גרמניה לצ'ילה. את הציונים הגבוהים ביותר השיגו בלגיה (0.891), אוסטרליה (0.866) וקנדה (0.863), ואילו ארגנטינה (0.460), יוון (0.363) ותאילנד (0.262) קיבלו את הציונים הנמוכים ביותר (תרשימים 3א, 3ב).

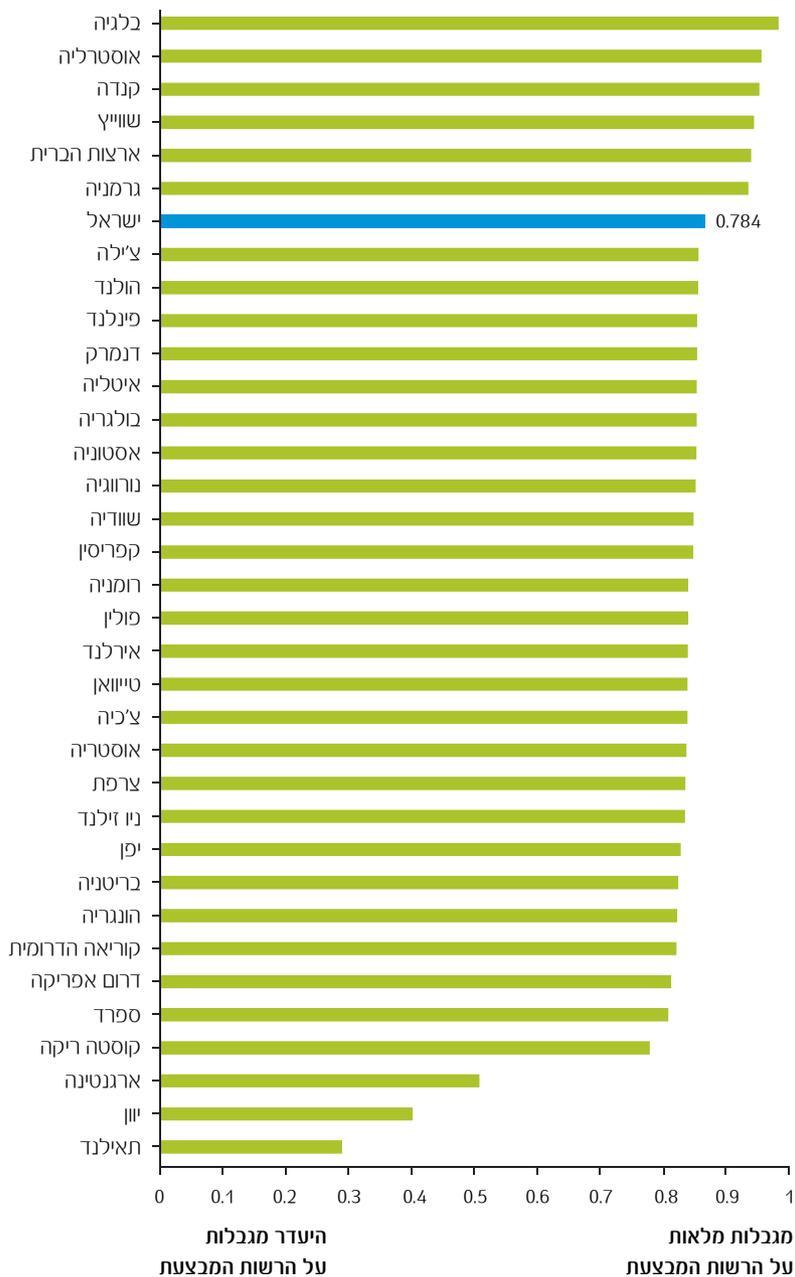
J. G. March and J. P. Olsen, "Elaborating the 'New Institutionalism'," in: 12 R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, and B. A. Rockman (eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 4

13 להרחבה ראו אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1), עמ' 40.

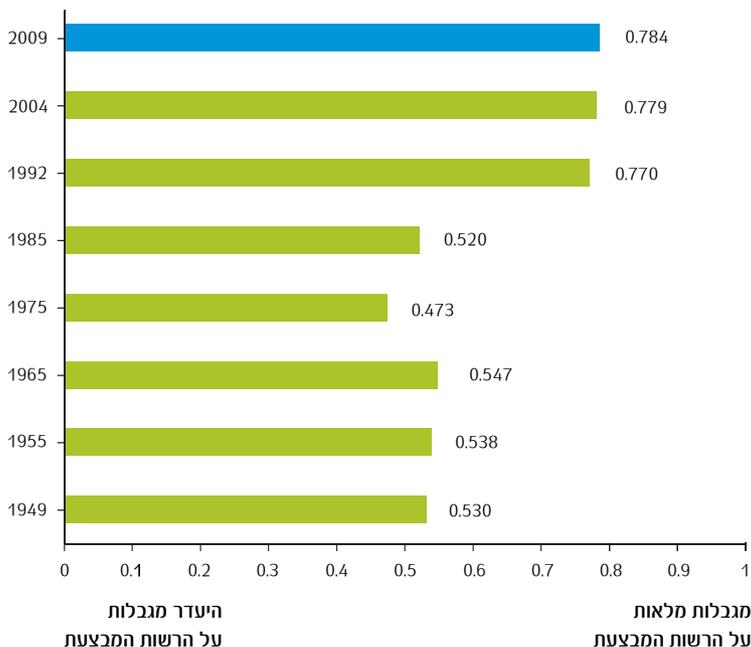
14 W. J. Henisz, "The Institutional Environment for Economic Growth," *Economics and Politics* 12 (1) (2000), pp. 1-31

www-management.wharton.upenn.edu/henisz

תרשים א3 איזונים ובלמים בהשוואה בין-לאומית

תרשים 33 איזונים ובלמים בישראל

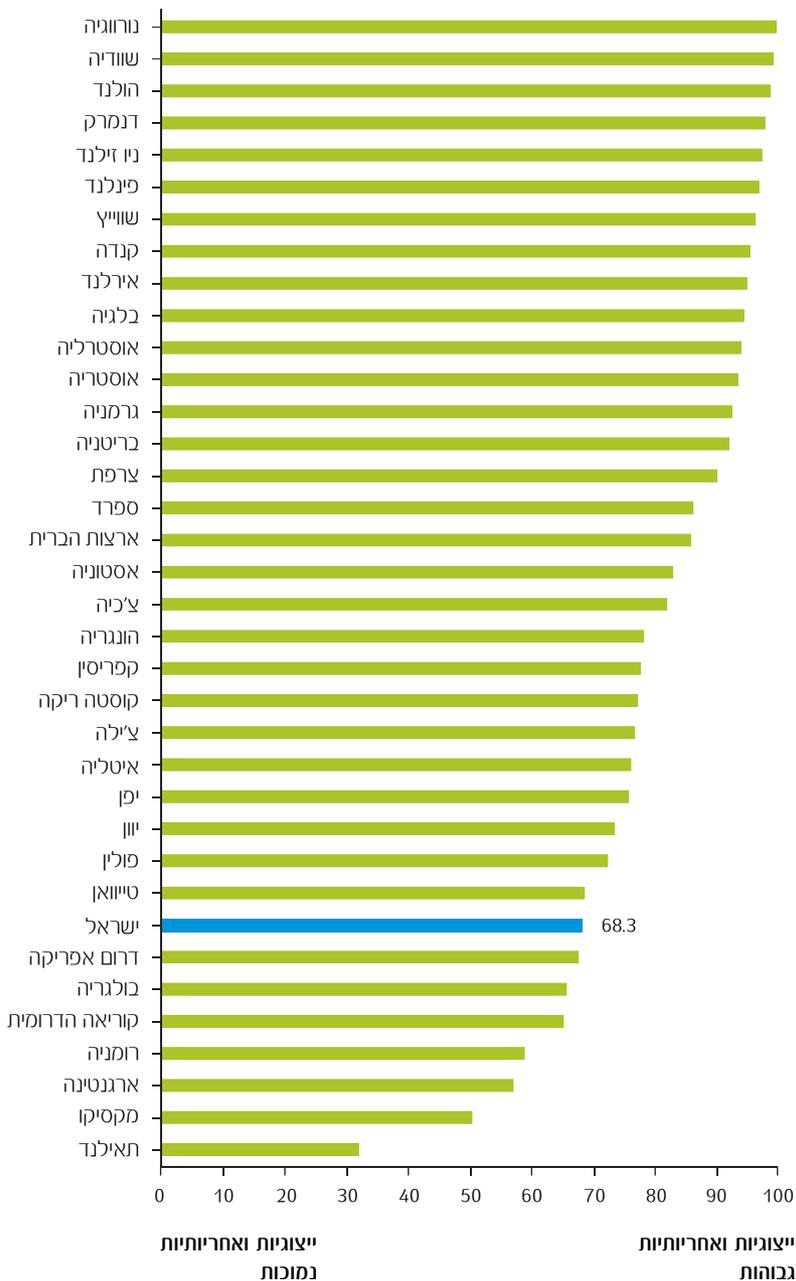

(2) מדדי משילות

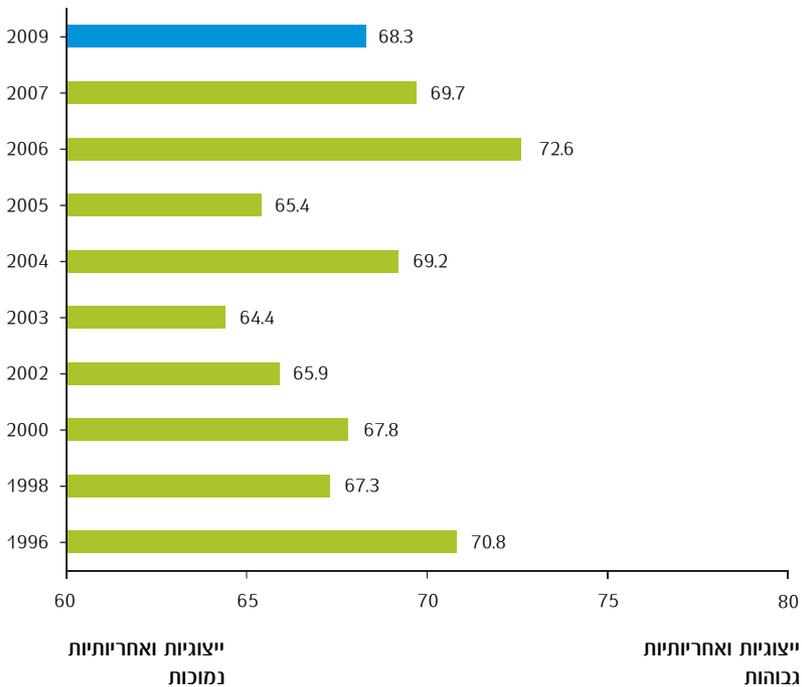
הבנק העולמי מגדיר ממשל כגוף הכולל מוסדות ומסורות שבעזרתם הסמכות במדינה ממומשת, ובכלל זה תהליך הבחירה וההחלפה של ממשלות והפיקוח עליהן, יכולתה של הממשלה לגבש וליישם ביעילות מדיניות והכבוד שהאזרחים רוחשים למוסדות השולטים ביחסי הגומלין הכלכליים והחברתיים ביניהם. אחת לכמה שנים מפרסם הבנק העולמי מדדי משילות. הציונים במדדים נקבעים על פי ההערכות המתקבלות מ-25 מרכזי מחקר בין-לאומיים, הערכות מומחים במדינות שונות וסקרי דעת קהל. כל ההערכות מאוגדות במדד שנע בין 0 ל-100. ככל שהציון של המדינה גבוה יותר, כך רמת המשילות בה גבוהה יותר. בשני מדדים שבוחן הבנק העולמי – ממשל אפקטיבי ואיכות בקרה¹⁵ – מצבה של ישראל השתפר לעומת הערכה קודמת, ובמדד הייצוגיות והאחריות חלה הרעה – בהשוואה בין-לאומית היא נמצאת במקומות 18–29. במדד הייצוגיות והאחריות היא קיבלה את הציון 68.3 (תרשימים א, ב, 4), במדדי איכות הבקרה – 86 (תרשים 5) ובמדד הממשל האפקטיבי – 88.2 (תרשים 6).

תרשים א4

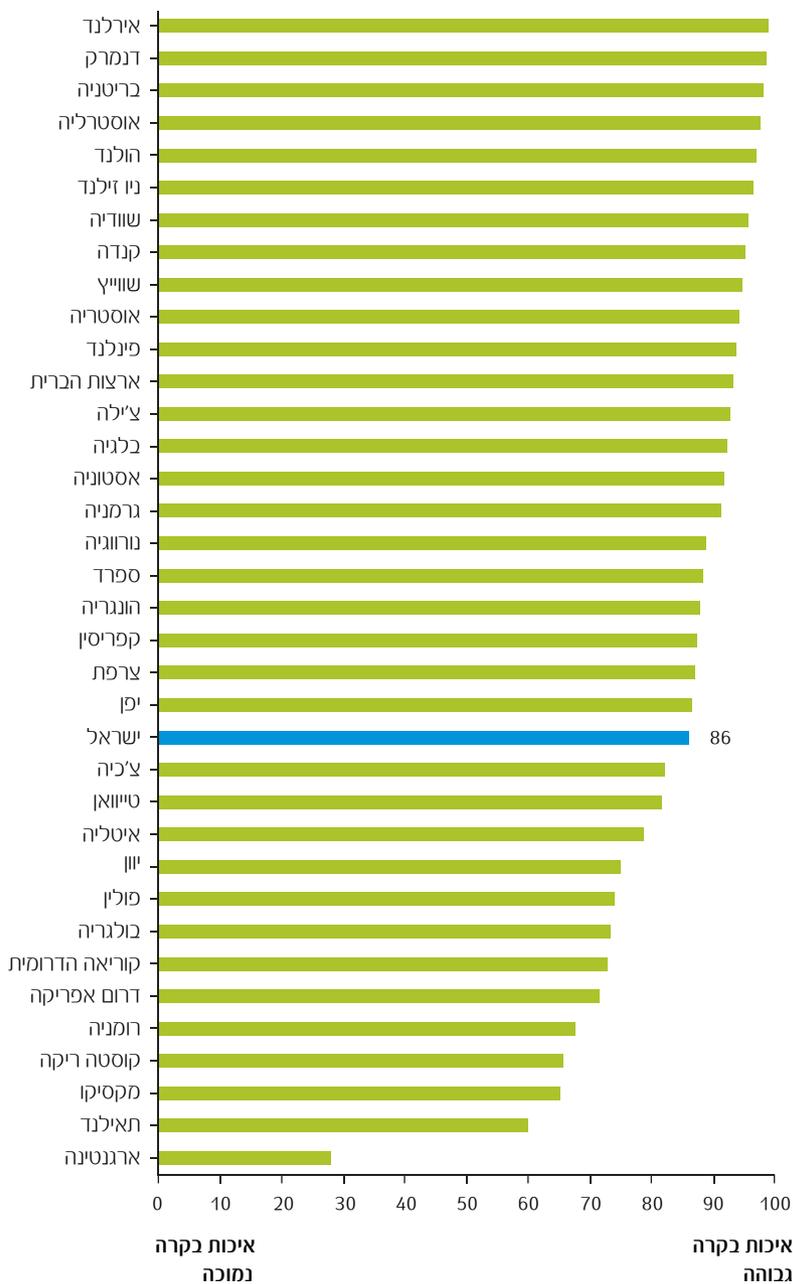
ייצוגיות ואחריותיות בהשוואה בין-לאומית

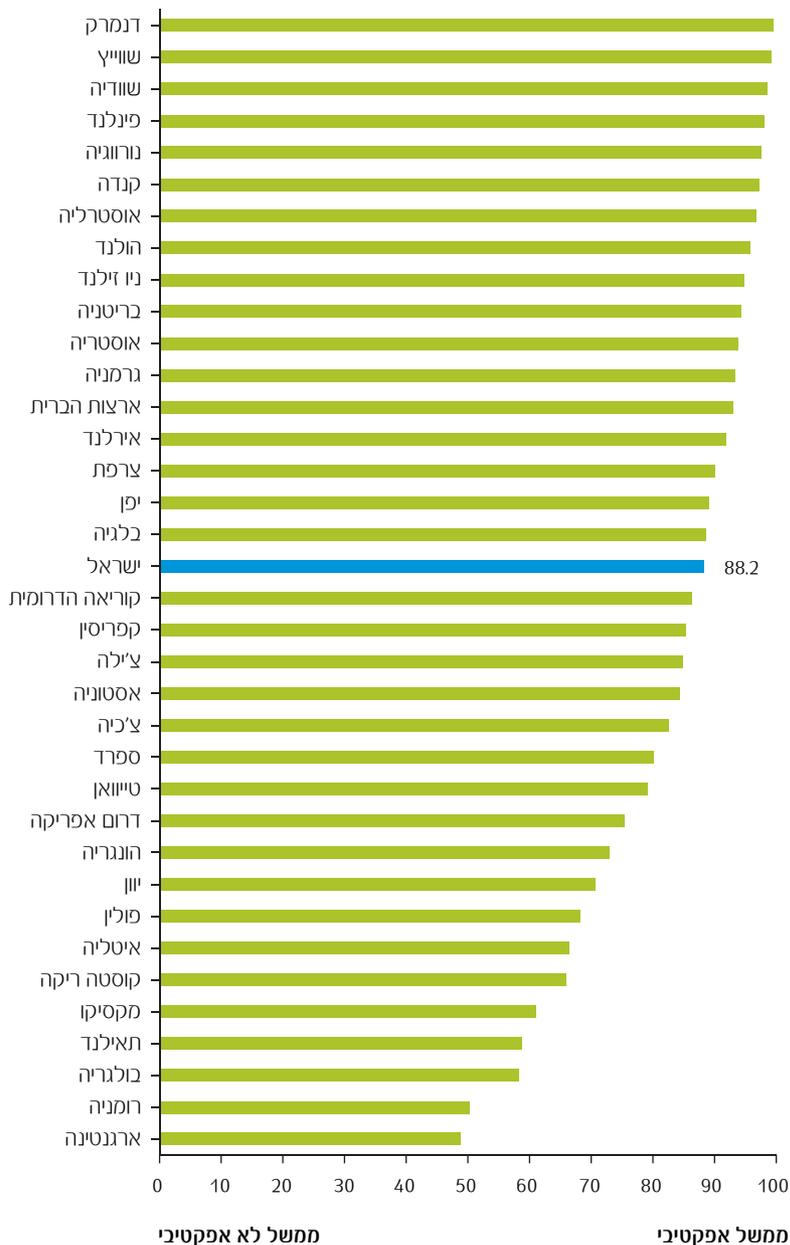
תרשים 24 ייצוגיות ואחריותיות בישראל

תרשים 5 איכות הבקרה בהשוואה בין־לאומית

תרשים 6
ממשל אפקטיבי בהשוואה בין־לאומית

(3) שחיתות פוליטית

ההגדרה המקובלת של שחיתות פוליטית היא ניצול לרעה של משרה ציבורית כדי להשיג טובות הנאה או רווח אישי. שחיתות פוליטית עומדת בסתירה לעקרונות הבסיסיים של הדמוקרטיה, ובייחוד לעיקרון של שלטון החוק. היקף השחיתות הפוליטית קשה למדידה שכן בכל מדינה נהוגות הגדרות אחרות, ובכל זאת נעשה בעולם ניסיון להתמודד עם האתגר ולבחון את סוגיית השחיתות בחינה השוואתית. במדד הדמוקרטיה אנו משתמשים בשלושה מדדים כדי לאמוד את ההיקף של תופעת השחיתות הפוליטית בעשרות מדינות בעולם.

המדד הבין-לאומי לתפיסת השחיתות (CPI – Corruption Perceptions Index)
 מפורסם מטעם ארגון השקיפות הבין-לאומי (TI), ארגון הפועל נגד תופעות השחיתות, מקדם את השקיפות והיחשפה ברחבי העולם ופועל להעלות את המודעות הבין-לאומית לנושא. המדד מתפרסם בכל שנה מאז 1995, והוא מבוסס על תפיסותיהם והערכותיהם של מומחים הנקבעות על פי סקרים שנערכים ב-12 מכוני מחקר וארגונים ב-179 מדינות. הציון נע בין 0 ל-10, וככל שהוא גבוה יותר, כך המדינה שמדובר בה נחשבת נקייה יותר משחיתות. בסיום 2009 ישראל נמצאת במקום ה-21-22 במדרג 36 המדינות, בין קפריסין לספרד, בציון 6.1. את הציונים הגבוהים ביותר קיבלו ניו זילנד, דנמרק ושוודיה, ואת הציונים הנמוכים קיבלו תאילנד, מקסיקו וארגנטינה (תשימים 7, א, 7).

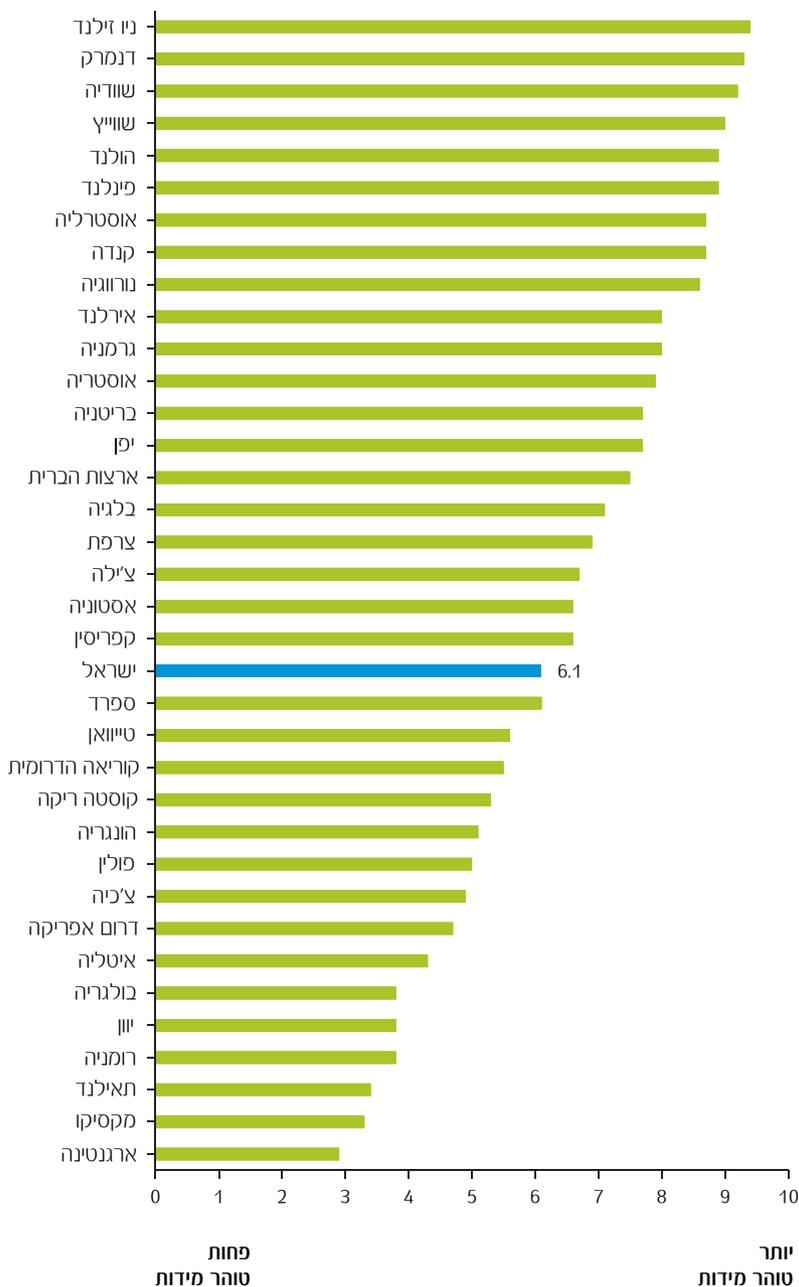
מדד השחיתות שמחשב ICRG (International Country Risk Guide)
 הוא עדכון השוואתי של מצב השחיתות במדינות הנכללות בסקר ICRG רואה בשחיתות בעיה המערערת את הסדר הפוליטי ובמקרים קיצוניים עלולה להביא לידי נפילת משטר. הוא אוסף מידע על מצב השחיתות ב-140 מדינות וכולל 7 קטגוריות. הציון בו נע בין 0 (שחיתות רבה) ל-6 (היעדר שחיתות).¹⁶ במדד זה קיבלה ישראל את הציון 3, לצד הונגריה ויפן, והיא נמצאת בין המקום ה-20 למקום ה-25 במדרג של 36 מדינות.¹⁷

16 להרחבה ראו באתר הארגון:

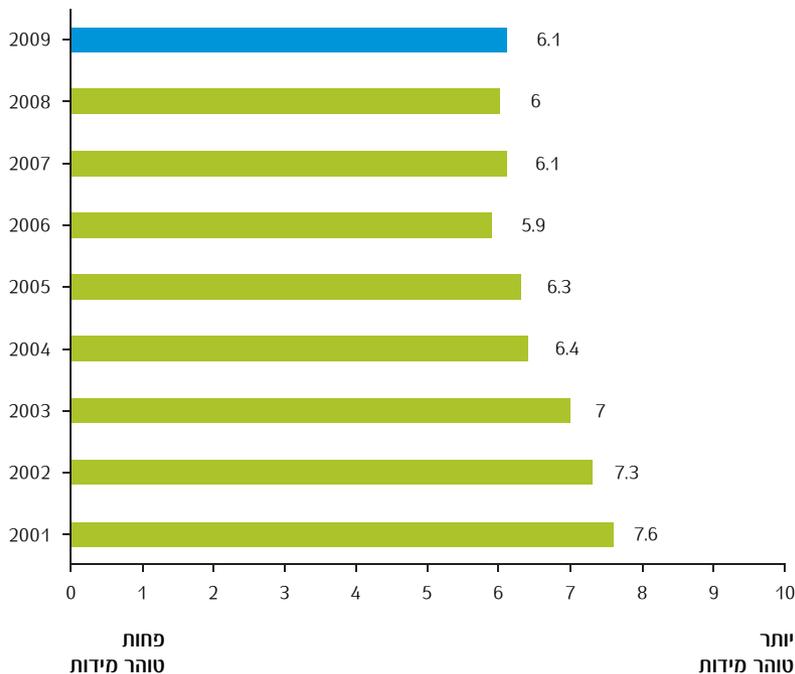
www.prsgroup.com/ICRG_Methodology.aspx#PolRiskRating

17 ל-6 מדינות ציון שווה.

תרשים 7א שחיתות פוליטית (CPI) בהשוואה בין-לאומית

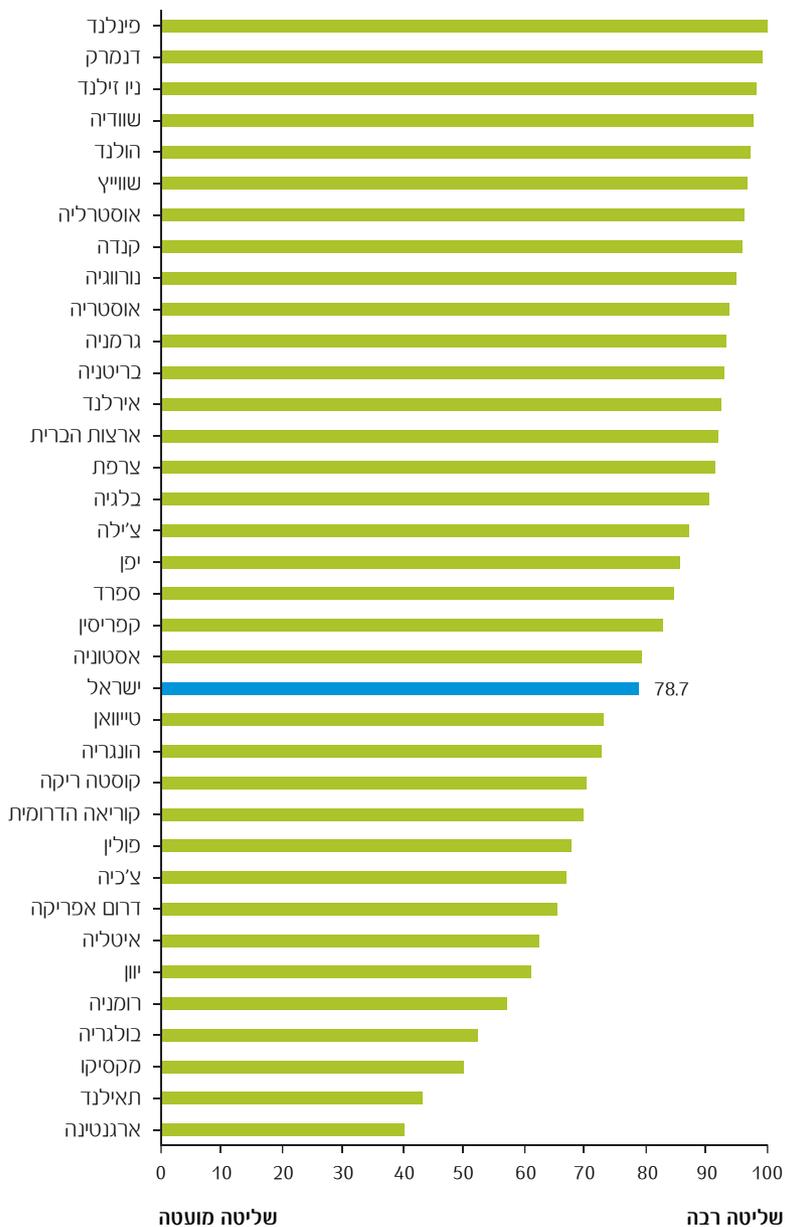

תרשים 27
שחיתות פוליטית (CPI) בישראל

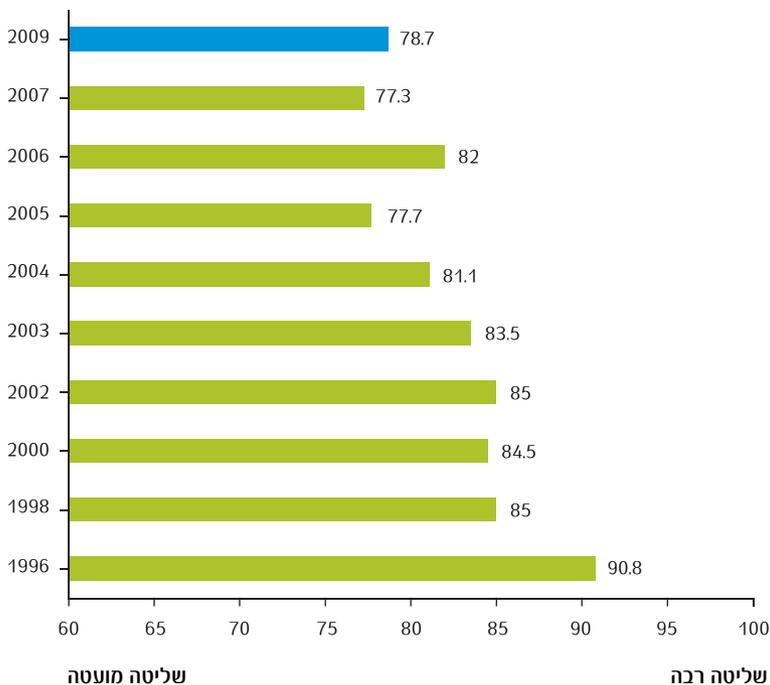

מדד השליטה בשחיתות שמחשב הבנק העולמי (Control of Corruption) נע בין 0 (שליטה מועטה בשחיתות) ל-100 (שליטה מלאה). ישראל קיבלה את הציון 78.7, והיא ממוקמת במקום ה-22 מתוך 36 מדינות, בין אסטוניה לטייוואן. את הציונים הגבוהים ביותר קיבלו פינלנד, דנמרק וניו זילנד ואת הציונים הנמוכים ביותר מקסיקו, תאילנד וארגנטינה. במדד השליטה בשחיתות אפשר לראות שיפור בציונה של ישראל לעומת הערכה קודמת, אך לא בהשוואה לרמות שאפיינו אותה בשנות התשעים (תרשימים א, 8, ב).

תרשים א8 שליטה בשחיתות בהשוואה בין־לאומית

תרשים 8 שליטה בשחיתות בישראל

(ב) היבט הזכויות

עניינו של היבט זה בזכויות הפוליטיות, האזרחיות, החברתיות והכלכליות של הפרטים ובשוויון המגדרי בחברה נתונה. הזכויות הפוליטיות הן זכויותיו של אזרח מתוקף השתייכותו למסגרת פוליטית כלשהי, והן מאפשרות לו להשתתף בהליכים הפוליטיים במדינה; הזכויות האזרחיות שומרות על חירויות הפרט; הזכויות החברתיות מוקנות לו כדי למלא צרכים בסיסיים ומבטיחות את התפתחותו האישית (כך למשל הזכות לעבוד, הזכות לחינוך והזכות לבריאות); הזכויות הכלכליות נועדו לשמור על קנינם של הפרטים בחברה; ושוויון מגדרי פירושו היעדר אפליה בזכויות של נשים לעומת זכויות של גברים.¹⁸

(1) זכויות אזרחיות: חוק וסדר, שלטון החוק ושיעור האסירים באוכלוסייה

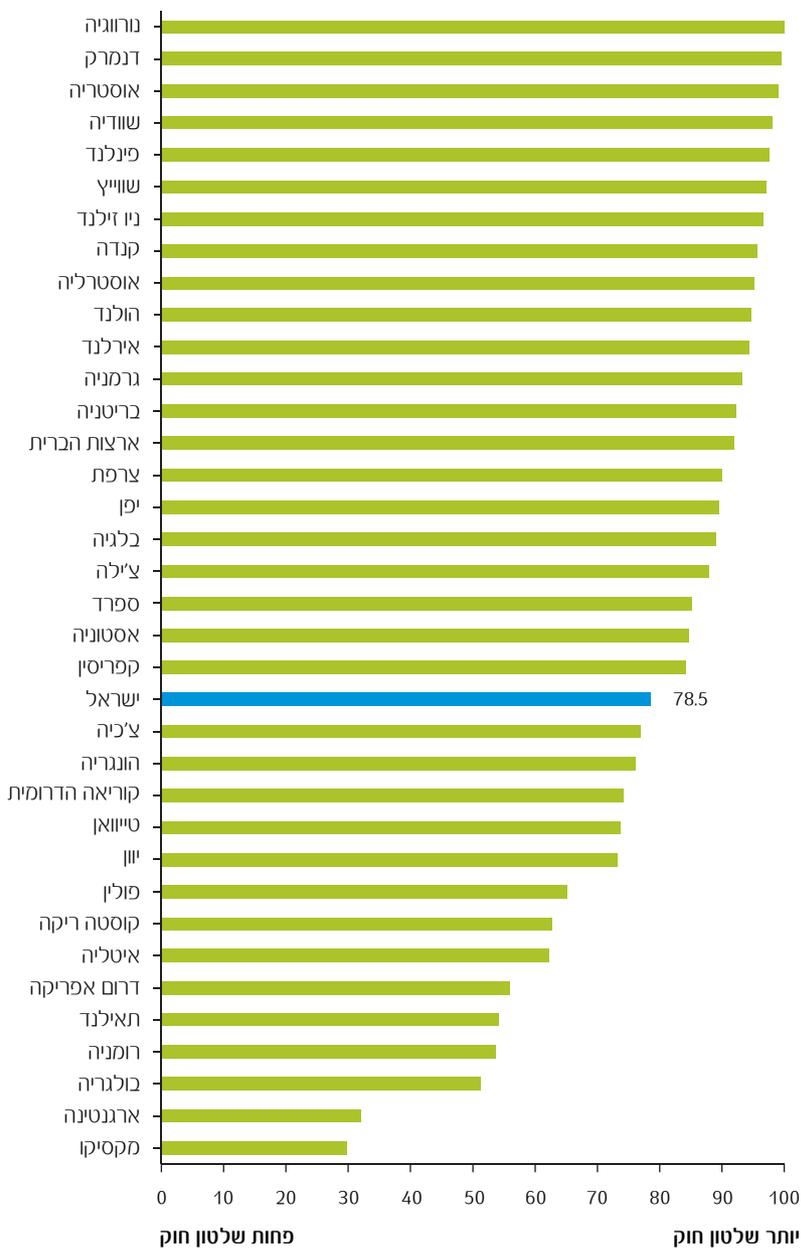
מדד החוק והסדר שמחשב ICRG (Law and Order Index) מחולק לשתי קטגוריות משנה. קטגוריית המשנה "חוק" בוחנת את העוצמה ואת האי-משוא פנים של מערכת המשפט במדינה, ואילו קטגוריית המשנה "סדר" בוחנת את מידת הציות של האזרחים לחוק. הציון הכללי נע בין 0 (היעדר חוק וסדר) ל-6 (רמה גבוהה של שמירה על חוק וסדר).¹⁹ במדד זה ישראל מקבלת את הציון 5, המעיד שבישראל נהוגה מערכת אכיפת חוק ממוסדת ומסודרת ושרוב האזרחים מכבדים את החוק. במדרג של 36 המדינות שנבחנו, ישראל תופסת את אותו המקום שניצבה בו בשנים הקודמות – מקום 12-24.²⁰ להשלמת התמונה השתמשנו גם במדד שלטון החוק שמחשב הבנק העולמי, ובו קיבלה ישראל את הציון 78.5, והיא נמצאת במקום ה-22 בין קפריסין לצ'כיה. בראש מדרג המדינות של מדד זה נמצאות נורווגיה, דנמרק ואוסטריה, ובתחתית הרשימה – בולגריה, ארגנטינה ומקסיקו. בהשוואה לשנים עברו ניכר בישראל שיפור לעומת הערכה קודמת, אבל בדומה למדד השליטה בשחיתות, גם במדד זה לא חזרה ישראל לקבל את הציונים הגבוהים שאפיינו אותה בשנות התשעים (תרשימים 9א, 9ב).

המדד הבוחן את קשיחותה של מערכת אכיפת החוק הוא מדד שיעור האסירים ל-100,000 נפש. ההנחה היא ששיעור אסירים גבוה ביחס לכלל האוכלוסייה יש בו כדי להצביע על נוקשות יתר ועל הגבלות שמערכת אכיפת החוק מטילה על חירות הפרט. זו עוד אינדיקציה לשמירה על זכויות האזרח במדינה.

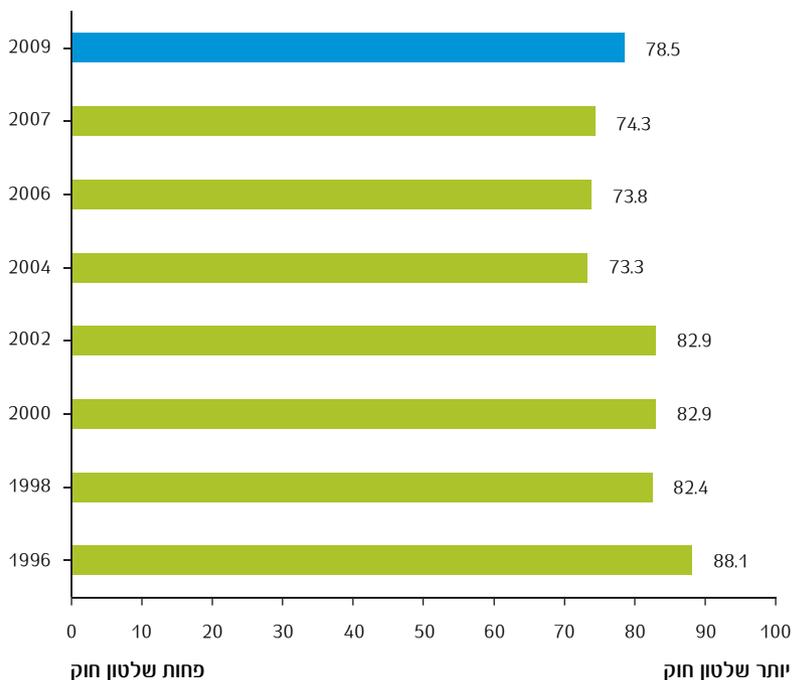
19 להרחבה ראו באתר הארגון (לעיל הערה 16).

20 במדד זה ל-13 מדינות ציון שווה.

תרשים 9א שלטון החוק בהשוואה בין-לאומית

תרשים 29 שלטון החוק בישראל

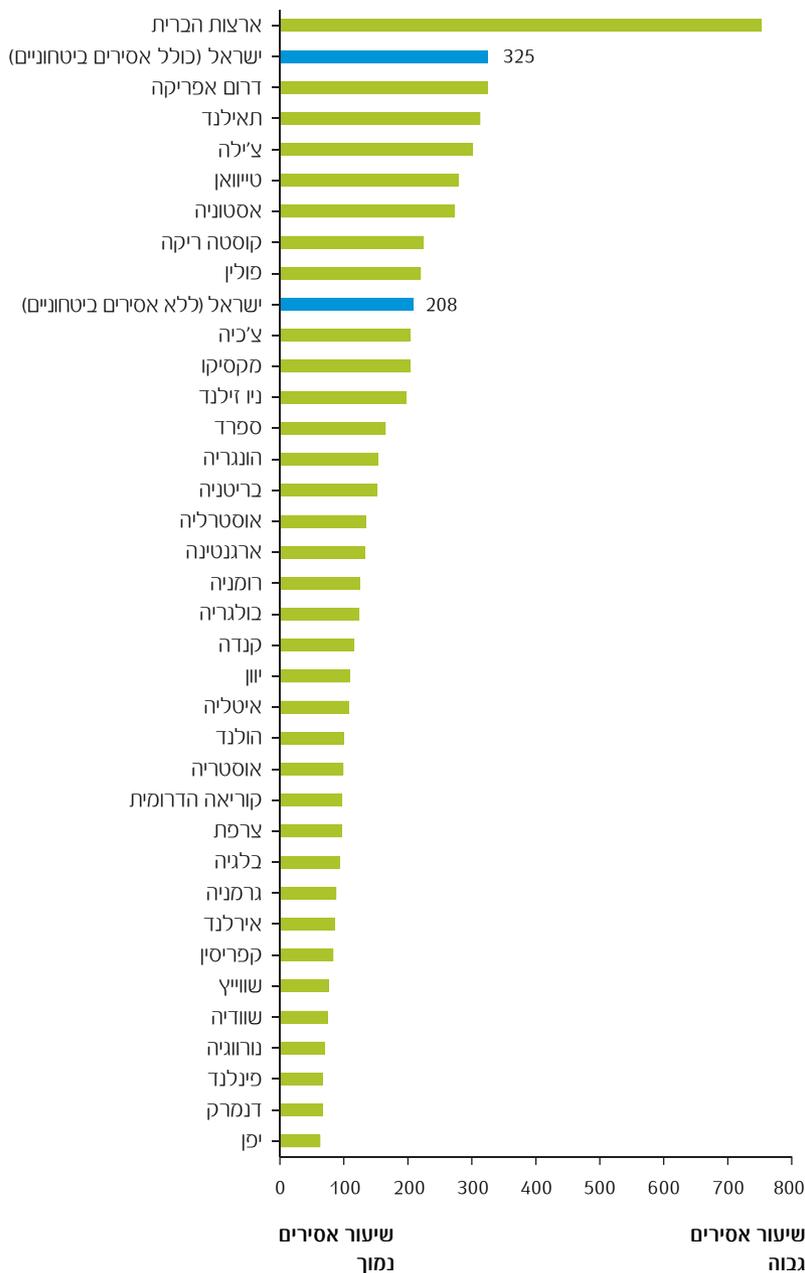
במדידת שיעור האסירים בישראל נהוג להבחין בין כלל האסירים ובין אסירים ביטחוניים (תושבי יהודה, שומרון וחבל עזה). במרס 2009 היו כלואים בישראל 22,725 אסירים, 8,130 מהם אסירים ביטחוניים. שיעור האסירים ל-100,000 תושבים (ובכלל זה אסירים ביטחוניים) עמד על 325. שיעור האסירים ל-100,000 תושבים (ללא האסירים הביטחוניים) עמד על 208 אסירים – בהשוואה ל-196 אסירים ב-2008 ו-158 ב-2007 (תרשים 10ב). בתרשים 10א אפשר לראות שבהשוואה בין-לאומית ישראל נמצאת במקום ה-28 מתוך 36 המדינות שנבחנו.²¹ בראש רשימת המדינות שיש בהן שיעור האסירים הגבוה ביותר ל-100,000 איש ניצבות ארצות הברית (753), דרום אפריקה (325) ותאילנד (313). המדינות ששיעור האסירים בהן הוא הנמוך ביותר הן פינלנד (67), דנמרק (66) ויפן (63).²²

21 מקומה של ישראל נקבע לפי שיעור האסירים ללא האסירים הביטחוניים. אם מחשבים את כלל האסירים, ישראל מגיעה למקום ה-35 מתוך 36 מדינות.

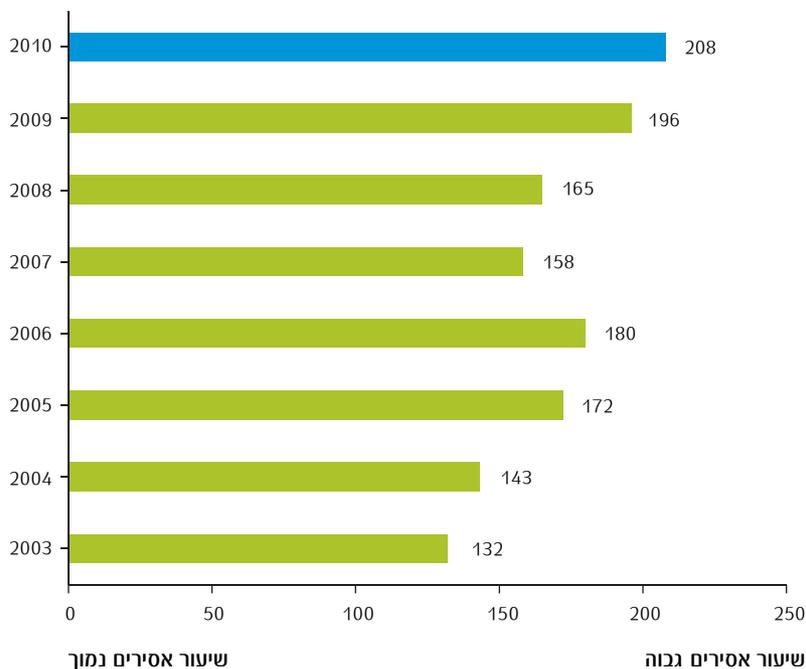
22 הנתונים על ישראל התקבלו מאתר שירות בתי הסוהר: www.ips.gov.il/Shabas/TIPUL_PRISONER/Prisoners+Info/default.htm International Centre for Prison Studies, מאתר www.kcl.ac.uk/schools/law/research/icps Kings College, London.

תרשים 10א

מספר האסירים לכל 100,000 תושבים בהשוואה בין־לאומית

תרשים 10 ב
מספר האסירים לכל 100,000 תושבים בישראל²³

(2) זכויות כלכליות

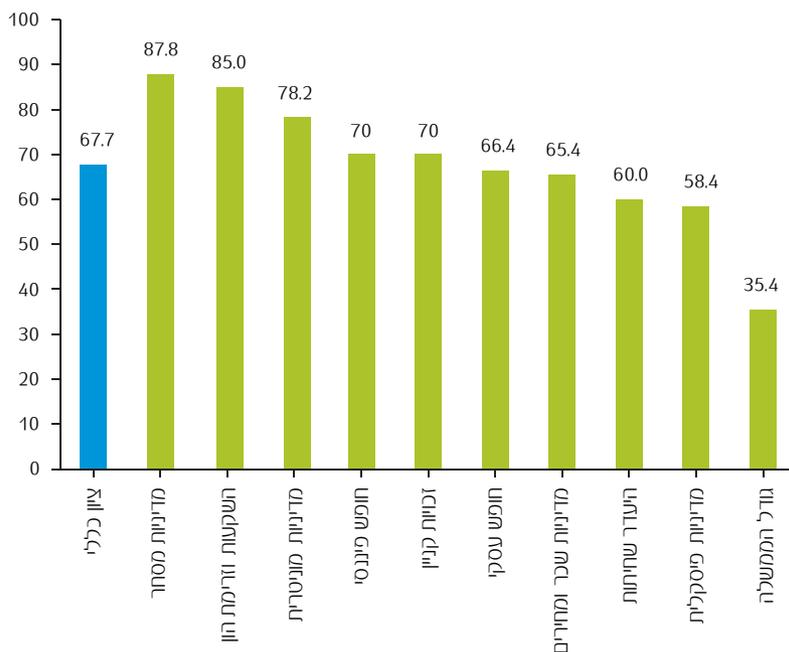
כדי לאמוד את השמירה על זכויות כלכליות (חופש הקניין) בחרנו להשתמש במדד החופש הכלכלי שפותח בקרן הריטג' (Heritage Foundation). המדד בודק את אופייה של הסביבה המוסדית שהפעילות הכלכלית במדינה מתקיימת בה. יש לציין כי קרן הריטג' תומכת במוצהר בעקרונות נאו-ליברליים – שוק חופשי והתערבות מזערית של הממשלה – והגדרתה לחופש כלכלי היא היעדר של כפייה או הגבלות ממשלתיות על ייצור מוצרים ושירותים מעבר לדרוש להגנה על החירות עצמה, על חלוקתם או על צריכתם. מדד החופש הכלכלי מתפרסם מאז 1995, והשנה הוא סוקר את המצב ב-183 מדינות. הציון שכל מדינה מקבלת מבוסס על צירוף של 10 מחוונים (אינדיקטורים) כלכליים: החופש העסקי, המדיניות הסחר הממשלתית, המדיניות הפיסקלית, גודל הממשלה (ההוצאה הממשלתית), המדיניות המוניטרית, ההשקעות זורמת ההון, החופש הפיננסי (הבנקאות והמימון), זכויות הקניין, היעדר שחיתות כלכלית ומדיניות השכר והמחירים.²⁴

23 הערך המצוין מתייחס למספר האסירים, ללא האסירים הביטחוניים.

24 להרחבה ראו באתר הקרן: www.heritage.org/index

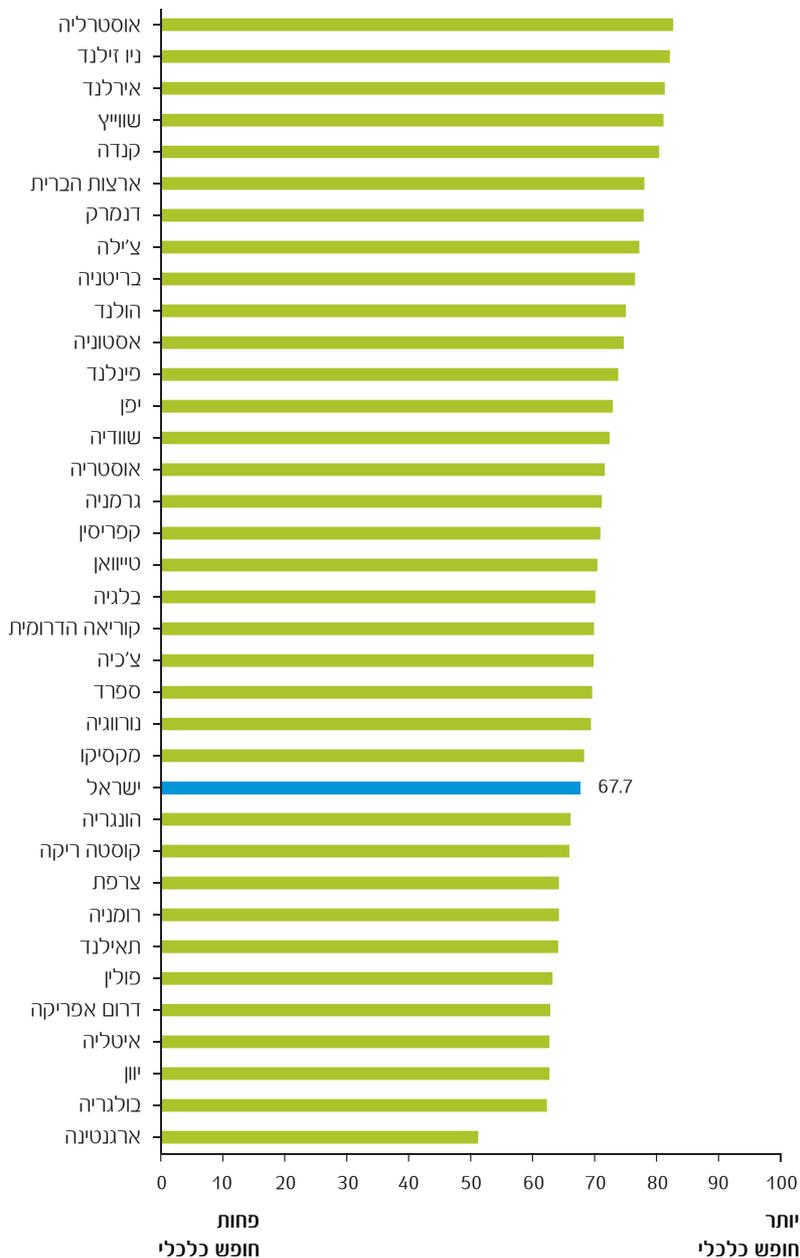
מדד החופש הכלכלי נע בין 0 (היעדר חופש כלכלי) ל-100 (חופש כלכלי מלא). בתרשים 11 מוצגים הציונים שקיבלה ישראל בכל אחד מעשרת המחזורים. ציונים גבוהים התקבלו במדדים של מדיניות מסחר, השקעות זרימת הון, וציונים נמוכים במדדים של גודל הממשלה, מדיניות פיסקלית והיעדר שחיתות. מתרשים 12 א עולה שהמדינות החופשיות ביותר על פי מדד זה הן אוסטרליה (82.6), ניו זילנד (82.1) ואירלנד (81.3). לעומת זאת, יוון (62.7), בולגריה (62.3) וארגנטינה (51.2) סוגרות את הרשימה ומוגדרות "מדינות לא חופשיות". ב-2010 דורגה ישראל במקום ה-25 במדרג של 36 מדינות (בציון 67.7), בין מקסיקו להונגריה. לעומת 2009 מדובר בעלייה קלה בציון, אבל בדירוג הביין-לאומי בירידה במקום אחד מהמקום ה-24 ב-2009.

תרשים 11
חופש כלכלי בישראל*

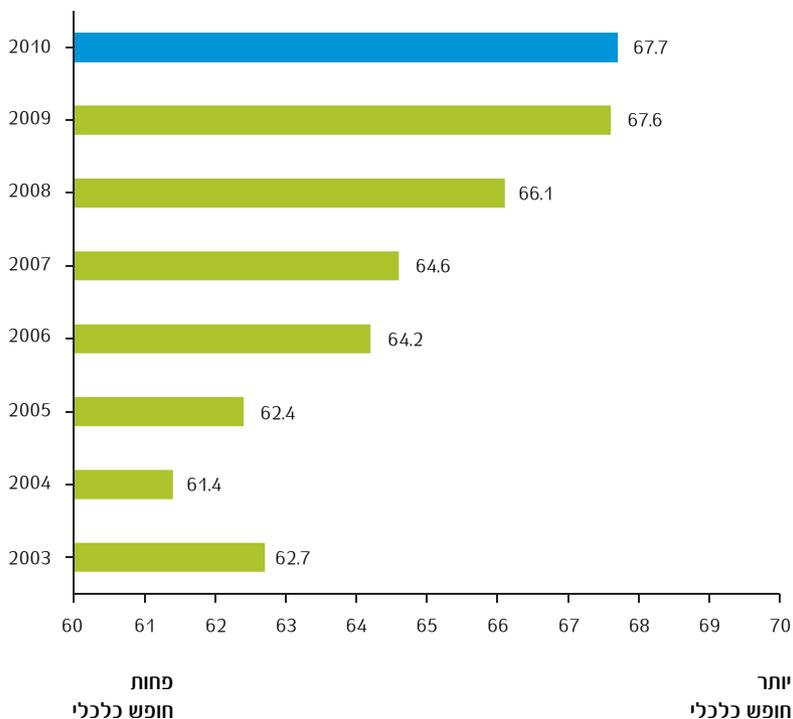

* המונחים בתרשים נלקחו ממדד החופש הכלכלי של קרן הרייטינג והותאמו למינוח המקובל בישראל.

תרשים 12א
 חופש כלכלי בהשוואה בין-לאומית

תרשים 12 חופש כלכלי בישראל

עוד מדד המעיד על מצב הזכויות הכלכליות הוא מדד התחרותיות הגלובלית (Global Competitiveness Index) שמפרסם הפורום הכלכלי העולמי (WEF). מדד זה, שפותח ב-2004, בוחן 134 מדינות ומבוסס על ההנחה שרמת התחרותיות בכלכלה משקפת את המידה שבה מדינה מסוגלת להבטיח שגשוג ושוויון הזדמנויות לאזרחיה. המדד מבוסס על 12 תחומי תחרותיות הכוללים מוסדות, תשתיות, יציבות מקרו-כלכלית, בריאות וחינוך יסודי, השכלה גבוהה והכשרה מקצועית, יעילות שוק הסחורות, יעילות שוק העבודה, רמת התחכום של השוק הפיננסי, מוכנות טכנולוגית, גודל השוק, תחכום וחדשנות עסקית. המדד מבוסס על סקרי דעת קהל וסקרי מומחים,²⁵ וציוניו נעים בין 1 (תחרותיות נמוכה) ל-7 (תחרותיות גבוהה). המדינות שרמת התחרותיות בהן היא הגבוהה ביותר הן

25 להרחבה ראו באתר הפורום הכלכלי העולמי:

שווייץ (5.60), ארצות הברית (5.59) ושוודיה (5.51). סוגרות את הרשימה יוון (4.04), בולגריה (4.02) וארגנטינה (3.91). ב־2010 דורגה ישראל במקום ה־20 במדרג של 36 מדינות (בציון 4.80), בין אירלנד לצ'ילה.²⁶

(3) שוויון מגדרי

דוח הפיתוח האנושי שמפרסם האו"ם (Human Development Report) כולל שני מדדים המתיחסים למעמד האישה. הראשון הוא מדד ההתפתחות המגדרית (Gender-related Development Index – GDI), המודד את האי־שוויון בין גברים לנשים. ציון נמוך במדד זה פירושו שבמדינה המסוימת יש פער גדול בין הישגי הגברים להישגי הנשים. המדד השני הוא מדד ההעצמה המגדרית (Gender Empowerment Measure – GEM), הבוחן את קידום מעמד הנשים בזירות כלכליות ופוליטיות בכלל ואת המידה שבה נשים (לעומת גברים) יכולות להשתתף באופן פעיל בחיי הכלכלה והפוליטיקה של המדינה ולהיות שותפים לקבלת ההחלטות בפרט.²⁷ הציונים בשני המדדים נעים בין 0 (אי־שוויון מוחלט) ובין 1 (שוויון מלא).

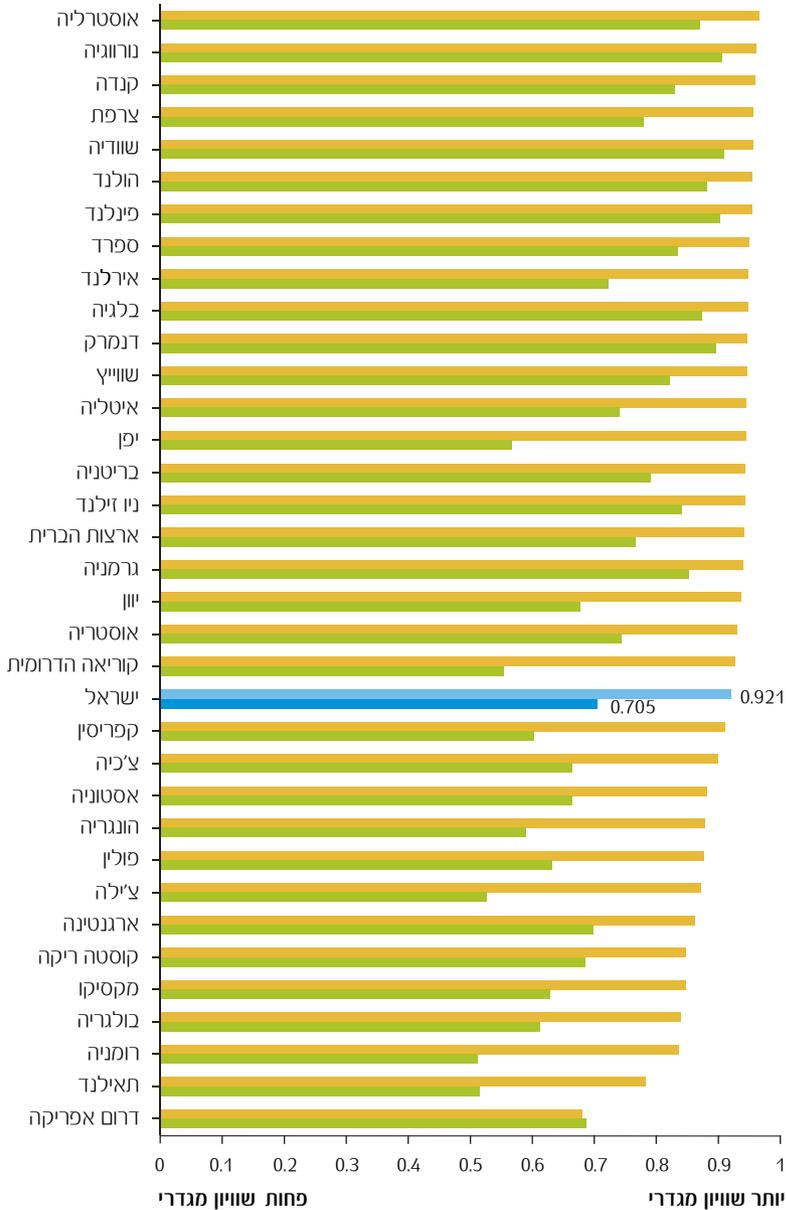
בשנת 2010 קיבלה ישראל במדד ההתפתחות המגדרית את הציון 0.921 והיא ממוקמת במקום ה־22 מתוך 36 מדינות, בין קוריאה הדרומית לקפריסין. בראש המדרג נמצאות אוסטרליה (0.966), נורווגיה (0.961) וקנדה (0.959). סוגרות את הרשימה רומניה (0.836), תאילנד (0.782) ודרום אפריקה (0.68). במדד ההעצמה המגדרית קיבלה ישראל את הציון 0.705, והיא נמצאת במקום ה־19, בין אירלנד לארגנטינה. המדינות הסקנדינביות – שוודיה (0.909), נורווגיה (0.906) ופינלנד (0.902) – נמצאות בראש טבלת המדינות, ואילו צ'ילה (0.526), תאילנד (0.514) ורומניה (0.512) נמצאות בתחתיתה (תרשים 13). בהשוואה למצב בעבר חלה הרעה בציון של ישראל במדד ההתפתחות המגדרית אך שיפור בציון במדד ההעצמה המגדרית. בשני המדדים חלה הרעה במקומה של ישראל במדרג הבין־לאומי, והמשמעות היא שמדינות אחרות הצליחו להתקדם בשיפור מעמד האישה יותר מישראל.

26 להרחבה ראו באתר הפורום הכלכלי העולמי:

www.weforum.org/documents/GCR0809/index.html

27 להרחבה ראו באתר הארגון: http://hdr.undp.org/en/statistics/indices/gdi_gem/

תרשים 13
שוויון מגדרי בהשוואה בין-לאומית

■ מדד ההתפתחות המגדרית (ישראל)
 ■ מדד ההעצמה המגדרית (ישראל)

(ג) היבט היציבות

יציבות פוליטית מוגדרת כהיעדר שינויים יסודיים או שיבושים מהותיים בתפקודה של המערכת הפוליטית. ככלל, יציבות פוליטית נמדדת ברמת האלימות, במשך כהונת הממשלה וברמת המתחים החברתיים/האתניים/הפוליטיים במדינה.²⁸

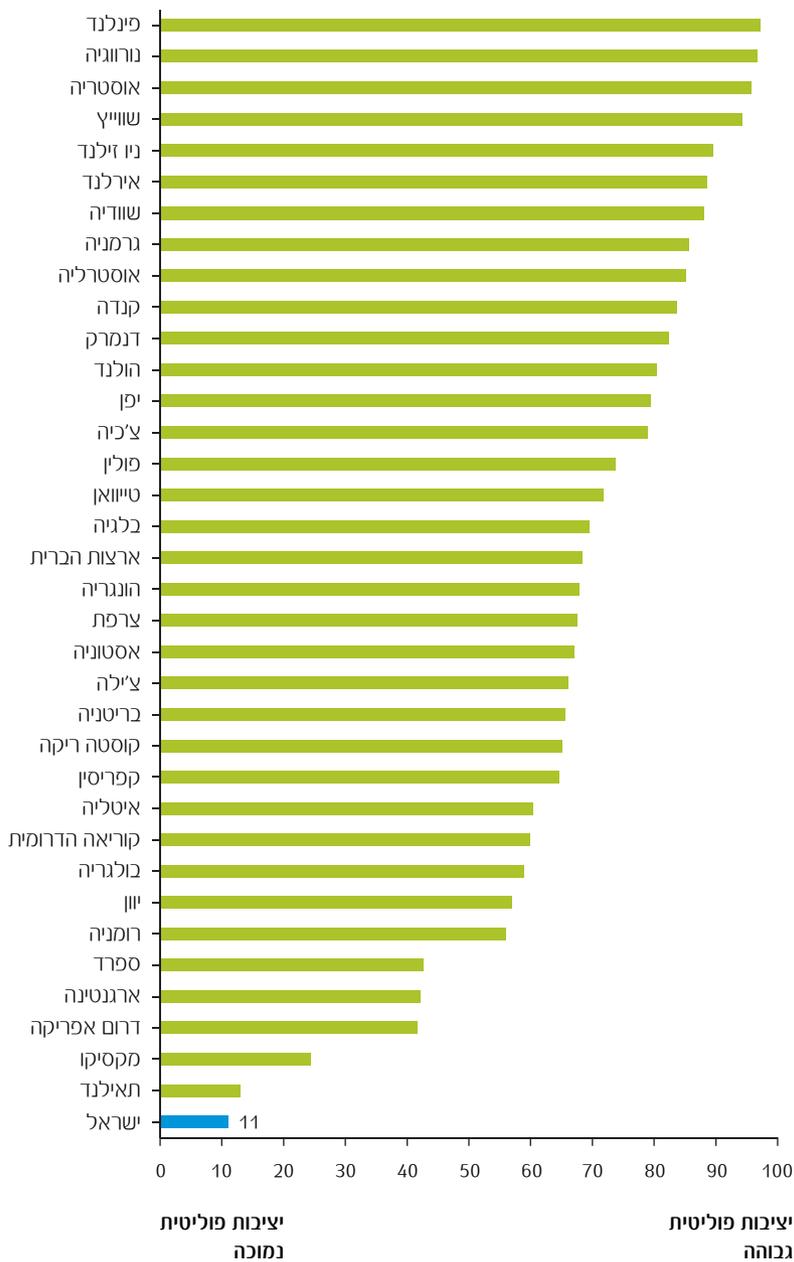
(1) יציבות פוליטית

הבנק העולמי מגדיר יציבות פוליטית כתפיסות בנוגע לסבירות שהממשלה תהיה לא יציבה או שתופל בעקבות פעולה לא חוקתית או אלימות, בכלל זה אלימות פנים-מדינתית וטרור.²⁹ בשל מצבה הביטחוני ישראל מקבלת במשך השנים ציונים נמוכים במדד היציבות הפוליטית. אף שאין סכנה שממשלת ישראל תופל באמצעים לא חוקתיים, החשש המתמיד מארגוני טרור משפיע לרעה על תפיסותיהם של האזרחים בנוגע לרמת היציבות של המדינה. כמו בעבר גם השנה ישראל נמצאת במקום האחרון במדרג של 36 מדינות, עם ציון 11 מתוך 100. מדובר בהרעה בהשוואה לרוח הבנק העולמי משנת 2005, אז קיבלה ישראל את הציון 14.4. המדינות המאופיינות ברמת היציבות הגבוהה ביותר הן פינלנד (97.1), נורווגיה (96.7) ואוסטריה (95.7). המדינות המאופיינות ברמת היציבות הנמוכה ביותר הן מקסיקו (24.4), תאילנד (12.9) וישראל (תרשימים 14א, 14ב).

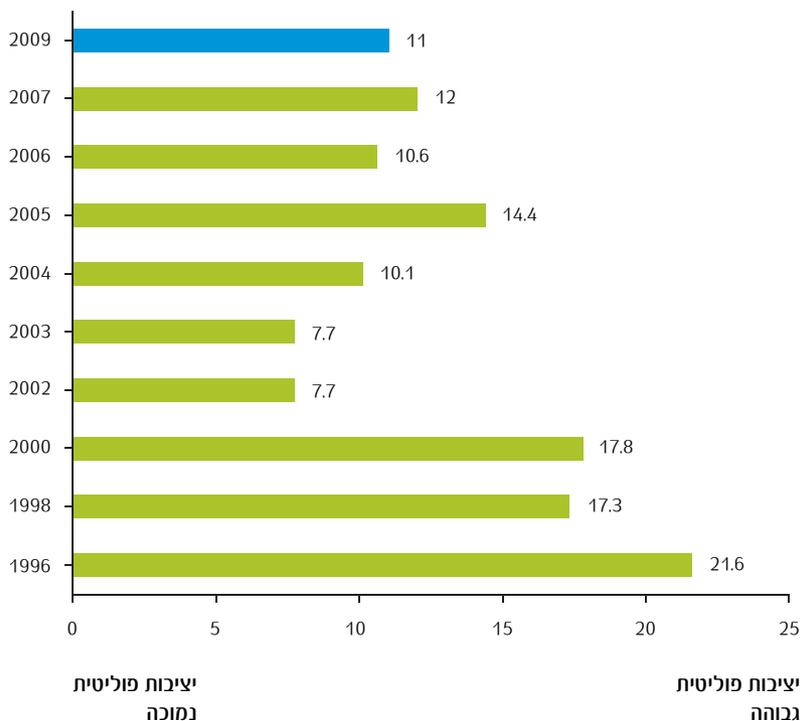
28 L. Hurwitz, "Contemporary Approaches to Political Stability," *Comparative Politics* 5 (3) (1973), p. 449; J. C. Plano, R. E. Riggs, and H. S. Robin, *The Dictionary of Political Analysis*, Oxford: ABC: CLIO, 1982, p. 149

29 להרחבה ראו *A Decade of Measuring the Quality of Governance: Governance Matters 2006* http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/1740479-1150402582357/2661829-1158008871017/booklet_decade_of_measuring_governance.pdf

תרשים 14 א
 יציבות פוליטית בהשוואה בין-לאומית

תרשים 14 יציבות פוליטית בישראל

(2) שסעים חברתיים

דפוס היחסים בין הקבוצות בחברה, רמת המתיחות ביניהן, מספר השסעים, אופיים ומידת הבולטות שלהם – כל אלה משפיעים מאוד על יציבותה של המערכת הפוליטית. סימור ליפסט וסטיין רוקן (Lipset and Rokkan) מגדירים שסע כך: חלוקה חברתית המפרידה בין קבוצות על בסיס מאפיינים כגון תעסוקה, מעמד חברתי, אתניות או דת.³⁰ הניסיון לאמוד כמותית את מצב השסעים החברתיים במדינה כלשהי קשה במיוחד, ומאגר המידע של ICRG עושה זאת בעזרת שני מדדים:

S. M. Lipset and S. Rokkan, "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter 30 Alignments", in: P. Mair (ed.), *The West European Party System*, Oxford: Oxford University Press, 1990, pp. 91-111

מדד המתיחות על רקע דתי (religious tensions) – סולם של 7 קטגוריות האומד את המתיחות בחברה על רקע דתי. מתיחות זו עשויה לבוא לידי ביטוי בניסיון להחליף את החוק האזרחי בחוק דתי, בהדרת קבוצות דתיות מסוימות מתהליכים פוליטיים או בדיכוי או כפייה שמטרתם ליצור הגמוניה שלטונית דתית. הציונים בסולם נעים בין 0 (מתיחות רבה) ל-6 (מתיחות מועטה).³¹

מדד המתיחות על רקע עדתי/לאומי/לשוני (ethnic tensions) – סולם של 7 קטגוריות האומד את מידת המתיחות בחברה על רקע שסע אתני, לאומי או לשוני. גם כאן ציוני הסולם נעים בין 0 (מתיחות רבה) ל-6 (מתיחות מועטה). בישראל מדד זה תקף הן לשסע העדתי בתוך הקהילה היהודית הן לשסע הלאומי בין הקבוצות הלאומיות.

במדדי המתיחות מדינות רבות מקבלות את הציון המרבי. במדד הבוחן את המתח על רקע דתי ישראל מקבלת את הציון 2.5, והיא נמצאת במקום ה-35. גם הולנד (4) ותאילנד (2) מקבלות ציונים נמוכים. במדד המתיחות על רקע עדתי/לאומי/לשוני המדינות שזכו לציון גבוה (כלומר מתיחות נמוכה) הן ארגנטינה, קוסטה ריקה ופינלנד. מנגד, המדינות שציונן בתחום זה נמוך (כלומר מתיחות גבוהה) הן צרפת (2.5), ישראל (2) ותאילנד (2). ישראל ותאילנד חולקות את המקומות בתחתית המדרג – 35-36.

חלק שני

סקר הדמוקרטיה 2010

א. מבוא

אחת המטרות המרכזיות של פרויקט מדד הדמוקרטיה היא להשלים את המידע שמתקבל מהמדרים האובייקטיביים שפירטנו בחלק הראשון באמצעות הערכה סובייקטיבית של הציבור בנוגע להיבטים שונים בתפקוד של המשטר הדמוקרטי בישראל. הסקר שההערכה מבוססת עליו נערך במרס 2010 בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית הבוגרת (בני 18 ומעלה). המדגם כלל 1,200 נבדקים והם רואיינו בשלוש שפות: עברית, ערבית ורוסית. את הסקר ערך מכון מחשוב; טעות הדגימה המרבית, ברמת ביטחון של 95%, היא ± 2.8 .

בחלק השני אנו בודקים את עמדות הציבור כלפי הדמוקרטיה הישראלית בשלושה היבטים – ההיבט המוסדי, היבט הזכויות והיבט היציבות – וממשיכים לעקוב אחר השינויים בעמדות הציבור הישראלי מאז פרסום מדד הדמוקרטיה הראשון בשנת 2003. כמו כן אנו דנים בקשרים בין המגמות האובייקטיביות שנצפו בחלק הראשון של מדד הדמוקרטיה ובין מגמות בדעת הקהל בכל אחד משלושת היבטים הנחקרים. החלק השלישי יוחד השנה למדידת ההלימה בין התמיכה התאורטית של הציבור בערכים דמוקרטיים מרכזיים – כגון שוויון לפני החוק, חופש הביטוי או הגנה על זכויות המיעוט – ובין תמיכתו בתרגום של ערכים אלה לשפת המעשה.

ב. תפיסות מימוש הדמוקרטיה בציבור הישראלי

1. ההיבט המוסדי

(א) עניין בפוליטיקה

ניתוח העניין הציבורי בפוליטיקה מתבסס בין היתר על הגישה במדע המדינה הרואה ב"הבנה מושכלת" של הציבור את המבנים והתהליכים הפוליטיים כתנאי הכרחי לתקינותו של התהליך הדמוקרטי.³² כך, נהוג לחשוב שאזרחים המתעניינים במתרחש סביבם ועוקבים אחר ההתפתחויות הפוליטיות יקבלו ביום הבחירות החלטה מחושבת יותר המבוססת על מידע ומחשבה, יושפעו פחות ממהלכים פופוליסטיים של המפלגות וישפטו את פעילותן בפרספקטיבה של זמן. מתפיסה זו אפשר להסיק שבכל הנוגע למדינה תרבות פוליטית סקרנית ולא אדישה מעודדת תפקוד יעיל יותר של השלטון, מעודדת שיפור והתקדמות ונוגדת קיפאון.

32 ר"א דאל, על הדמוקרטיה, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2002, עמ' 41.

התמונה הנצפית בישראל בשנים האחרונות אינה אופטימית, שכן ניכרת ירידה מסוימת בהתעניינותו של הציבור הישראלי בעניינים פוליטיים. בשנת 2003 דיווחו 76% מהישראלים כי יש להם עניין בפוליטיקה במידה רבה או מסוימת, לעומת 73% ב-2006 ו-62% בלבד ב-2010 (תרשים 15). אזרחי ישראל הערבים הם הקבוצה המרוחקת ביותר מהפוליטיקה: 47% בלבד מהם מדווחים כיום על התעניינות רבה או מסוימת.³³ אמנם נשים נוהגות להתעדכן בהתרחשויות הפוליטיות בתדירות זוהה לזו של הגברים בישראל, אך בד בבד הן מעידות על רמה נמוכה יחסית של התעניינות פוליטית. כך, 68% מהגברים מדווחים שהם מתעניינים בפוליטיקה (38% במידה רבה), לעומת 57% מהנשים (16% בלבד במידה רבה).

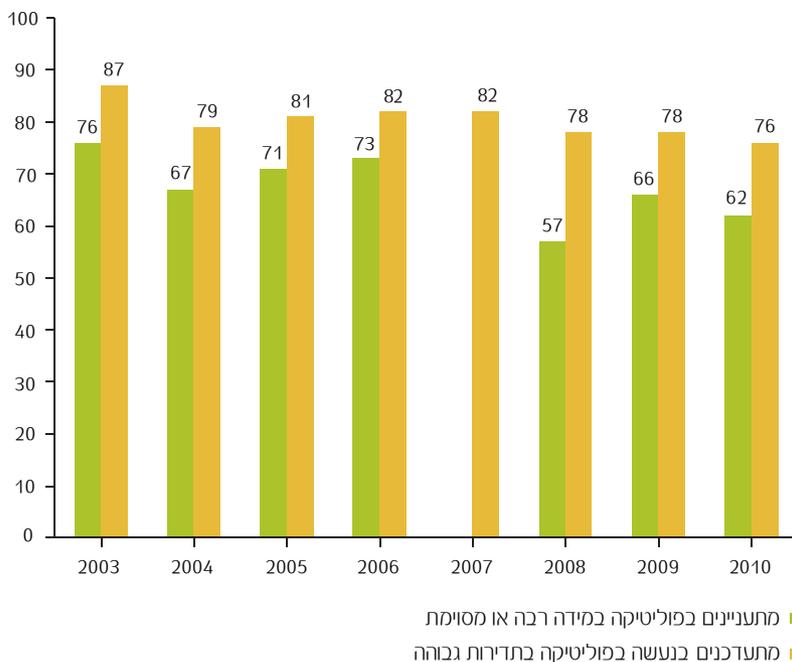
תרשים 15

עניין בפוליטיקה

"באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה?"

"כל כמה זמן אתה מתעדכן על הנעשה בפוליטיקה?"

(לפי שנים; באחוזים)

שיעור ניכר מהישראלים מעידים על התעניינות נמוכה בעניינים פוליטיים אך בה בעת ממשיכים לעקוב אחרי הסוגיות העיקריות באמצעי התקשורת. דפוס זה לא השתנה במשך השנים: באופן מובהק שיעור ה"מתעדכנים" גבוה במידה רבה משיעור ה"מתעניינים". בישראל 2010 מתעדכנים 76% מהנשאלים על הנעשה בפוליטיקה מדי יום ביומו או פעמים אחדות בשבוע (תרשים 15). נראה גם שהצורך לקבל מידע על פוליטיקה משותף לרוב המגזרים בישראל. הקבוצה המתעדכנת בתדירות הגבוהה ביותר הם העולים מחבר המדינות (89%), לעומת 75% מהישראלים הוותיקים ו-67% מהערבים.

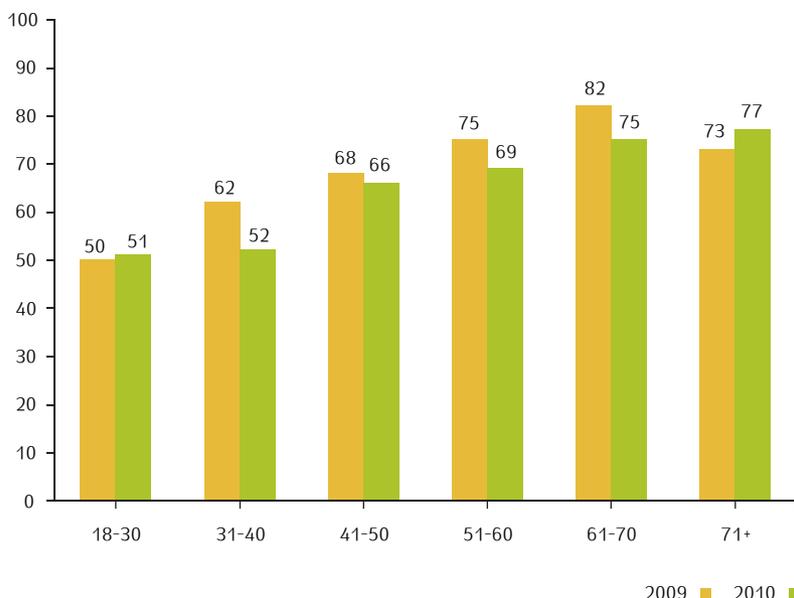
בדומה למגמות המוכרות לנו מהשנים האחרונות, שבהן נצפתה ירידה בעניין בפוליטיקה בקרב הצעירים, גם השנה אפשר לדבר על שיעורם הנמוך של הצעירים המתעניינים בפוליטיקה בהשוואה למבוגרים. זאת ועוד, בהשוואה לשנה שעברה חלה ירידה ניכרת במספר המרואיינים בגילים 31-40 שדיווחו על התעניינות בפוליטיקה (תרשים 16).

תרשים 16

עניין בפוליטיקה, לפי גיל

"באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה?"

במידה רבה ובמידה מסוימת (לפי שנים; באחוזים)

(ב) תחושה של היעדר השפעה על מדיניות הממשלה וירידה בתחושת הכוח האלקטורלי

בקרב החוקרים במדעי החברה אין הסכמה בעניין היתרונות והחסרונות שבהשתתפות האזרחית בפוליטיקה. יש הטוענים שפעילות יתר של החברה האזרחית עלולה להחליש את יציבות המשטר ואף לפגוע בתפקוד הדמוקרטיה.³⁴ במחקר זה אנו מאמצים הנחה אחרת: האזרחות הפעילה היא אחד התנאים החשובים ביותר לקיום תרבות פוליטית של מדינה דמוקרטית, והתעניינות האזרחים בפוליטיקה היא תנאי הכרחי לניהול תהליך דמוקרטי תקין. רק השילוב בין יכולתו של האזרח להשפיע על הפוליטיקה ובין רצונו לעשות זאת יוצר תשומות למערכת, המחזירה לאזרחיה תפוקות ראויות.³⁵ במדינות שבהן קבוצות שלמות או אזרחים יחידים רבים חסרים את היכולת או הרצון להשפיע על מדיניות הממשלה, נפגע אחד העקרונות הבסיסיים של הדמוקרטיה – עקרון הייצוגיות.

בחינה של הפיסות האזרחים מעלה שרק 20% מהציבור הישראלי חשים כי יש להם יכולת רבה או מסוימת להשפיע על מדיניות הממשלה. 48% מהציבור חשים שאין להם כל יכולת להשפיע. נתון זה אינו משתנה כבר שנים אחדות. כפי שכבר צוין במדדי הדמוקרטיה הקודמים, קבוצת העולים מחבר המדינות בולטת בתחושה של היעדר יכולת השפעה על המתרחש במדינה. נראה שהשילוב בין התרבות האזרחית הפסיבית (שהעולים הביאו עמם) ובין המעמד של מהגרים במדינה חדשה הוא ההסבר העיקרי לעמדות מסוג זה (תרשים 17).³⁶ ממצא נוסף הוא שנשים ישראליות מרגישות שהן יכולות להשפיע על מדיניות הממשלה יותר מהגברים – 55% מהנשים מרגישות כך לעומת 48% מהגברים.

נוסף על ההרגשה של היעדר יכולת לשנות את מדיניות הממשלה, אזרחים רבים גם מרגישים שהם אינם יכולים להשפיע על המתרחש במדינה באמצעות ההצבעה. נמצא ש-43% בלבד מהמרוואיינים מאמינים ש"בחירות הן דרך טובה לגרום לכך שהממשלות יתייחסו לדעתו של העם" – ירידה חדה בהשוואה לשנת 2009 (58%), שהייתה שנת בחירות (תרשים 17). ייתכן שהשינוי הוא ביטוי לאי-שביעות רצון של אחדים מהמשיבים מתוצאות הבחירות, שחייבו כינון ממשלת קואליציה אשר המפלגות החברות בה נאלצו להתפשר במשא והמתן הקואליציוני

34 ג' שומפטר, "תיאוריה אחרת על הדמוקרטיה", בתוך: ש"נ איזנשטדט, ע' גוטמן וי' עצמון (עורכים), מדינה וחברה, תל אביב: עם עובד, תשל"ו, עמ' 229-240.

35 D. Easton, "An Approach to the Analysis of Political Systems," *World Politics* 9 (1957), pp. 393-400; G. A. Almond and S. Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, NJ: University Press, 1963

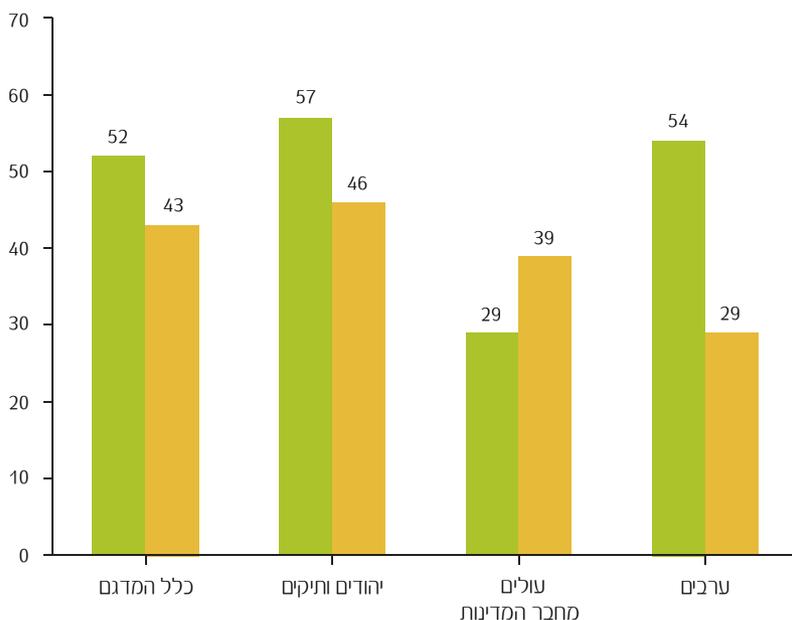
36 להרחבה ראו אריאן, פיליפוב וקנפלמן (לעיל הערה 3).

על הבטחות שנתנו במערכת הבחירות. עוד נתון המתאר את יחסם הספקני של אזרחים רבים כלפי תהליך הבחירות הוא הממצא שמחצית מהישראלים סבורים ש"לא משנה למי להצביע – זה לא משנה את המצב".

לממצאים מדאיגים אלה נוסף יחסו הספקני של הציבור כלפי הפוליטיקאים וכלפי מונחותם של נבחרי העם לשרת את האזרחים. מצד אחד נראה שבשנים האחרונות חלה עלייה מסוימת באמון הישראלים בפוליטיקאים: בשנת 2007 היה שיעור המאמינים כי "פוליטיקאים מתחשבים בדעתו של האזרח ברחוב" 30%, בשנת 2009 הוא עלה ל-37% ונותר כך גם בשנת 2010. מצד אחר, הרוב המוחלט בציבור עדיין מאמין שהפוליטיקאי אינו מתחשב באזרחי המדינה, נתון המעיד על ציניות רבה ביחסם של הישראלים אל מחויבותם הציבורית של נבחריהם.

תרשים 17

תפיסת מימוש הדמוקרטיה בהיבט המוסדי
 "לי ולאזרח כמוני יש השפעה על מדיניות הממשלה"
 במידה רבה, במידה מסוימת, במידה מועטה
 "בחירות הן דרך טובה לגרום לכך שהממשלות יתייחסו לדעתו של העם"
 מסכים ומסכים בהחלט (לפי מגזרים; באחוזים)

■ משפיעים על מדיניות הממשלה במידה כלשהי
 ■ מסכימים שבחירות הן דרך טובה לגרום להתחשב באזרח

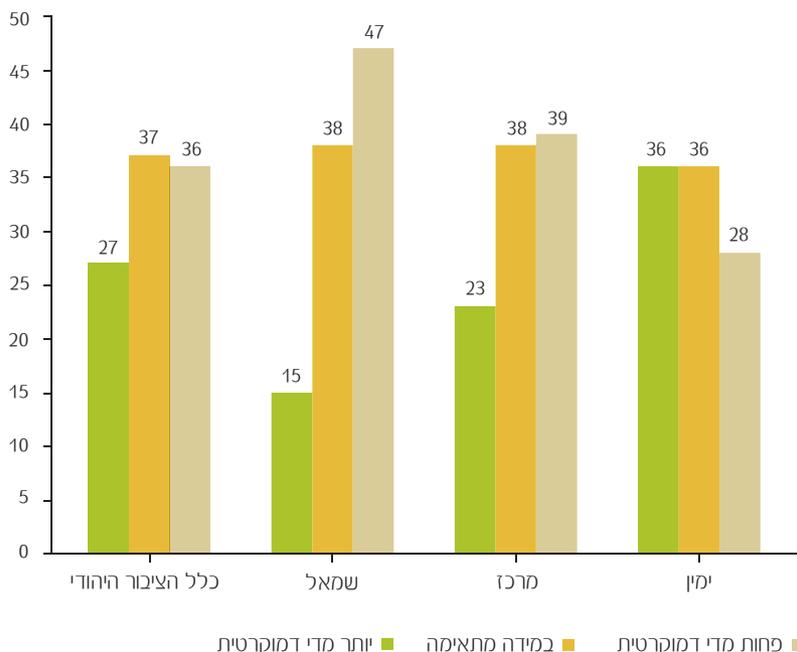
עמדה זו משותפת לעולים ולוותיקים במגזר היהודי, אך בדומה לשנים הקודמות דווקא במגזר הערבי רבים אינם שותפים לה: 60% מהמשיבים הערבים מאמינים ברצונם של הפוליטיקאים להתחשב בדעתו של האזרח.

(ג) תמיכה במשטר דמוקרטי וכמיהה למנהיגות חזקה ולשלטון מומחים

בדומה למגמה שנצפתה בשנים האחרונות, גם ב-2010 הציבור הישראלי מציג עמדה ביקורתית מאוד כלפי הדמוקרטיה הישראלית: 63% אינם מרוצים מתפקודה. בהשוואה לאופטימיות היחסית של שנת 2006 (אז 46% בלבד לא היו מרוצים מתפקוד הדמוקרטיה) מספר ה"לא מרוצים" עלה ונותר יציב יחסית בשנים האחרונות. יתרה מזו, בדומה לשנת 2009 גם בסקר 2010 סבורים 27% מהישראלים שבישראל יש "יותר מדי דמוקרטיה". בקרב המשיבים המגדירים את עצמם אנשי ימין 36% סבורים כך, לעומת 15% בלבד מאנשי השמאל (תרשים 18).

תרשים 18

הערכת התפקוד של הדמוקרטיה הישראלית
 "האם לדעתך מדינת ישראל כיום היא דמוקרטית במידה המתאימה,
 יותר מדי דמוקרטית או פחות מדי דמוקרטית?"
 (יהודים, לפי נטיות פוליטיות; באחוזים)

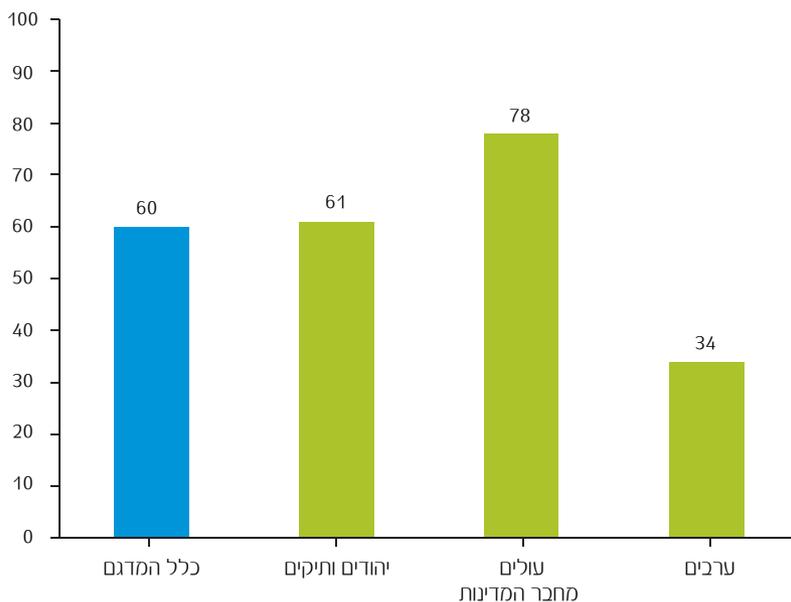
ישראלים רבים גם מזהים חולשות במשטר הדמוקרטי בישראל וסבורים שיש לייעלו. 60% מהציבור תומכים ברעיון ש"כמה מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים". גם בעניין זה יש הבדלים בין המגזרים: ציבור העולים תומך באמירה זו יותר מהישראלים הוותיקים (תרשים 19). הפערים בין עמדות העולים לעמדות הוותיקים בסוגיית המנהיג החזק נותרו קבועים בשנים האחרונות, והשנה עמדות העולים אפילו הוקצנו במקצת ותמיכתם במנהיגות חזקה עלתה במעט לעומת שנת 2009 (74%).

ואולם חרף ממצאים אלו לא נכון לומר שרוב הציבור בישראל מזדהה באופן גורף עם הרעיון של השלטון האוטוריטרי. אכן, רוב הישראלים מזהים יתרונות במשטר המאופיין בריכוזיות גבוהה, לעומת הכשלים וחוסר היעילות הנראים לעין של הדמוקרטיה. כך, כאשר התבקשו הנשאלים להביע עמדה בנוגע לכמה צורות שלטון, ובין היתר הוצבה לפניהם החלופה של משטר ריכוזי, כמעט מחצית מהישראלים (44%) הסכימו עם תפיסה שמנהיגות חזקה עדיפה מבחירות ומכנסת.

תרשים 19

תמיכה במנהיגים חזקים בישראל

"כמה מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים"
מסכים ומסכים בהחלט (לפי מגזרים; באחוזים)

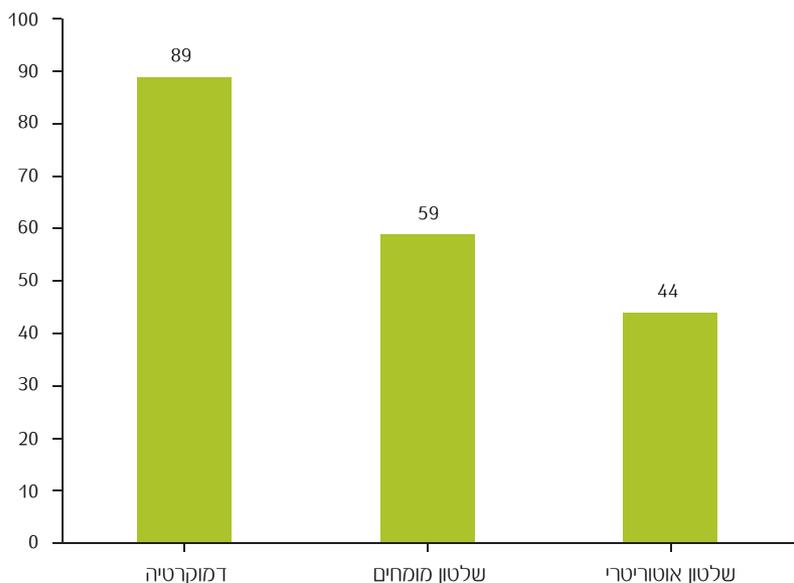
59% מעוניינים בצורה אחרת של שלטון לא דמוקרטי – שלטון מומחים, שיקבלו החלטות על פי שיקוליהם המקצועיים. ולמרות זאת 89% מהציבור עדיין מאמינים שהדמוקרטיה היא צורת השלטון הרצויה לישראל (תרשים 20).

תמיכתם של העולים מחבר המדינות במנהיגות חזקה שתחליף את הכנסת ואת הבחירות דומה לזו של הוותיקים. אבל כאשר בוחנים את תמיכתם בשלטון מומחים, עולה שהם נוטים לתמוך בכך יותר מהוותיקים – 70% מהעולים מעדיפים שלטון מומחים, לעומת 52% מהוותיקים. מניתוח התשובות על פי גיל עולה שהצעירים נוטים לתמוך במשטר לא דמוקרטי יותר מהמבוגרים. ההבדלים בין קבוצות הגיל אינם גבוהים במיוחד, אם כי הפערים בין הקבוצה הצעירה לקבוצה המבוגרת מובהקים סטטיסטית (תרשים 21 להלן).

תרשים 20

התאמתן של צורות שלטון למציאות הישראלית

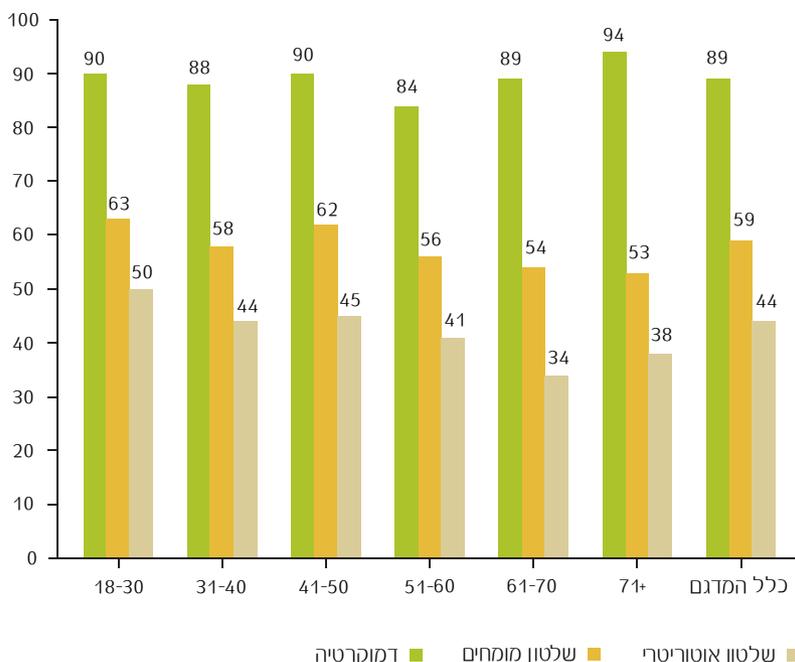
“מנהיגות חזקה שלא צריכה להתחשב בכנסת או במערכת בחירות”
 “שלטון מומחים אשר יקבלו החלטות על בסיס הבנתם את הטוב עבור המדינה”
 “משטר דמוקרטי” (רצוי מאוד ורצוי; באחוזים)

כדי לחקור לעומק את סוגיית התמיכה של הישראלים במשטר אוטוריטרי כחלופה לדמוקרטיה ניתחנו את הממצאים באמצעות רגרסיה לוגיסטית. נמצא שכאשר מכניסים למודל את גיל המשיבים, את מינם ואת רמת ההשכלה שלהם, החזקה בתואר אקדמי מקטינה את הנטיות האוטוריטריות באופן מובהק. וכך, הסיכוי שאדם ללא תואר אקדמי יתמוך ברעיון האוטוריטרי גבוה בעליל מהסיכוי שהאקדמאי יתמוך בו.³⁷ התפלגות התשובות מלמדת שבקרב האקדמאים רק 36% תומכים במשטר אוטוריטרי, לעומת 51% מהלא אקדמאים. נראה, אם כן, שההשכלה הגבוהה היא רכיב חשוב בקביעת התפיסות הפוליטיות, והיא משפיעה לחיוב על מידת ההערכה של הפרט את יתרונות הדמוקרטיה לעומת משטרים אחרים.

תרשים 21

התאמתן של צורות שלטון למציאות הישראלית, לפי גיל
"מנהיגות חזקה שלא צריכה להתחשב בכנסת או במערכת בחירות"
"שלטון מומחים אשר יקבלו החלטות על בסיס הבנתם את הטוב עבור המדינה"
"משטר דמוקרטי" (רצוי מאוד ורצוי; באחוזים)

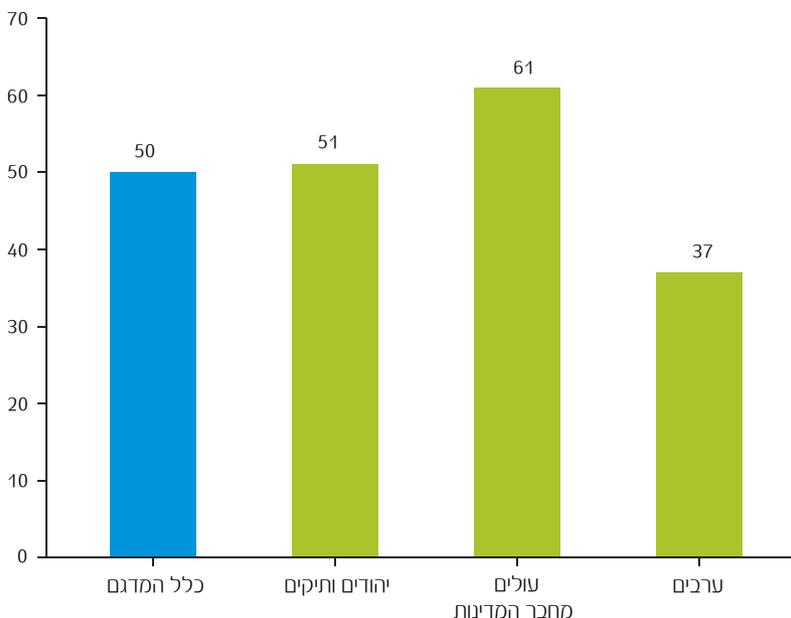
(ד) טוהר המידות ושלטון החוק

סקר מדד הדמוקרטיה 2010 התקיים שבועות ספורים לפני הפרסומים הראשונים בתקשורת על פרשיית הולילנד, שחשפה חשדות לשחיתות בקרב הבכירים בפוליטיקה ובמנהל הציבורי בישראל. ואולם נראה שהציבור הישראלי לא נזקק לפרשייה זו כדי לקבוע בשיעורים גבוהים מאוד שהפוליטיקאים במדינה נגועים בשחיתות. 85% מהישראלים סבורים שבישראל יש הרבה שחיתות, 12% בלבד מאמינים שישראל מושחתת פחות מהמדינות הדמוקרטיות האחרות, ו-40% סבורים שישראל מושחתת יותר. כמעט מחצית מהישראלים (44%) סבורים שכדי להגיע לצמרת הפוליטית אדם צריך להיות מושחת. מדובר בעלייה מסוימת לעומת השנה שעברה (38%). כמו בשנה שעברה גם השנה מחצית מהציבור (50%) סבורים שהפוליטיקאים נמצאים בפוליטיקה אך ורק למען רווח אישי. העולים מחבר המדינות הם הקבוצה הספקנית ביותר ביחס לפוליטיקאים, והערבים סומכים יותר מהאחרים על נבחריהם (תרשים 22).

תרשים 22

אמון בפוליטיקאים

"הפוליטיקאים נמצאים בפוליטיקה רק למען הרווח האישי"
מסכים ומסכים בהחלט (לפי מגזרים; באחוזים)

2. היבט הזכויות

(א) חופש הביטוי בישראל

הדיון בהיבט הזכויות נפתח בזכויות הפוליטיות. חופש הביטוי הוא אחד העקרונות המרכזיים של כל מסגרת דמוקרטית. בחינה של תפיסות הציבור בעניין חופש הביטוי מראה שכמחצית מהישראלים (49%) סבורים שבישראל יש חופש ביטוי יותר משיש במדינות דמוקרטיות אחרות. 42% סבורים כי חופש הביטוי מיושם בישראל במידה מתאימה, אבל מיעוט גדול (39%) מסכימים שבישראל ככלל יש יותר מדי חופש ביטוי. בהשוואה למדד 2009 לא חל שינוי ניכר בעמדות הציבור בשאלה זו.

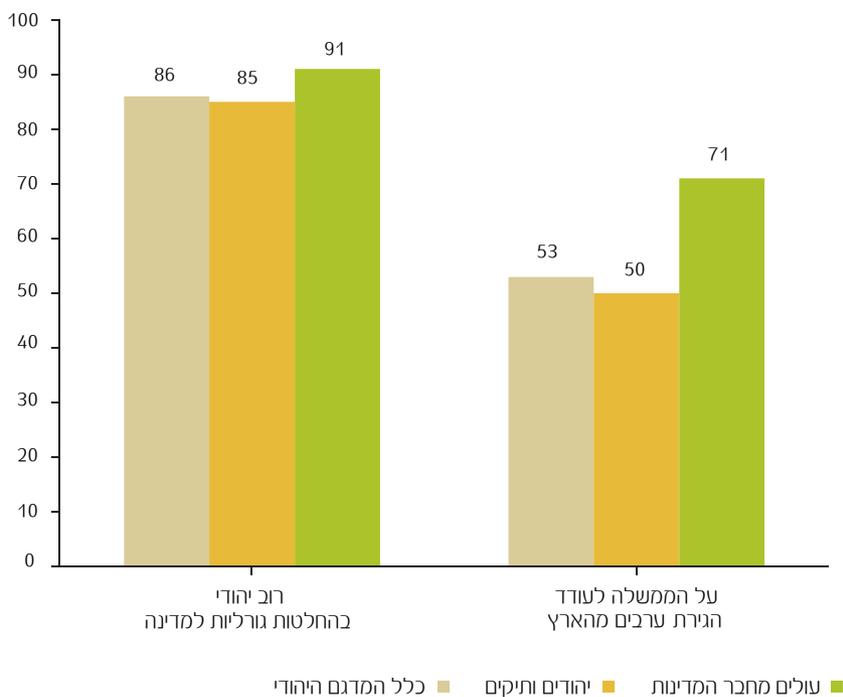
(ב) שוויון למיעוטים

איכותו של משטר דמוקרטי נמדדת במידה רבה בהתייחסותו ובסובלנותו של הציבור לזכויות הפוליטיות של המיעוטים החיים בקרבו. שנים רבות השיח הפוליטי בישראל מתנהל סביב סוגיית מעמדם של הערבים אזרחי ישראל, ושוויון הזכויות ביניהם לבין היהודים הוא נושא שנוי במחלוקת. נמצא ש־54% מהיהודים בישראל תומכים בשוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים. בדומה לשנת 2009 גם השנה מתברר כי 53% מהיהודים מסכימים לאמירה שעל הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ. גם השנה נמצא פער בין עמדות העולים מחבר המדינות לעמדות היהודים הוותיקים בנידון: 50% מהוותיקים תומכים בעידוד הגירת ערבים, לעומת 71% מקרב העולים. זאת ועוד, 70% מהיהודים בישראל מתנגדים לצירוף מפלגות ערביות לממשלה, ובשאלה זו אין הבדלים מובהקים בין העולים לוותיקים. כמו כן 86% מהיהודים מסכימים שבהחלטות גורליות למדינה דרוש רוב יהודי. כלומר, חלק גדול מהציבור היהודי אינו רואה בזכות השווה להשפיע על ההחלטות הפוליטיות חלק אינטגרלי מזכויות האזרח שהאזרחים הערבים זכאים להן (תרשימים 23, 24).

עוד סוגיה בנושא זה היא השמירה על זכויות האדם בישראל. לא פעם ארגונים בין־לאומיים מבקרים את ישראל על הפרות של זכויות אדם, ובתגובה ממשלות ישראל טוענות כי המדינה אינה מנסה לפגוע בהן וכי היא שומרת על זכויות האדם והאזרח בדומה למדינות דמוקרטיות אחרות שמצבן הביטחוני רגיש. בוויכוח זה הציבור הישראלי חלוק בדעותיו: 20% מהישראלים סבורים שבישראל שומרים יותר מדי על זכויות אדם, 40% סבורים שהיישום של זכויות האדם הוא במידה מתאימה, ו־40% סבורים שבישראל שומרים עליהן פחות מדי. בהשוואה לדמוקרטיות אחרות 36% חושבים שבישראל שומרים על זכויות אדם יותר מבדמוקרטיות האחרות, 38% חושבים שאנו דומים לדמוקרטיות אחרות, ו־26% סבורים שבישראל שומרים על זכויות האדם פחות מבדמוקרטיות אחרות.

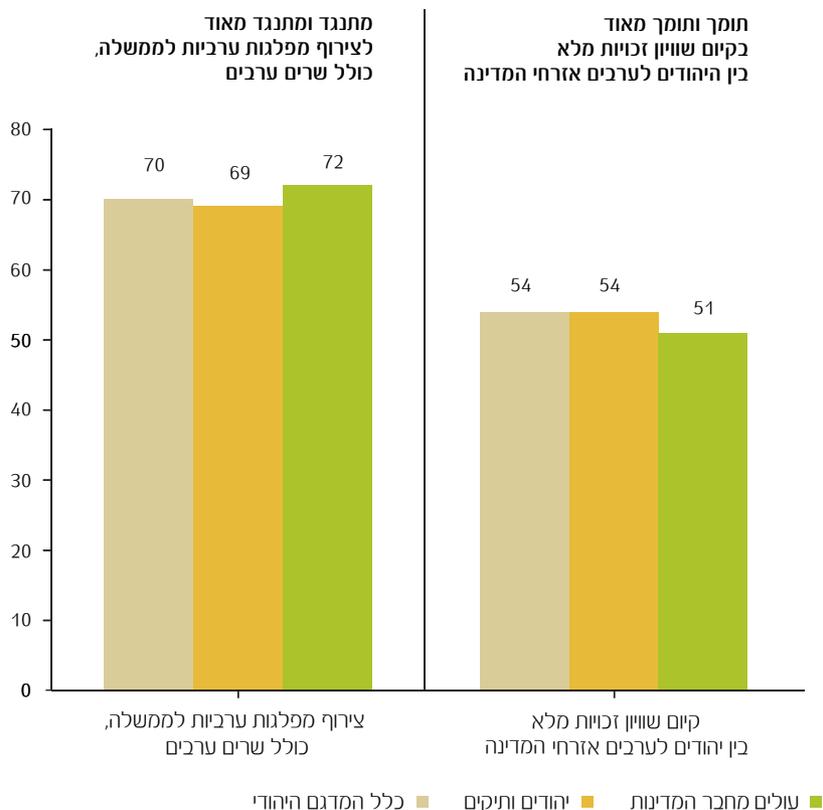
תרשים 23

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: יחס למיעוט הערבי
 "על הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ"
 "רוב יהודי בהחלטות גורליות למדינה"
 מסכים ומסכים בהחלט (מדגם יהודים; לפי מגזרים; באחוזים)

תרשים 24

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון פוליטי למיעוטים
 "צירוף מפלגות ערביות לממשלה, כולל שרים ערבים"
 "קיום שוויון זכויות מלא בין היהודים לערבים אזרחי המדינה"
 (מדגם יהודים; לפי מגזרים; באחוזים)

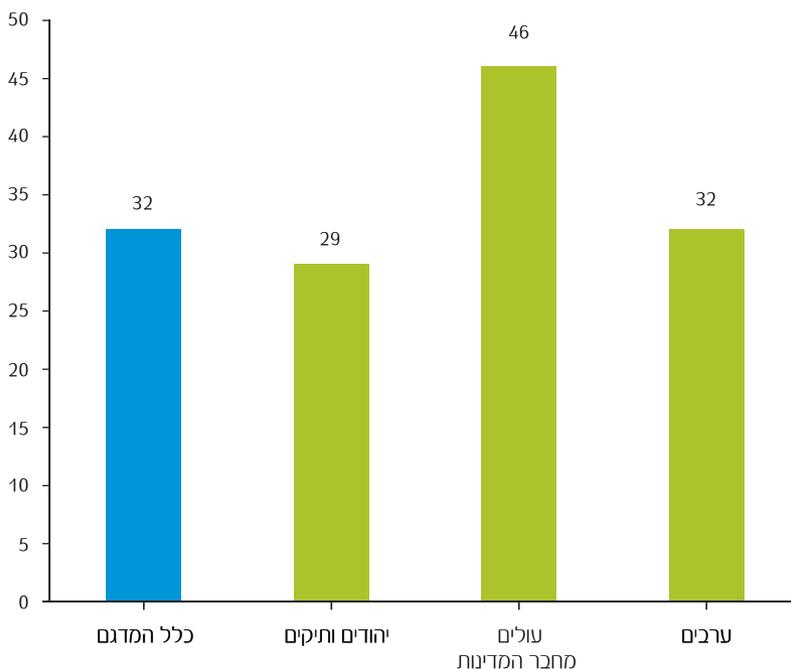

(ג) שוויון מגדרי

הסוגיה השלישית שעסקנו בה בתחום הזכויות היא השוויון המגדרי. במדד הדמוקרטיה 2009 בחנו את היחס בישראל לשוויון מגדרי בתחום הפוליטי ובתחום התעסוקתי וכן בנוגע לחלוקת התפקידים במשפחה. באותה שנה התמודדה אישה לתפקיד ראשות הממשלה, וסוגיית המגדר בפוליטיקה זכתה לתשומת לב ציבורית רבה. מצאנו שרוב האזרחים תומכים בשוויון מגדרי בפוליטיקה. בחנו את אותה השאלה גם השנה, לאחר שהנושא יצא ממוקד סדר היום הציבורי. ואולם, מתברר כי ב-2010 רק 32% מהישראלים סבורים שגברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים. כלומר, הרוב אינו סבור כך. כמו במדדים הקודמים גם השנה נמדדו בקרב העולים עמדות שמרניות ביותר באשר ליכולותיהן הפוליטיות של נשים: 46% מהעולים סבורים שגבר יהיה מנהיג פוליטי טוב מאישה (תרשים 25).

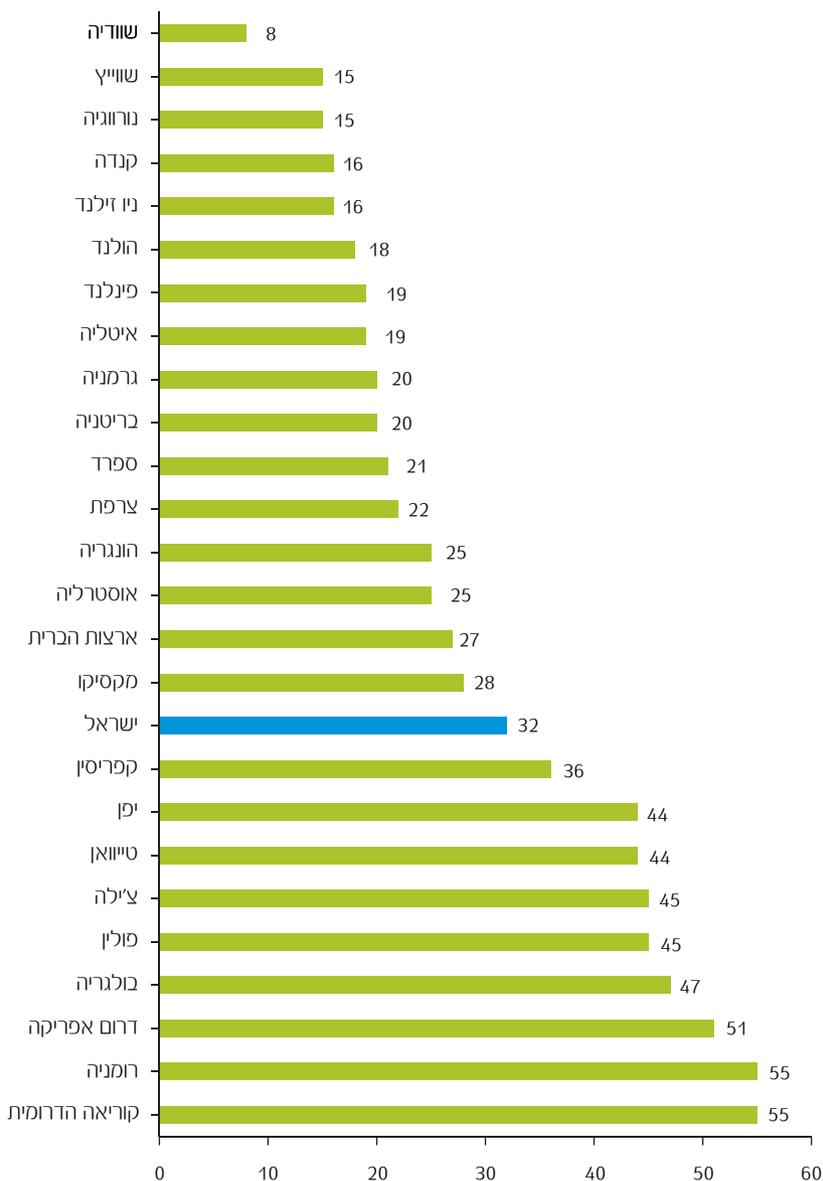
תרשים 25

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי בישראל
 "גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים"
 מסכים ומסכים בהחלט (לפי מגזרים; באחוזים)

תרשים 26

עמדות דמוקרטיות בהיבט הזכויות: שוויון מגדרי בהשוואה בין־לאומית
 "גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים"
 מסכים ומסכים בהחלט (לפי מדינות; באחוזים)

בבחינת היחס לשוויון מגדרי נמצאו הבדלים קטנים בין נשים לגברים – 35% מהגברים תמכו באמירה ש"גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים", לעומת 29% מהנשים. כאשר בוחנים מה מאפיין את התומכים באמירה זו, נמצא כי נשאלים ללא תואר אקדמי נוטים לתמוך בה יותר מבעלי השכלה גבוהה. עוד נמצא שתמיכה באמירה זו מושפעת גם ממידת הדתיות – ככל שהאדם דתי יותר כך הוא תומך בה יותר: 59% מהחרדים לעומת 27% מהחילונים תומכים באמירה זו. את שיעור התמיכה הגבוה יחסית בקרב החילונים אפשר להסביר בכך שרוב העולים מחבר המדינות – שלהם עמדות מסורתיות ביחס לשוויון מגדרי – שייכים לקבוצה החילונית: בקרב היהודים הוותיקים החילונים רק 21% הסכימו לאמירה זו, לעומת 44% מהעולים החילונים מחבר המדינות. מהשוואה בין ישראל לדמוקרטיות אחרות עולה שמצד אחד ישראל ממוקמת לאחר רוב הדמוקרטיות המערביות, שבהן רק כחמישית מהאוכלוסייה מעדיפה גבר כמנהיג פוליטי, אבל מן הצד האחר אין מדובר בפער גדול בין דעותיהם של הישראלים לאלה של תושבי מערב אירופה (תרשים 26 לעיל).³⁸

3. היבט היציבות

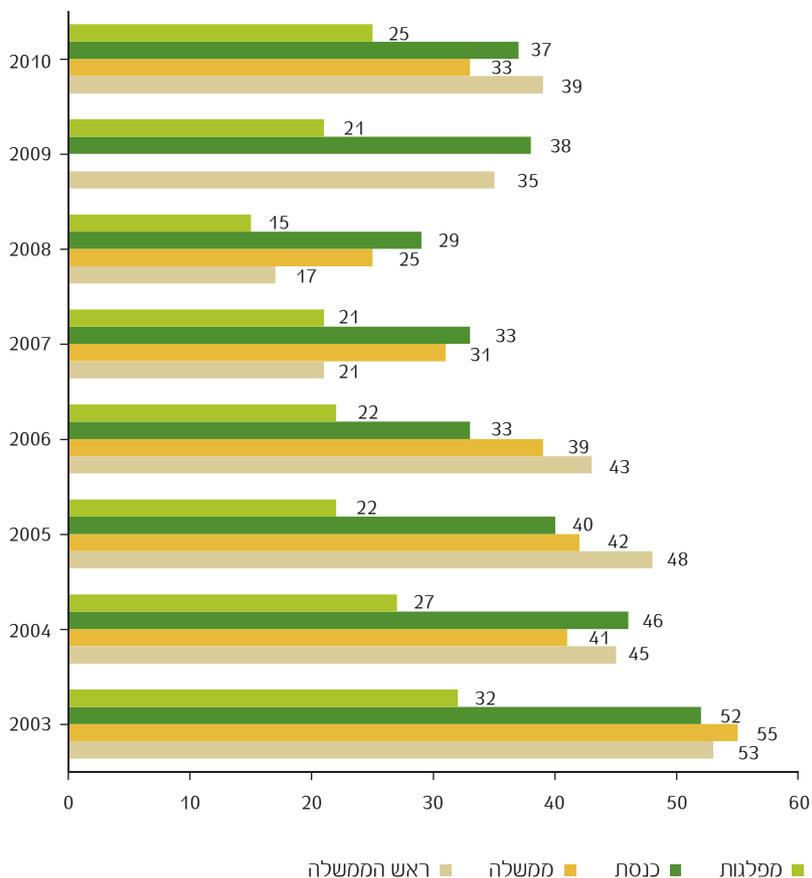
(א) אמון הציבור במוסדות המדינה

האמון במוסדות הנבחרים מתאושש קלות בהשוואה לשנתיים הקודמות, אך הוא עדיין נמוך מאוד. ל-33% בלבד מהמשיבים יש אמון בממשלה, ול-37% בלבד יש אמון בכנסת. לנוכח נתונים אלו לא מפתיע ש-84% מהציבור היהודי סבורים שהממשלה מטפלת בבעיות המדינה בדרך לא טובה ורק מיעוט מרוצה מתפקודו של ראש הממשלה (39%). המוסד המוערך פחות מכולם הוא מוסד המפלגות – ל-25% בלבד יש אמון במפלגות (עלייה קלה לעומת 2009, שבה 21% האמינו במפלגות) (תרשים 27). נראה שלאחר הבחירות פחת אמון האזרח במפלגה שהוא הצביע בשבילה: בשנת 2009, שנת הבחירות, 62% האמינו במפלגתם, ואילו בשנת 2010 – 55% בלבד. מערכת אכיפת החוק מוסיפה לקבל ציוני אמון נמוכים: 54% נותנים אמון בבית המשפט העליון; 50% נותנים אמון בפרקליטות המדינה; 42% נותנים אמון במשטרה (אין הבדלים ניכרים לעומת השנה שעברה). כלומר, רק למחצית מהציבור יש אמון במערכת אכיפת החוק ומוסדותיה השונים. יתרה מזו, במרוצת השנים חלה ירידה ניכרת ברמת האמון במוסדות אלו. בשנת 2003, למשל, עמדו שיעורי האמון על 60% ומעלה (תרשים 28 להלן).

תרשים 27

אמון במוסדות מרכזיים: ראש הממשלה, הממשלה,
הכנסת, המפלגות, 2003-2010

”באיזו מידה אתה/נתן/ת אמון בכל אחד מהאישים או המוסדות האלה?”
(במידה רבה ובמידה מסיימת (באחוזים))

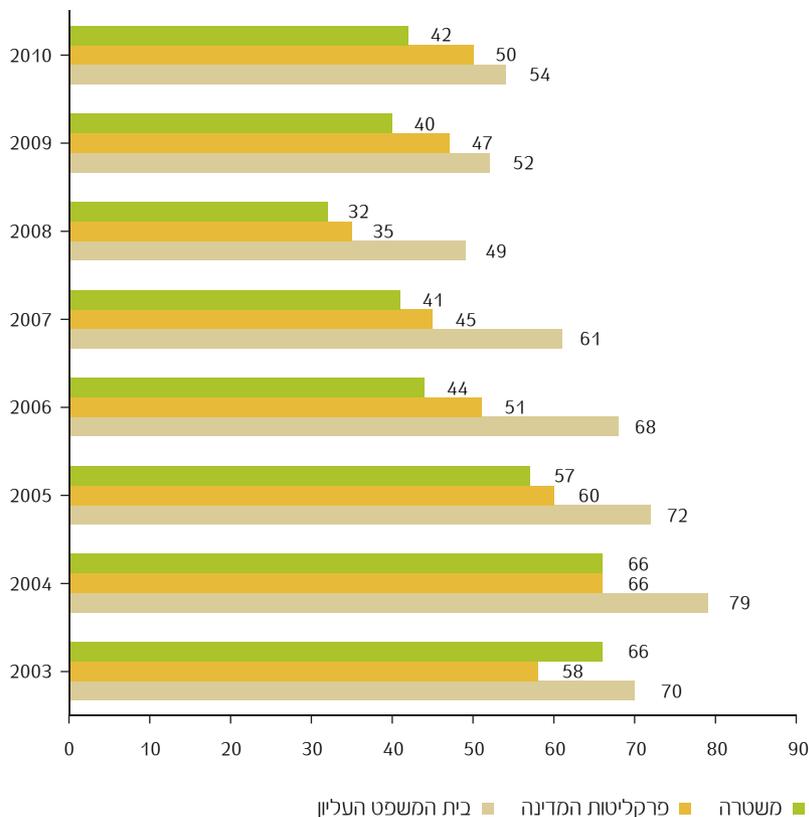

הערה: בשנת 2009 לא נמדד האמון בממשלה.

תרשים 28

אמון במוסדות מרכזיים: בית המשפט העליון, פרקליטות המדינה,
המשטרה, 2010-2003

"באיזו מידה אתה/נותן/ת אמון בכל אחד מהאישים או המוסדות האלה?"
(במידה רבה ובמידה מסיימת (באחוזים))

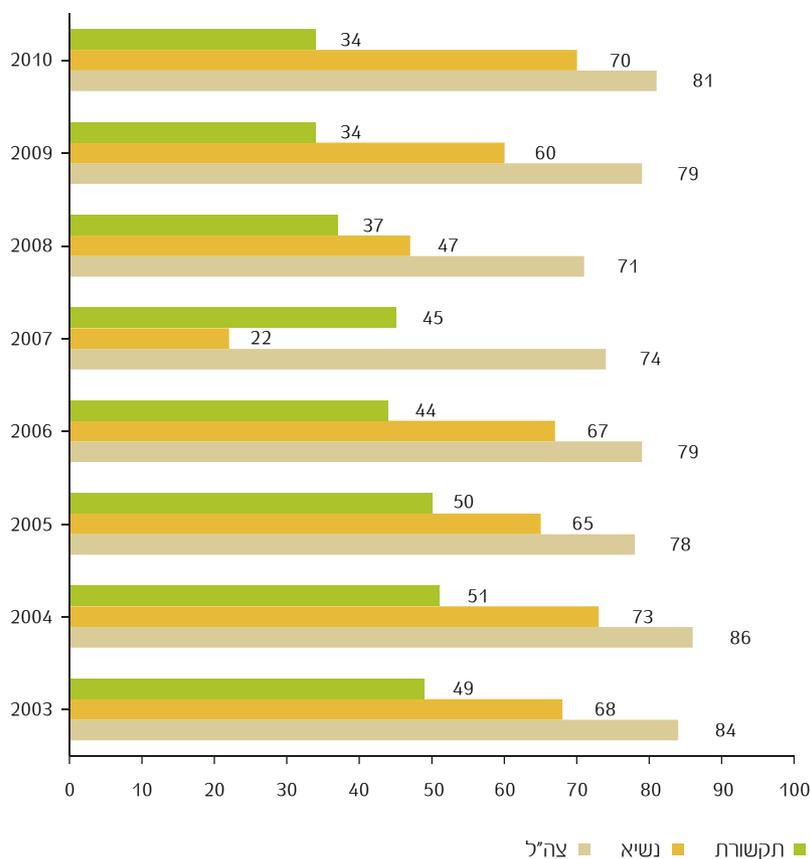

האמון באמצעי התקשורת נמצא במגמת ירידה: ל-34% בלבד מהציבור יש אמון באמצעי התקשורת, לעומת 49% שרחשו אמון לתקשורת בשנת 2003 (תרשים 29). בדומה לשנים הקודמות המוסד הנהנה מהאמון הציבורי הגבוה ביותר הוא צה"ל (81%): בקרב הציבור היהודי האמון בצה"ל עומד על 90%, כלומר הוא חוצה מחנות פוליטיים ואידאולוגיים בחברה היהודית בישראל. בשנת 2007 (לאחר מלחמת לבנון השנייה) זכה צה"ל לאמון נמוך יחסית, אבל לאחר משבר אמון זה ניכרת כאמור התאוששות. גם השנה נמשכת העלייה באמון במוסד הנשיאות – 70%,

לעומת 60% ב-2009 ו-22% בלבד ב-2007. כלומר, מאז החליף שמעון פרס את משה קצב גבר אמון הציבור במוסד הנשיאות יותר מפי שלושה. אף שמאז שנת השפל ב-2008 מסתמנת התאוששות מסוימת במידת האמון שהאזרחים רוחשים למוסדות מרכזיים במדינה, במדינה דמוקרטית עדיין מדובר בשיעורי אמון נמוכים. התאוששות קלה זו היא סימן חיובי, אך מוקדם להסיק ממנה על שינוי מגמה.

תרשים 29

אמון במוסדות מרכזיים: צה"ל, נשיא, תקשורת, 2010-2003
 "באיזו מידה את/ה נותן/ת אמון בכל אחד מהאישים או המוסדות האלה?"
 (במידה רבה ובמידה מסוימת (באחוזים))

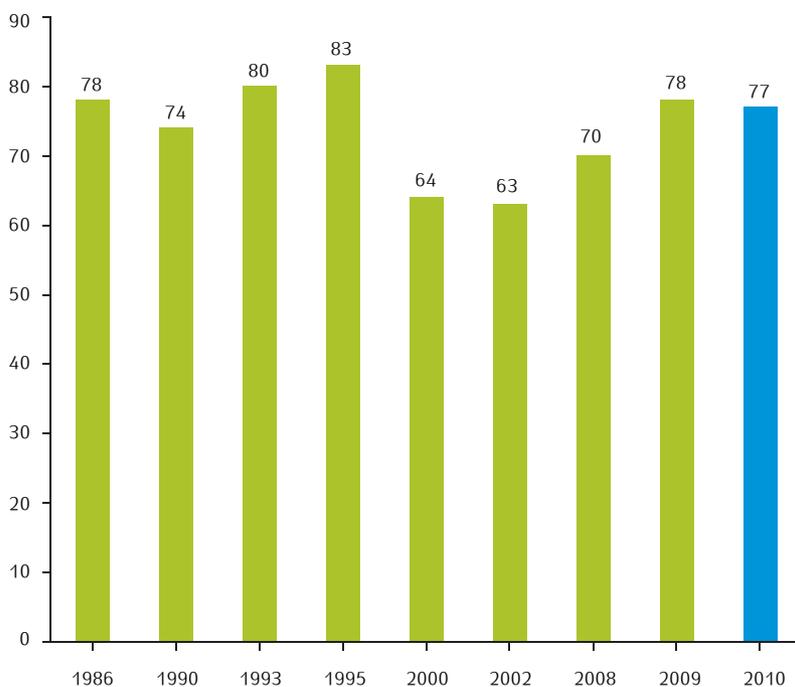

(ב) הרצון לחיות בישראל

רצונם של הישראלים לבנות את חייהם בישראל נותר יציב במשך השנים – 74% משוכנעים ברצונם לחיות בישראל בעתיד הרחוק. בקרב המדגם היהודי 77% משוכנעים ברצונם להמשיך לחיות בארץ (תרשים 30). עמדה זו אינה משתנה גם לנוכח העובדה ש-83% מהישראלים חושבים שתהיה מלחמה עם ארצות ערב בחמש השנים הקרובות. כלומר, אף שהרוב משוכנע שבקרוב תפרוץ מלחמה, נוספת, הוא אינו נסוג מרצונו לחיות בארץ. יתר על כן, למרות החששות ממלחמה, 85% מהציבור מאמינים בכושר העמידה של ישראל בעתיד.

תרשים 30

רצון לחיות בארץ בעתיד הרחוק, 1986-2010
 "האם את/ה משוכנע שאת/ה רוצה לחיות בארץ בעתיד הרחוק?"
 משוכנע שרוצה (מדגם יהודים; באחוזים)

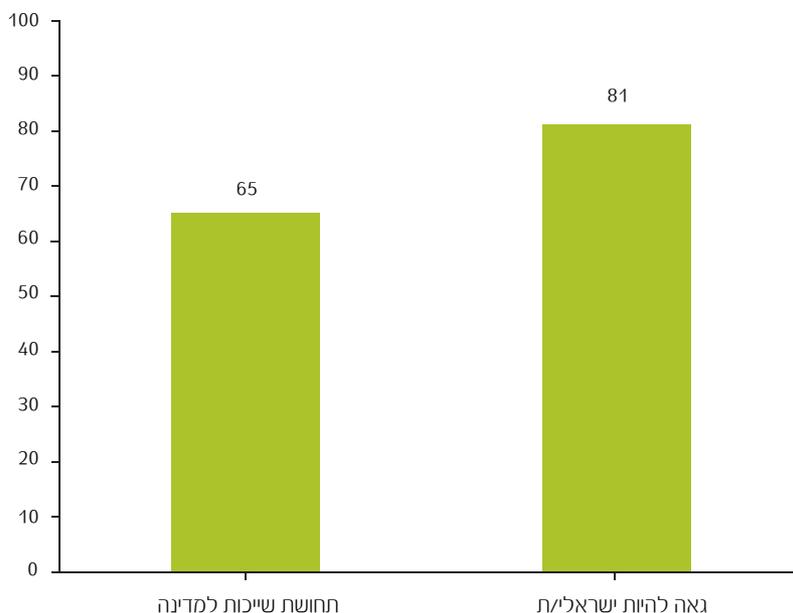

(ג) יציבות פוליטית וסולידריות חברתית

הישראלים לא רק חוששים ממלחמה נוספת ומאי-יציבות חיצונית. הם גם סבורים שהיציבות הפוליטית הפנימית טעונה שיפור: 48% סבורים שהיציבות הפוליטית בישראל פחותה מזו שבדמוקרטיות אחרות, ואילו 62% רואים בישראל מקום המאופיין במתיחות חברתית גבוהה יותר מבמדינות דמוקרטיות אחרות. למרות המתחים החברתיים העזים נותרה בשנת 2010 רמת הסולידריות החברתית בישראל גבוהה: הרוב – 65% – רואים בעצמם חלק מהמדינה ומבעיותיה, 22% מרגישים כך ברמה מסוימת, ו-13% בלבד אינם רואים בעצמם חלק מהמדינה ומבעיותיה. בקרב הישראלים הוותיקים 74% רואים בעצמם חלק מהמדינה, לעומת 53% מהעולים מחבר המדינות ו-34% מהערבים. 81% מהישראלים גאים בהיותם אזרחי המדינה – 88% מהוותיקים, 81% מהעולים ו-48% מהאזרחים הערבים (תרשים 31).

תרשים 31

תחושת השייכות למדינה וגאווה לאומית
 "באיזו מידה את/ה מרגישה עצמך חלק ממדינת ישראל ובעיותיה?"
 במידה רבה מאוד ובמידה רבה
 "עד כמה את/ה גאה בהיותך ישראלי/ת?"
 די גאה וגאה מאוד (באחוזים)

במקרים רבים תחושת השייכות לקולקטיב הישראלי מתקשרת לשירות בצה"ל ולשותפות בנשיאת הנטל הביטחוני. השירות נתפס כחשוב בחברה הישראלית לא רק מבחינה חוקית, אלא גם מבחינה חברתית. אף שלאחרונה ההתחמקות מהשירות הצבאי מתרחבת, רבים בחברה שוללים תופעה זו. כאשר בוחנים את מוכנותם של האזרחים הישראלים לשרת בצה"ל, נמצא ש-91% מהציבור היהודי היו מתגייסים אילו עמדו לפני גיוס. רק 10% מהוותיקים ו-3% מהעולים דיווחו על רצון שלא לשרת בצה"ל אילו נדרשו לכך. בקרב המדגם היהודי 43% היו רוצים לשרת ביחידות קרביות או מובחרות.

ג. סיכום

התמונה הכללית המתקבלת מניתוח הממצאים שהוצגו בחלק זה מגוונת ומורכבת. נראה שהתרבות הפוליטית של ישראלים רבים כוללת רכיבים לא דמוקרטיים בכל שלושת ההיבטים שנדונו במדד. כאשר בוחנים את משקלן היחסי של העמדות הלא דמוקרטיות בחברה הישראלית עולה שליותר משליש מהאזרחים יש נטיות אוטוריטריות מובהקות. נטיות אלו נמצאות בהתאמה עם היחס הלא ליברלי כלפי מיעוטים. כך, לצד התמיכה הרחבה בטענה שישאל חייבת להישאר מדינה דמוקרטית, הציבור הישראלי נוטה לאפיין את הדמוקרטיה הישראלית כמשטר חלש ולא יעיל. כפתרון לשיפור המשטר הקיים הציבור מציע להפוך את השלטון לריכוזי יותר. רוב המשיבים בסקר מעריכים את היתרונות של השלטון האוטוריטרי ושל מנהיגות חזקה הפותרת בעיות בעילות, ואף מעדיפים משטר מומחים שיקבלו החלטות המבוססות על שיקולים מקצועיים ולא על רצון הבוחר.

זאת ועוד, רוב הישראלים מאוכזבים מהמידה שהשתתפותם בבחירות השפיעה על מדיניות הממשלה. לכך מתלווים אכזבה עמוקה מתפקוד המוסדות הנבחרים ואמון נמוך בכנסת ובמפלגות. נראה שכמו בעבר גם השנה רק צה"ל זוכה לאמון רב מצד הציבור הישראלי. מוסד נשיא המדינה ממשיך לשפר את תדמיתו.

הנתונים מורים על יציבות בעמדות הציבור כלפי זכויות האזרח בישראל: הציבור היהודי סבור שהחלטות גורליות למדינה אמורות להתקבל ברוב יהודי ושהמדינה אף רשאית לעודד הגירה של ערבים ממנה. יש לציין שמאז פרסום מדד הדמוקרטיה הראשון (2003) נצפים בנושא זה פערים מובהקים בין דעותיהם של היהודים הוותיקים לאלה של העולים מחבר המדינות. מתברר שהעולים הללו הם אחת הקבוצות הפחות ליברליות באשר לסוגיות כמו יחסי רוב ומיעוט וכן שוויון מגדרי.

כמדי שנה גם השנה נמדדה אופטימיות זהירה בהתייחסותם של הישראלים לעתיד המדינה. אף שרוב הישראלים מודאגים מאוד מרמות השחיתות, איבדו אמון בפוליטיקאים ומשוכנעים שבעוד שנים אחדות תפרוץ מלחמה נוספת, הם ממשיכים לרצות להתגורר בישראל, גאים במדינתם ומרגישים שייכים לקולקטיב הישראלי.

חלק שלישי

עקרונות דמוקרטיים במבחן המעשה

א. הקדמה: ערכים דמוקרטיים והתנהגות דמוקרטית

חלק זה, השלישי, של מדד 2010 יציג וינתח את עמדות הציבור הישראלי על מגוון קבוצותיו כלפי התרגום לשפת המעשה של כמה "ערכים חוקתיים", כלומר ערכי יסוד של הדמוקרטיה – ובכללם השוויון לפני החוק, חופש הביטוי, חופש ההתארגנות וחופש הדת. בדיקה זו נועדה להבהיר באיזו מידה התמיכה העקרונית והמוצהרת של רבים בציבור הישראלי במשטר דמוקרטי ככלל ובערכים אלה בפרט, שהסתמנה בבדיקות רבות בעבר,³⁹ נותרת בעינה, או שמא היא משתנה כאשר מדובר ביישומם, שכן אז צמוד להם לא פעם "תג מחיר" – למשל כאשר התמיכה העקרונית בחופש הביטוי מתנגשת עם הרצון לשמור על הסדר הציבורי והביטחון הלאומי או כאשר הרעיון הנאצל של שוויון לפני החוק מתורגם למתן זכויות גם למי שאינם נחשבים "חלק אינטגרלי" מן הקולקטיב.

הפער הצפוי, אך הבעייתי, בין תמיכה עקרונית למעשית, שלא לדבר על הפער בין תמיכה עקרונית להתנהגות, עמד במוקד מחקרים אנליטיים ואמפיריים רבים בעולם ובישראל. המסקנה הרווחת בעניין זה היא שההקשר הוא הקובע, או במילים אחרות – המציאות היא המתווכת הקריטית בין התפיסה העקרונית של החירויות הדמוקרטיות ובין מידת התמיכה של הציבור בהחלתן או בשלילתן.⁴⁰ הדבר נכון שבעתים בשל היות הדמוקרטיה שיטת משטר אבל לא פחות מכך תרבות וסגנון חיים; כלומר, ההכרעה בדבר יישום העקרונות או ההתעלמות מהם היא דילמה יום-יומית כמעט ולא התמודדות השמורה למצבים מיוחדים. ואכן, כפי שנראה במהלך הדיון, השאלות ה"גדולות" מחייבות מענה כשמדובר בגיבוש מדיניות ציבורית, אבל גם כשעל היחיד להחליט בשכנות מי הוא מוכן או אינו מוכן להתגורר.

בעשורים האחרונים נוצרה בקרב החוקרים הסכמה רחבה שהתמיכה העקרונית בדמוקרטיה היא כיום מגמה גלובלית. זאת ועוד, כיום אין סוג משטר אחר הזוכה בתמיכה עקרונית רחבה של הציבור, והדמוקרטיה היא שם המשחק אפילו במדינות שלמעשה אינן דמוקרטיות בעליל. סקרים שנערכו בשנות התשעים של המאה העשרים

39 ראו למשל אריאן, נחמיאס, נבות ושני (לעיל הערה 1), עמ' 16-23; וכן הנס גיאורג פלאק ובטינה מלכה-איגלבוש, "הליברליזם לאן?", אתר מפלגת שינוי (1.8.2007): www.shinui.org.il/?CategoryID=163&ArticleID=283

40 ראו למשל D. W. Davis and B. D. Silver, "Civil Liberties vs. Security: Public Opinion in the Context of the Terrorist Attacks on America," *American Journal of Political Science* 48 (1) (January 2004), pp. 28-46; וכן E. C. Nisbet and J. Shanahan, *MSRG Special Report: Restrictions on Civil Liberties, Views of Islam, and Muslim Americans*, 2004

ב-63 מדינות – מהן דמוקרטיות ותיקות, מהן דמוקרטיות חדשות ומהן שאינן דמוקרטיות – מצביעים על ניצחוננו הברור של הרעיון הדמוקרטי לפחות במישור העמדות המוצהרות של האזרחים.⁴¹ רונלד אינגלהרט רואה בתופעה זו מאפיין מרכזי של המעבר מחברה מודרנית, שהתמקדה בניהול מחסור, לחברה פוסט-מודרנית, שהמחסור בה נעשה מרכזי פחות ושוק הרעיונות שלה פורח. בחברה הפוסט-מודרנית, שאותה הוא מאפיין כפוסט-מטריאליסטית, אמנם ניכרת שחיקה עמוקה בכבוד לסמכות, אך הערכים הדמוקרטיים הולכים ומתחזקים.⁴² גם ז'ק תומסון טוען בהקשר זה כי משבר האמון בהנהגה שחברות דמוקרטיות רבות חוות כיום אינו תוצר של אבדן האמון בשיטה הדמוקרטית עצמה, אלא של הערכה נמוכה של הציבור הרחב את ביצועי השלטונות. מכאן שההקבלה להתמוטטות הדמוקרטיות באירופה של שנות השלושים של המאה העשרים אינה נכונה או מוצדקת.⁴³ הבעיה כיום אחרת, ומכאן שגם הדרכים להתמודד עמה צריכות להיות אחרות.

להתחזקותה של התמיכה העקרונית בדמוקרטיה יש הסברים אחדים. גבריאל אלמונד וסידני נֶרְבֶה קובעים בספרם העוסק בתרבות הפוליטית כי שורשי העניין בצמיחתה של תרבות ההשתתפות. תרבות זו מושתתת על התפיסה שהאזרח מן השורה רלוונטי מבחינה פוליטית וצריך להיות מעורב. זה גם מקור הדרישה שגם אם אין לאזרח זכות כניסה למערכת קבלת ההחלטות עצמה, צריך להיות לו קול בדיון הציבורי על ההחלטות המתקבלות. תפיסה זו זוכה לתמיכה רבה בייחוד בקרב קבוצות שהיו מודרות בעבר. ברם היום גם האליטות הפוליטיות מחויבות יותר מאי פעם להרחבת ההשתתפות הפוליטית.⁴⁴ טענה דומה בדבר השינוי הדרמטי שהעולם עובר בכיוון של מהפכת ההשתתפות מציג ג'יימס רוזנאו. מהפכה זו ניזונה לדעתו מהעלייה בכל העולם בהשכלה ומשפע המידע הזמין העומד כיום לרשותו של כל אזרח ואזרח – שתי התפתחויות היסטוריות חסרות תקדים המקלות על האזרחים לגבש באופן מושכל דרישות פוליטיות.⁴⁵

H. D. Klingemann, "Mapping Political Support in the 1990's: A Global Analysis," in: P. Norris (ed.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*, Oxford: Oxford University Press, 1999, pp.31-54 41

R. Inglehart, "Postmodernization Erodes Respect for Authority, but Increases Support for Democracy," in: P. Norris (ed.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*, Oxford: Oxford University Press, 1999, p. 236 42

J. Thomassen, "Democratic Values," in: R. J. Dalton and H. D. Klingemann (eds.), *The Oxford Handbook of Political Behavior*, Oxford: Oxford University Press, 2007, pp. 431-432 43

G. A. Almond and S. Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Newbury Park, Ca.: Sage Publication, 1989, pp. 2-3 44

J. S. Rosenau, "The Relocation of Authority in a Shrinking World," *Comparative Politics* 24 (3) (1992), pp. 253-272 45

אלא שאליה וקוץ בה. ניתן היה לצפות שתמיכה גורפת זו בערכים דמוקרטיים מופשטים והדרישה להשתתפות דמוקרטית נרחבת ייתרגמו הן לעמדות קונקרטיות הן להתנהגות שיעלו בקנה אחד עם ערכים אלה. אך מתברר שלא כך הדבר. המציאות מורה על פערים גדולים בין ההלכה למעשה. כך למשל, הכול מודעים לפער המדאיג בין הדרישה העקרונית להשתתפות פוליטית אזרחית ובין רמת ההשתתפות בפועל, שכן אף שהכול כמעט תומכים ברעיון ההשתתפות, רבים אינם מממשים זכות דמוקרטית זו. יתרה מזו, היינו מצפים שהאזרחים המשתתפים פוליטית יבחנו באופן דקדקני את החלופות העומדות לפניהם ויבחרו את המתאימה להם ביותר, ואולם מחקרים הבוחנים התנהגות פוליטית מראים כי רק לעתים נדירות המציאות תואמת את המודל הרציונלי-אקטיביסטי הזה, הן בדמוקרטיות ותיקות⁴⁶ הן בדמוקרטיות חדשות.⁴⁷

יתרה מזו, נמצא כי במעבר שהזכרנו בין חברה מודרנית לפוסט-מודרנית לא רק שנפגע האמון בסמכות בכלל ובסמכות הממשל בפרט, אלא שתחושות של חוסר ביטחון ותפיסות בדבר התערערות – לפחות לכאורה – של הסדר הציבורי הולכות ומעמיקות. מגמות אלה מצמיחות בקרב האזרחים את "הרפלקס האוטוריטרי", המייצר לא פעם עמדות פונדמנטליסטיות, שנאת זרים וגעגוע למנהיגים חזקים הנוגדים ניגוד מהותי את העקרונות הדמוקרטיים הבסיסיים ביותר שהרוב תומך בהם להלכה.⁴⁸

אותו רפלקס אוטוריטרי, שבאופן פרדוקסלי מופיע כאמור לא פעם בד בבד עם תמיכה מוצהרת בדמוקרטיה כצורת השלטון המועדפת, ניזון גם מהמתחים האתניים, הגזעיים, הדתיים או הלאומיים בחברה. במקומות רבים מתחים אלה לא רק שלא התמוססו, כפי שאולי ציפו אחדים מחסידי המודרניזציה, אלא אפילו חזרו.⁴⁹ לכל אלה יש להוסיף גם את צמיחתן המהירה של קהילות המהגרים בדמוקרטיות המערביות. לצד תהליכי ההתמזגות, קהילות אלה מאופיינות כיום גם במאמצים ניכרים של אלה שמקורם באו, ואף של בני הדור השני והשלישי להגירה, לשמור על זהות וקשר עם חברות המוצא שלהן, שתרותן שונה מהתרבות הקולטת ושאינן מחויבות תמיד לדמוקרטיה בסגנון המערבי. דואליות זו של המהגרים

46 Almond and Verba (לעיל הערה 44), עמ' 338.

47 "Are Democratic Citizens Emerging in Africa? Evidence from the Afrobarometer," Afrobarometer Briefing Paper No. 70, 2009: www.afrobarometer.org/papers/AfrobriefNo70_21may09.pdf

48 Inglehart (לעיל הערה 42), עמ' 242.

49 ראו למשל R. Jalali and S. M. Lipset, "Racial and Ethnic Conflicts: A Global Perspective," *Political Science Quarterly* 107 (4) (1992), pp. 585-606

מגבירה מתחים פנימיים ומאתגרת ערכים דמוקרטיים, משום שהפתרונות שהחברה הקולטת מאמצת, למעשה אינם עולים בקנה אחד עם ערכיה המוצהרים, בעיקר בכל הנוגע לחופש הביטוי והדת.⁵⁰

מחקרים רבים ניסו לפענח את הגורמים המתווכים המסבירים את מערכת הקשרים הסבוכה הזאת בין התמיכה העקרונית בדמוקרטיה ובין המציאות, שלא פעם מתקיימים בה ביטויים וגילויים של חוסר סובלנות והתנהגויות שנוגדות בעליל ערכים דמוקרטיים. כך, בהקשר של הטמעת ערכים דמוקרטיים נערכו באירופה בעשור האחרון כמה סבבים של סקרי דעת קהל (European Social Survey - ESS),⁵¹ ונמצא בהם, בין השאר, דפוס משותף של ערכים דמוקרטיים אירופיים הקושרים בין מזרח ומערב, צפון ודרום. ערכים אלה כוללים את ההכרה בחובה להצביע בבחירות (השתתפות), עזרה לזולת (סולידריות), ציות לחוק (מיסוד) וגיבוש עמדה עצמית של האזרחים (אוטונומיה). באופן קונקרטי יותר נבדקה מידת ההתייחסות השוויונית למהגרים. כך למשל, מניתוח נתוני הסקר שנערך בשנת 2003 עלה קשר בין השכלה ובין רמת הסובלנות כלפי הגירה ומהגרים. ממצאי הסקר מורים כי בעלי השכלה גבוהה מתייחסים לרב-תרבותיות בחיוב יותר מבעלי השכלה נמוכה, וכן מתייחסים פחות בשלילה להגירה ולמהגרים, אפילו אם אלה עלולים לאיים על פרנסתם.⁵² בה בעת מחקרים שנערכו בארצות הברית ובאירופה מלמדים שבארצות הברית וכן במדינות האיחוד האירופי ובמדינות המבקשות להצטרף אליו (במקרה זה נבדקו טורקיה, אלבניה ומקדוניה) שכיחה אפליה על בסיס של השתייכות אתנית, העדפה מינית, אמונה דתית או נכות.⁵³ עוד עדויות אמפיריות לעמדות שליליות כלפי זרים ומהגרים במדינות דמוקרטיות אפשר לראות בתוצאות משאל העם שנערך בשווייץ בנובמבר 2009, שבו גברה

50 על מערך מורכב זה של שינויים המתחולל באירופה המתאחדת ראו למשל R. Kastoryano, "Settlement, Transnational Communities and Citizenship," *International Social Science Journal* 52 (165) (2002), pp. 307-312

51 ראו באתר של פרויקט המחקר: www.europeansocialsurvey.org

52 J. Hainmueller and M. J. Hiscox, "Educated Preferences: Explaining Attitudes toward Immigration in Europe," *International Organization* 61 (2007), pp. 399-442

53 *Discrimination in the EU in 2009*, Special Eurobarometer Report 317, p. 9: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_sum_en.pdf;
R. J. Simon and J. P. Lynch, "A Comparative Assessment of Public Opinion toward Immigrants and Immigration Policies," *International Migration Review* 33 (2) (1999), pp. 455-467

דעתם של המתנגדים לבניית צריחי מסגדים במדינה;⁵⁴ או בבחירות המקומיות בהולנד במרס 2010, שבהן זכתה מפלגתו של חירט וילדרס (PVV) – שחרתה על דגלה התנגדות להגירה ולמוסלמים – להישג חסר תקדים.⁵⁵ מחקרים שנערכו בארצות הברית לאחר אירועי 11 בספטמבר הורו גם הם כי במצבים של חרדה וחוסר ביטחון מחויבותו של הציבור האמריקני לערכים כמו חופש הדיבור, חופש ההתארגנות, חופש התנועה ואפילו חופש הדת נשחקת, אם כי לא בהכרח נעלמת.⁵⁶

ישראל איננה רק דמוקרטיה צעירה יחסית, אלא היא אחת הדמוקרטיות היחידות בעולם השרויות באיום מתמיד, גם אם הדעות בשאלת היותו איום קיומי ממשי חלוקות. יתרה מזו, הרכבה הדמוגרפי של ישראל – שבה קבוצת רוב יהודית וקבוצת מיעוט לאומי פלסטינית מתקיימות באותה מסגרת מדינית ובתוך ההקשר הרחב של הסכסוך במזרח התיכון – הוא עובדה המשפיעה במידה רבה על היכולת לקיים כאן משטר דמוקרטי יציב ואמתי. זאת ועוד, ישראל היא מעצם הגדרתה ארץ הקולטת עלייה יהודית, אבל למעשה היא קולטת גם הגירה לא יהודית גדולה. אין תִּמָּה אפוא שהמתח בין העיקרון ובין המעשה הדמוקרטי חריף כאן במיוחד. ואולם בה בשעה ועל רקע נסיבות הקיום – שבלשון המעטה אינן מיטביות לביסוס הדמוקרטיה – חשיבותו של יחס סביר בין ההלכה למעשה גדולה ביותר. ניגשנו אפוא לבדוק אם האזרח הישראלי רק מדבר דמוקרטיה, או גם עושה דמוקרטיה. העיון בהיבטיה המעשיים של הדמוקרטיה ייעשה כאן בשני מישורים: אנכי ואופקי. במישור האנכי נציג וננתח את עמדות הציבור כלפי הדמוקרטיה כעיקרון ונתמקד בהערכת האזרחים את המידה שמוסדות השלטון וסוכנויותיו מממשים ערכים דמוקרטיים מרכזיים. במישור האופקי נתמקד ביחסים שבין האזרחים ובין עצמם כיחידים וכקבוצות, או במילים אחרות: האם כאשר אזרחי ישראל ניצבים לפני דילמות מעשיות, הם שומרים על מחויבותם המוצהרת לערכים החוקתיים ולזכויות הנובעות מהן? הניתוח שלהלן יתייחס על פי רוב לכלל המדגם, המייצג כאמור את כלל הציבור הישראלי, אבל במקרים רלוונטיים נתייחס גם למדגמי משנה – בראש ובראשונה להבדלי העמדות בין קבוצת הרוב היהודית ובין קבוצת

I. Traynor, "Swiss Vote to Ban Construction of Minarets on Mosques," *Guardian* 54 22.11.2009:

www.guardian.co.uk/world/2009/nov/29/switzerland-bans-mosque-minarets
 "Dutch anti-Islam MP in Pool Gains," *Al-Jazeera English* (5.3.2010): 55
<http://english.aljazeera.net/news/europe/2010/03/20103492847982214.html>

D. W. Davis and B. D. Silver, "Civil Liberties vs. Security: Public Opinion 56 in the Context of the Terrorist Attacks on America," *American Journal of Political Science* 48 (1) (January 2004), pp. 28-46

המיעוט הערבית, על בסיס ההנחה שבגלל מידת ההזדקקות של קבוצת המיעוט להגנה דמוקרטית, היא תתמוך יותר במימוש הזכויות. בד בבד יש מקום להניח שקבוצת המיעוט תגלה מידה רבה יותר של הסתייגות וחסדנות כלפי קבוצת הרוב ובעיקר כלפי מוסדות השלטון. מקבוצת הרוב נצפה להיות חרדה פחות ליישום אוניברסלי של הזכויות ולגלות חסדנות פחותה כלפי מוסדות השלטון וכוונותיו. לעומת זאת נצפה ממנה לגלות מידה רבה של חסדנות כלפי קבוצת המיעוט, שמיצוי מלוא זכויותיה הדמוקרטיות יקנה לה מן הסתם השפעה רבה יותר מזו הנוכחית על המרחב הציבורי ועל חלק גדול יותר של המשאבים הציבוריים. במקרים שנמצאו הבדלים גדולים בתוך קבוצות משנה בקבוצת הרוב נאיר גם אותם וננסה להסבירם על בסיס רעיוני וסוציודמוגרפי.

יש להוסיף כאן הערת אזהרה מתודולוגית: בייחוד במצבי חיכוך כמו אלה הנוצרים תכופות בישראל, בני קבוצות מיעוט – בין השאר מתוך חשש שיבולע להם – נוטים יותר מאנשי קבוצת הרוב לרצייה חברתית, כלומר לומר בסקרים את שהם סבורים שהמראיינים היו מעוניינים לשמוע. לפיכך כמה מהנתונים שיובאו בהמשך הדברים אינם מתיישבים עם הנחות היסוד שהוצגו זה עתה וגם לא עם ההיגיון הסוציולוגי. במקרים אלה ננקוט את שיטתו של רש"י ונכריז על הממצאים כ"קשה". דהיינו: אלה הם הממצאים, אך אין בידינו הסבר טוב בשבילם, למעט ההשערה שמקורם באותה רצייה חברתית או בתחושה של איום. בהקשר זה יש לציין שהמדגם הערבי, בהיותו תואם את חלקה של האוכלוסייה הערבית הבוגרת בכלל אוכלוסיית ישראל, קטן מכדי שאפשר יהיה לפלח אותו לקבוצות משנה ועדיין לשמור על מידה סבירה של ודאות סטטיסטית לצורך הסקת מסקנות תקפות. לפיכך, למשל, לא נתייחס בניתוח שלהלן להבדלים בין נוצרים, מוסלמים או דרוזים כקבוצת משנה נבדלת.

ב. המישור האנכי: עמדות הציבור בנוגע למשטר בישראל (עקרונות וביצוע)

1. היחס לדמוקרטיה הישראלית - כללי

כבר ציינו כי ברוב המדינות כיום, ויהא משטרן אשר יהא, רוב האזרחים והמנהיגים תומכים במוצהר ברעיון הדמוקרטי.⁵⁷ כך גם בישראל: למעלה מ-80% מכלל הציבור מסכימים לקביעה העקרונית ש"דמוקרטיה היא אמנם לא משטר מושלם, אבל היא יותר טובה מכל צורת שלטון אחרת". ממצא זה תואם גם את ההעדפה הברורה של הדמוקרטיה כמשטר הרצוי (תומכים: 89%) בהשוואה לצורות שלטון אחרות: כאמור לעיל, בשלטון מומחים תומכים 59%, ובמנהיגות חזקה שאינה צריכה להתחשב בכנסת או בבחירות תומכים 44% מהמשיבים (תרשים 20 לעיל). לכאורה אפוא מסתמן קונסנזוס דמוקרטי מוצק – סיבה טובה לנחת רוח בקרב מי שהדמוקרטיה הישראלית יקרה ללבו. ואולם גירוד קל של פני השטח מלמד, כפי שמורים ממצאי הסקר הזה, שלא הכול ורוד מבחינת המחויבות הדמוקרטית המהותית של הציבור הישראלי.

קצה הקרחון מתגלה בקלות שבה רוב מהציבור הישראלי כיום נכון לעגל פינות בכל הנוגע ליישום מלא של הנגזרות המעשיות של האידאה הדמוקרטית. כך, יותר ממחצית מכלל הציבור (55%) תומכים באמירה ש"מצבה הכללי של ישראל היה הרבה יותר טוב אם היו פחות מתחשבים בכללי הדמוקרטיה, ויותר מקפידים על שמירת החוק ועל הסדר הציבורי". במילים אחרות, יש היום בציבור הישראלי נכונות רחבה להקריב מידה מסוימת של דמוקרטיה בתמורה להגברת השמירה על החוק ועל הסדר הציבורי. מכאן שהרוב אינו רואה בדמוקרטיה מכלול ערכי שלם שיש לשומרו ככזה, אלא מערכת מודולרית, שאפשר להוסיף עליה או לגרוע ממנה בהתאם לנסיבות. וכך, למשל, אם הסדר הציבורי לקוי, אפשר ורצוי לתקן אותו על ידי מיתון הדמוקרטיה.

פילוח התשובות על שאלה זו על פי השיוך הפוליטי העצמי של המרואיינים היהודים על הרצף שמאל-ימין מראה הבדלים ניכרים בין הקבוצות: בקרב מי שזיהו עצמם ימין רוב ברור (60%) מסכים עם קביעה זו, ואילו מקרב מי שזיהו עצמם מרכז ובקרב השמאל כמחצית (תרשים 32). במילים אחרות, הליקויים בסדר הציבורי כל כך מטרידים רבים בכלל המחנות הפוליטיים עד שהם נכונים להקריב

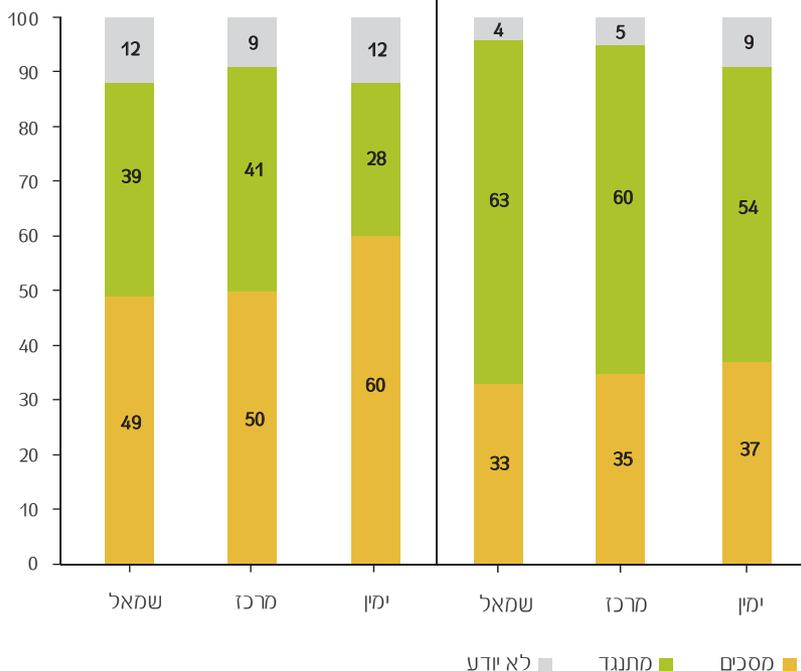
57 על כך עומדים רסל דלטון והנס דיטר קלינגמאן גם בפתיח לספרם. ראו Dalton and Klingemann (לעיל הערה 43), עמ' 8.

חלקים מן הדמוקרטיה בתמורה להשבת הסדר הטוב על כנו. פילוח התשובות על פי השכלה (במגזר היהודי) העלה הבדלים מתונים אך שיטתיים בין קבוצות ההשכלה: ככל שההשכלה עולה, התמיכה בויתור על כללי הדמוקרטיה יורדת. כך, מקרב בעלי ההשכלה היסודית תומכים בויתור כזה 69%, מקרב אלה שלהם עד עשר שנות לימוד – 57%, מקרב בעלי ההשכלה התיכונית והאקדמית – 54%. יתרה מזו, אם כי הרוב שוללים זאת, יותר משליש מכלל הציבור הישראלי (39%) מסכים לטענה ש"משטר דמוקרטי אינו מתאים כיום לישראל, בגלל בעיותיה הביטחוניות, הכלכליות והחברתיות החמורות, וכי עדיף שבינתיים יהיה בה משטר שיתחשב פחות בעמדות הציבור ובתקשורת".

תרשים 32 המשטר הדמוקרטי בישראל

מצבה הכללי של ישראל היה הרבה יותר טוב אילו היו מתחשבים פחות בכללי הדמוקרטיה ויותר מקפידים על שמירת החוק ועל הסדר הציבורי (מדגם יהודים)

משטר דמוקרטי אינו מתאים כיום לישראל בגלל בעיותיה הביטחוניות, הכלכליות והחברתיות החמורות, ועדיף שבינתיים יהיה בה משטר שיתחשב פחות בעמדות הציבור ובתקשורת (מדגם יהודים)

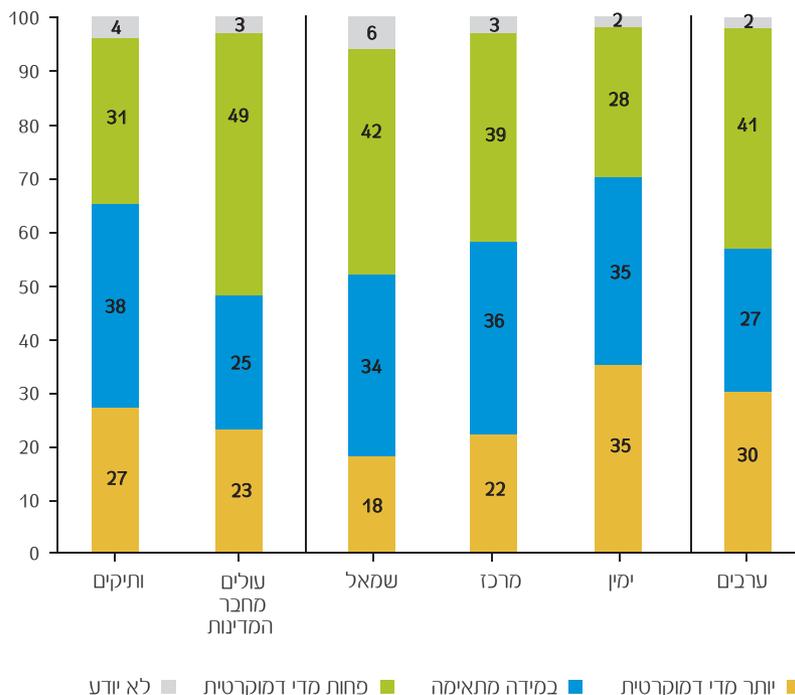
פילוח של הציבור היהודי על פי השיוך העצמי שמאל-ימין מעלה שבנושא זה אין הבדלים גדולים על פי המחנה הפוליטי, אף שבימין סבורים כך מעט יותר מאשר במרכז ובשמאל (תרשים 32). להשכלה, לעומת זאת, תפקיד חשוב בגיבוש העמדה בנושא: מקרב בעלי השכלה אקדמית 64% מתנגדים לקביעה זו, מקרב בעלי השכלה תיכונית חלקית או מלאה – כ-52%, ואילו מקרב בעלי השכלה יסודית מתנגדים לה רק 44%.

למרות הנכונות שהצבענו עליה כאן לצמצם היבטים דמוקרטיים מסוימים כדי לשפר היבטים אחרים של חיי הכלל (חוק וסדר) או כדי להתמודד עם נסיבות השעה, כלל הציבור חלוק בדעתו בשאלה באיזו מידה ישראל אכן דמוקרטית. הפערים בין הקבוצות אמנם אינם גדולים, אך כפי שראינו בחלק הקודם, השכיחה ביותר היא העמדה שכיום ישראל דמוקרטית בממוצע במידה ראויה (37%). 36% סבורים שהיא פחות מדי דמוקרטית, ואילו 27% סבורים שהיא דמוקרטית מדי. פילוח על פי מגזרי אוכלוסייה מעלה כי העמדה שישאל פחות מדי דמוקרטית חזקה במיוחד בקרב העולים מחבר המדינות, בהשוואה ל-41% מהציבור הערבי ו-31% בלבד מהציבור היהודי הוותיק (תרשים 33). יש להניח שבקרב העולים והערבים הקושי להשתלב בהיבטים כאלה ואחרים של הזרם המרכזי הישראלי-היהודי-הוותיק היא המזינה את התפיסה שמדובר ב"פחות מדי" דמוקרטית.

פילוח של העמדות בשאלה זו על פי השיוך העצמי על הרצף שמאל-ימין מעלה ש-35% ממי שהגדירו עצמם ימין סבורים כי ישראל יותר מדי דמוקרטית, לעומת 18% בלבד ממי שהגדירו עצמם שמאל, ואילו אנשי המרכז נמצאים בתווך, בקרבה רבה יותר לשמאל – 22%. גם ההפך הוא הנכון – כשמדובר ב"מחסור בדמוקרטיה": רק 28% מהימין סבורים כי ישראל פחות מדי דמוקרטית, לעומת 42% ממי שהגדירו עצמם שמאל. שוב, בקרבה רבה יותר לשמאל, מקרב אנשי המרכז 38% חושבים כי ישראל פחות מדי דמוקרטית. להשכלה, כך נמצא, אין תפקיד חשוב בשאלה זו. כפי שאפשר ללמוד מתרשים 33, רק בקבוצת היהודים הוותיקים שכיחה ביותר התפיסה שישאל דמוקרטית במידה המתאימה. בקרב מצביעי הימין יש פחות או יותר שוויון בין הסבורים שישאל דמוקרטית במידה המתאימה ובין הסבורים שהיא פחות מדי דמוקרטית, ואילו בכל שאר הקבוצות בולטת ביותר ההערכה שישאל פחות מדי דמוקרטית.

תרשים 33

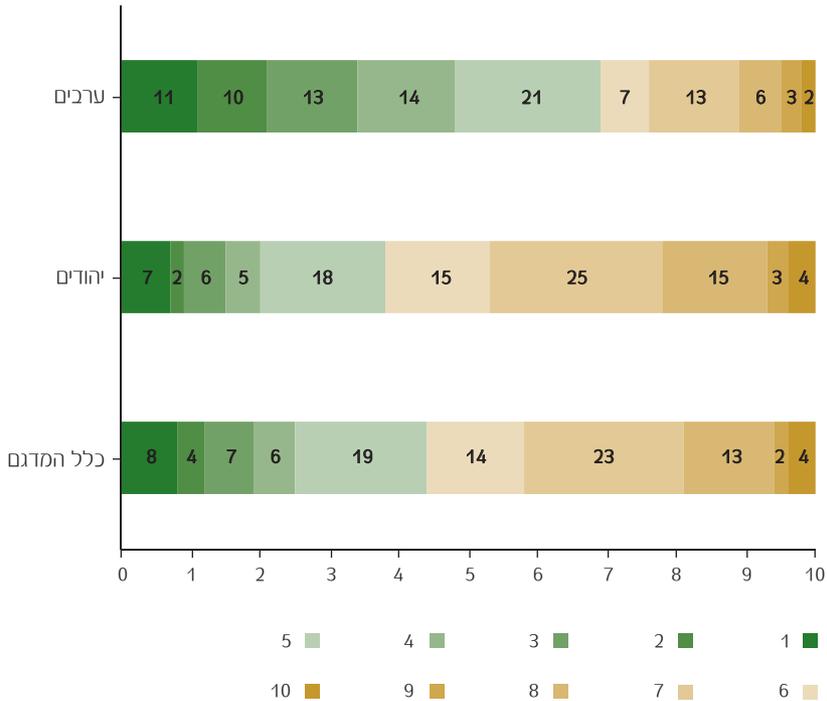
הערכת מידת הדמוקרטיה של ישראל
 באיזו מידה ישראל היא כיום דמוקרטית לדעתך?
 (לפי מגזרים; באחוזים)

חוסר הנחת שממצאים אלה מרמזים עליו מסביר ככל הנראה גם את התפלגות התשובות על השאלה "איזה ציון מגיע לדעתך לדמוקרטיה הישראלית, כאשר 1 הוא לא מספיק ו-10 הוא מעולה?" (תרשים 34). כאן הציבור הישראלי נותן לדמוקרטיה הישראלית ציון "נכשל" במבחן המציאות. ממצא זה עולה בקנה אחד גם עם הממצאים שכבר הוזכרו בחלקים הקודמים של המדד בדבר אי-שביעות הרצון הרווחת מתפקודה של הדמוקרטיה הישראלית – שיעור הבלתי מרוצים מכלל הציבור (63%) גבוה בהרבה משיעור המרוצים (36%) – ומאופן טיפולה של הממשלה בבעיות השונות – 25% מרוצים בהשוואה ל-72% שאינם מרוצים. הציבור היהודי מעניק לדמוקרטיה הישראלית את הציון הממוצע 5.4.

ציבור העולים מחבר המדינות מעניק לה ציון מעט גבוה יותר (5.6), ואילו הציון הממוצע שהציבור הערבי נותן לדמוקרטיה הישראלית נמוך יותר (5.1). ואולם ממוצעים אלה מטשטשים משהו את מלוא השוני הבין-מגזרי המתברר בתרשים: אף שבקרב הציבור היהודי רק 16% נותנים לדמוקרטיה הישראלית את שלושת הציונים הנמוכים ביותר (1-3), מתברר שבקרב המרוואיינים הערבים נוהגים כך 34%. יתרה מזו, אף שהציון השכיח ביותר (25%) בקרב היהודים הוא 7, השכיח (21%) בקרב הערבים הוא הציון 5. במילים אחרות, הערכת הדמוקרטיה הישראלית בקרב הציבור היהודי אולי אינה גבוהה, אך הערכת הציבור הערבי נמוכה ממנה במידה ניכרת.

תרשים 34
ציונים לדמוקרטיה הישראלית
(לפי מגזרים; באחוזים)

מעניין לציין כי הנתונים מורים שהציבור גם אינו נוסטלגי כלפי העבר, אלא חצוי ביחסו אל הקביעה שבעבר הייתה ישראל דמוקרטית יותר מהיום: מחצית בדיוק מסכימים עם קביעה זו ומחצית מתנגדים לה. בקרב היהודים הנוסטלגיה אפילו פחותה – שיעור המתנגדים לאמירה זו (47%) עולה על שיעור התומכים בה (39%). פילוח התשובות על שאלה זו על פי ותק בארץ מעלה ש-45% בלבד מן היהודים הוותיקים הם נוסטלגיים, בעוד שבקרב העולים יש יותר המתרפקים על העבר (50%) משיש בקרב העולים מחבר המדינות (41% לעומת 33%). בהנחה שהנתונים תקפים, הציבור הערבי הוא הנוסטלגי ביותר ביחס לעבר. ממצא זה הוא מבחינתנו בבחינת "קשה" כמוסבר לעיל, שכן מן הסתם רק מעטים יתנגדו לקביעה שבשנים האחרונות חל שיפור ניכר במעמדם האזרחי של הערבים אזרחי ישראל. שיפור זה הוא תוצאה של שורה ארוכה של פסיקות משפטיות והכרה גוברת בחוגים של מקבלי ההחלטות בצורך בשוויון אזרחי, וכן של ההעצמה האזרחית של ציבור זה, שתובע את זכויותיו ביתר שאת.⁵⁸ אולי בגלל תחושת הניכור החזקה המאפיינת את הציבור הערבי הישראלי היום, 68% ממנו מתרפקים על העבר ומעריכים שישראל הייתה פעם דמוקרטית יותר מהיום.

פילחנו את תשובותיו של הציבור היהודי גם על פי הגיל, כדי לראות אם מי שחוו בעצמם את הדמוקרטיה הישראלית בעבר שונים בהערכתה בדיעבד ממי שלא חוו זאת על בשרם. ואולם הממצאים אינם מורים על קשר סטטיסטי בין גיל המשיבים ובין מידת הנוסטלגיה שלהם לעבר.

לסיכום נושא זה: ברור שהציבור הישראלי אינו שבע נחת מהדמוקרטיה הישראלית. מן הנתונים קשה להסיק אם אי-שביעות הרצון שאבחנו אנחנו ורבים אחרים היא אכן מהדמוקרטיה כשהיא לעצמה או ממה שנתפס כתפקוד הלא-משביע רצון של השלטון. למרות שכחות התחושה שבישראל "אין מספיק" דמוקרטיה, ניכרת נכונות אזרחית לא מבוטלת לוותר על רכיבים דמוקרטיים מסוימים מתוך תפיסה שהדבר יכול לתרום לשיפור בהיבטים אחרים של החיים הציבוריים, בעיקר שיפור הסדר הציבורי ושמירת החוק. עובדה זו מדגימה היטב את קביעתנו בתחילת הדיון שהמציאות יוצרת לא פעם פערים בין העמדה העקרונית כלפי הדמוקרטיה ובין תרגומה המעשי.

2. חוקה

למעט בריטניה – שאמנם אין לה חוקה פורמלית אך יש לה חוקה מטריאלית, כלומר מסורת ערכית, משפטית ונוהלית המשמשת מסגרת-על כמו חוקתית –

58 לעניין זה ראו ד' רבינוביץ ונ' אבו בקר, הדור הזקוף, תל אביב: כתר, 2002.

ישראל היא הדמוקרטיה היחידה בעולם שאין לה חוקה, אם כי גם לה יש חוקי יסוד שלדעת חלק מהמומחים מצטרפים בהדרגה לכדי תשתית חוקתית, וכמובן יש לה מגילת העצמאות, שבמובנים ידועים מתווה את המסגרת הרעיונית החוקתית. רבות כבר נכתב על הסיבות הפוליטיות והאחרות למצב ייחודי זה ועל השלכותיו על איכות המשטר בישראל,⁵⁹ וכן הוצעו הצעות כאלה ואחרות לחוקה.⁶⁰ ואולם הדיון בשאלת נחיצותה של חוקה מתקיים ברוב המקרים בדרג המומחים והפוליטיקאים. האזרחים מן השורה ממעטים להשתתף בו. ולמרות זאת אין לשכוח את גל המחאה הגדול שגאה בראשית שנות התשעים שסיסמתו הייתה "חוקה לישראל".

נשאלת אפוא השאלה באיזו מידה הציבור הישראלי מרגיש כיום שהדמוקרטיה הישראלית תצא נשכרת מאימוץ חוקה. שאלנו: "באיזו מידה חשוב לך כי לישראל תהיה חוקה?". 65% מכלל הציבור השיבו כי הנושא חשוב להם. רוב המשיבים בציבור היהודי (69%) השיבו כי חוקה חשובה או חשובה להם מאוד, לעומת 45% בלבד מהמשיבים הערבים. ממצא זה מתמיה במידה מסוימת, שכן דווקא קבוצות מיעוט הן בעלות העניין הישיר בחוקה הכוללת תמיד מגילת זכויות, כלומר סעיפים המגנים עליהן מפני עריצות הרוב. לפיכך קשה להסביר את מיעוט החשיבות שהציבור הערבי מייחס לחוקה, אלא אם כן הוא מעריך ששום חוקה שתתקבל בישראל לא תשווה באמת את הזכויות של קבוצת הרוב היהודית עם קבוצת המיעוט הערבית.

פילוח התשובות על שאלה זו בציבור היהודי על פי מיקום עצמי על פני הרצף שמאל-ימין מראה כי למי שמגדירים עצמם שמאל נושא החוקה חשוב יותר (75%) משהוא חשוב למי שמגדירים עצמם מרכז (70%) או ימין (64%) (תרשים 35). היות שהוויכוח התוך-יהודי בשאלת החוקה סבב מלכתחילה סביב הציור החילוני-דתי, פילחנו את התשובות גם על פי ההגדרה העצמית של המרואיינים באשר למידת דתיותם (תרשים 36). הפילוח מעלה רוב ברור – מעל שלושה רבעים (77%) – בקרב החילונים הסבורים שחוקה חשובה לישראל, רוב קטן יותר בקרב המסורתיים והדתיים (69% ו-54%, בהתאמה). בקרב החרדים רק מיעוט, אם כי לא מבוטל (41%), מייחס חשיבות לחוקה.

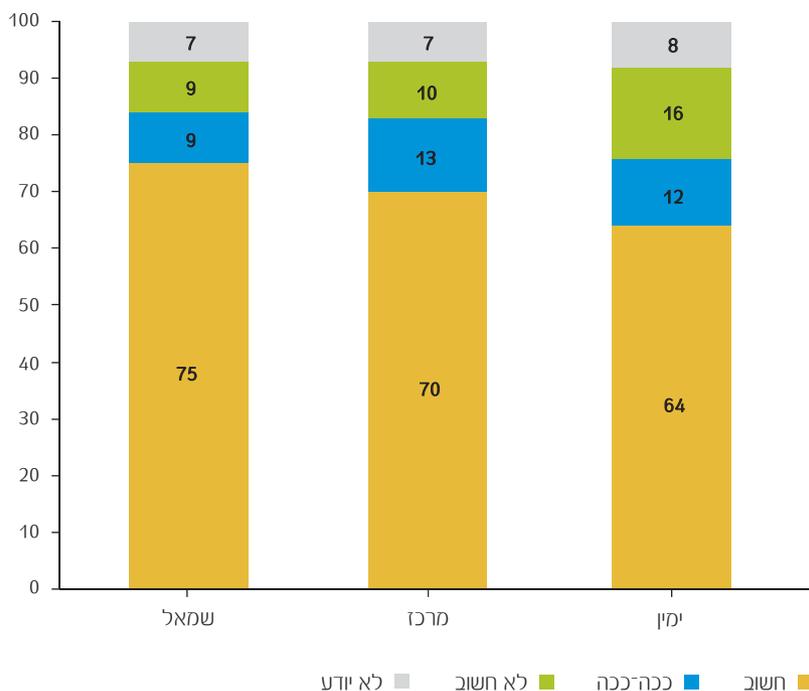
D. Dorner, "Does Israel Have a Constitution?," *Saint Louis University Law Journal* 43 (1999), p. 1325

60 למשל הצעת החוקה בהסכמה שצמחה במכון הישראלי לדמוקרטיה: www.haskama.org.il; וכן הצעת החוקה של המכון לאסטרטגיה ציונית: www.izs.org.il/heb/?father_id=169&catid=198

נראה אפוא שכיום יש הכרה של כלל הציבור הישראלי בחשיבותה של חוקה, אם כי בשני מגזרים – הערבי והחרדי – זו אינה דעת הרוב. עם זאת בשתי הקבוצות יש מיעוט גדול ששותף לחשיבות שמייחס לחוקה הציבור הישראלי בכללותו.

תרשים 35

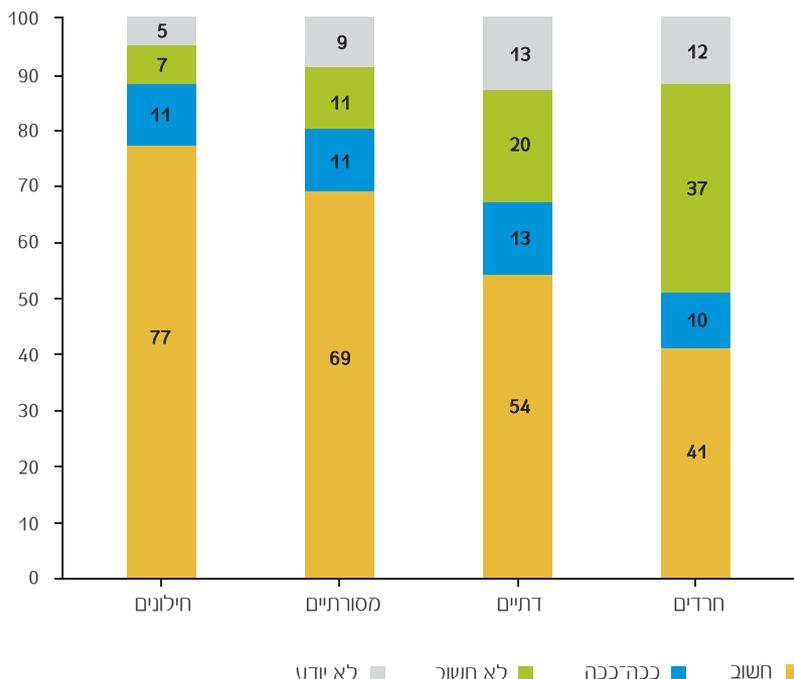
חשיבותה של חוקה, לפי עמדה פוליטית
עד כמה חשוב לך שתהיה לישראל חוקה? (מדגם יהודים; באחוזים)

תרשים 36

חשיבותה של חוקה, לפי מידת הדתיות

עד כמה חשוב לך שתהיה לישראל חוקה? (מדגם יהודים; באחוזים)

3. יהודית ודמוקרטית: אופייה של מדינת ישראל

נושא רגיש זה חשוב לענייננו שכן הוא נוגע בשאלת הבכירות הערכית, ולא פחות מכך המעשית, במצבים המושפעים מההגדרה הדואלית, היהודית-דמוקרטית, של המדינה, הגדרה שעמה חי – מרצונו או שלא מרצונו – כל אזרח ישראלי, יהודי ומי שאינו יהודי.⁶¹ חשוב לכן לדעת איזה רכיב של ההגדרה – היהודי או הדמוקרטי – משמעותי יותר בעיני הציבור ומהן הנגזרות המעשיות של ההעדפה הרווחת. שאלנו: "ישראל מוגדרת כמדינה יהודית ודמוקרטית. אישית, איזה חלק מההגדרה הזו חשוב לך יותר?". מתברר שבכלל הציבור הישראלי השיעור הגבוה ביותר (43%) מצביע על שני חלקי ההגדרה כבעלי חשיבות שווה, 31% מגדירים את הרכיב היהודי

61 לשאלת הדואליות ראו למשל י"צ שטרן, "עושר שמור לבעליו לרעתו: מקומם של המשפט ושל ההלכה בחברה הישראלית", בתוך: ב' פורת (עורך), מחשבות על דמוקרטיה יהודית, ירושלים ותל אביב: המכון הישראלי לדמוקרטיה ועם עובד, 2010, עמ' 561-589.

כחשוב יותר, ורק 20% מגדירים כך את הרכיב הדמוקרטי.⁶² כאשר מפלחים את התשובות על פי השייך הלאומי, מתגלים, כצפוי, הבדלים גדולים מאוד בין הציבור היהודי לזה הערבי: בקרב היהודים האיזון בין שני הרכיבים ("שניהם חשובים באותה מידה") הוא עדיין הבררה המועדפת (48%), לאחריה "יהודית" (32%), ולבסוף "דמוקרטית" (רק 17%) (תרשים 37). ההעדפה הכפולה השכיחה הזאת כמעט מובנת מאליה בעבור הציבור היהודי, שכן היא אינה מחייבת הכרעה חד-משמעית בסוגיה בעייתית זו. ואולם יש משמעות רבה לעובדה שמקרב מי שאינם מחזיקים בהעדפה זו, שיעור אלה שהעדיפו לבחור ברכיב היהודי בלבד כמעט כפול ממי שמעדיפים באופן חד-משמעי את הרכיב הדמוקרטי. הבדל גדול זה יכול לשמש בסיס להשערה שאם מסיבה כזו או אחרת יידחק הציבור היהודי עם גבו אל הקיר ויאלץ לבחור בין שני רכיבי ההגדרה של אופי המדינה שמאז הקמתה דרים בכפיפה אחת, יש סבירות גבוהה יותר שתיבחר ההגדרה הלאומית על פני זו המשטרית, כלומר היהודית ולא הדמוקרטית.

פילוח המדגם היהודי על פי הגדרה עצמית שמאל-ימין מעלה כי רוב המגדירים עצמם מרכז (57%) מעדיפים את ההגדרה הכפולה יותר ממי שמיקמו עצמם בימין (42%) או ממי שמגדירים עצמם שמאל (49%). לעומת זאת, כשמדובר בהעדפה של הרכיב היהודי הימין בראש: 50%, בהשוואה ל-22% מן המרכז ו-18% מן השמאל. כצפוי, בראש המעדיפים את הרכיב הדמוקרטי נמצא, אם כי עדיין מדובר במיעוט, השמאל (30%), לעומת 20% מן המרכז ו-7% בלבד מן הימין. כלומר, אפילו בקרב השמאל ההעדפה היא להגדרה הכפולה, אבל מבין שתי הברורות האחרות – הדמוקרטית נמצאת ראוייה יותר מהיהודית. בימין לעומת זה ההעדפה להגדרה היהודית עולה על ההעדפה להגדרה הכפולה, ולא כל שכן להגדרה הדמוקרטית.

פילוח על פי הגדרה עצמית של מידת הדתיות מצביע על הבדלים בין-מגזריים חדים עוד יותר: בקרב החרדים רוב מכריע (84%) מעדיפים את הרכיב היהודי וכך גם רוב (60%) המגדירים עצמם דתיים. לעומת זאת רק מיעוט בקרב המסורתיים והחילונים (32% ו-19%, בהתאמה) בחרו בהגדרה היהודית בלבד. וכאשר מדובר בהגדרה הכפולה ההפך הוא הנכון – ההגדרה "יהודית ודמוקרטית" זוכה לרוב בקרב המסורתיים (56%) ובקרב החילונים (54%). יש לציין שגם בקרב החילונים רק מיעוט (25.5%) מעדיפים את ההגדרה הדמוקרטית בלבד, אם כי זהו מיעוט גדול בהשוואה למסורתיים (10%), לדתיים (3%) ולחרדים (4%).

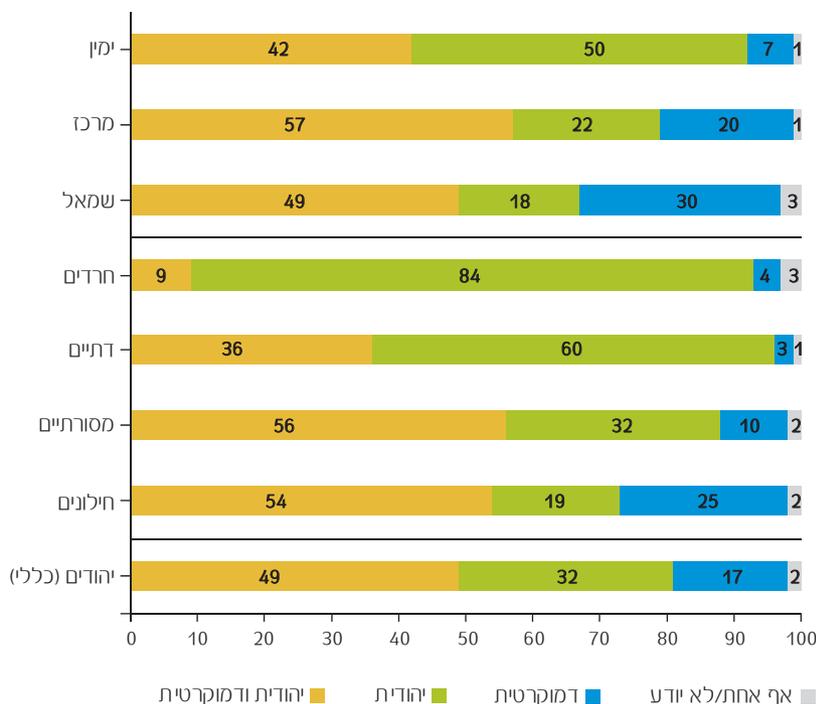
62 על נושא ההגדרה הכפולה נכתב שפע מאמרים אקדמיים ופובליציסטיים. ראו למשל R. Gavison, "Jewish and Democratic? A Rejoinder to the Ethnic Democracy Debate," *Israel Studies* 4 (1) (1999), pp. 44-63

ההעדפה השכיחה, אם כי לא החד-משמעית, בקרב הערכים אזרחי ישראל היא מטבע הדברים לרכיב הדמוקרטי – 38%, שכן מבחינתם ההגדרה היהודית היא במקרה הטוב זרה, ובמקרה הרע מאיימת – מקור לשלילת זכויות קולקטיביות לאומיות. ואולם הדירוג שמצאנו של שאר הברורות איננו מובן מאליו כלל ועיקר ואף קשה למצוא לו הסבר בלא מחקר מעמיק יותר: במקום השני מבחינת השכיחות נמצא בציבור הערבי דווקא הרכיב היהודי (25%) (אם כי מן הסתם במשמעות שונה מזו שבקבוצת הרוב היהודית). כחמישית (19%!) אומרים שאף אחד מן הרכיבים הללו אינו חשוב בעיניהם, כלומר הם מעדיפים הגדרה שאינה יהודית ודמוקרטית, אינה יהודית וגם אינה דמוקרטית (אולי מדינת הלכה אסלאמית ואולי דגם שלטוני אחר). רק 15% מעדיפים את ההגדרה הכפולה, היהודית-דמוקרטית.

תרשים 37

יהודית ו/או דמוקרטית?

ישראל מוגדרת מדינה יהודית ודמוקרטית אישית, איזה חלק מההגדרה הזו חשוב לך יותר? (מדגם יהודים; באחוזים)

בדקנו, הפעם בעקיפין, את היחס בין הרכיב היהודי לדמוקרטי בעזרת השאלה "האם אתה מסכים או לא מסכים למשפט 'יש להתייעץ יותר עם רבנים בתהליך קבלת החלטות פוליטיות גורליות למדינה'". הרוב בציבור היהודי (67%) אמנם שלל את הרעיון, אך כמעט שלישי מהמשיבים (29%) הסכימו עם הצורך בכך, כלומר היו רוצים לראות אנשי דת בקרב קובעי המדיניות, אף שלא נבחרו לכך בהליכים דמוקרטיים.

היות שהסמכות הרבנית רלוונטית יותר למי שאינם חילונים, פילחנו את תשובות הציבור היהודי לשאלה זו שוב על פי ההגדרה העצמית על פני רצף הקטגוריות חילוני-חרדי. כצפוי, מצאנו כי בקרב החילונים יש רוב גדול (86%) המתנגד להתייעצות כזו עם רבנים, ובקרב המסורתיים יש גם כן רוב, אם כי קטן יותר (66%). לעומתם אצל הדתיים המגמה מתהפכת: הרוב (59%) תומך בשיתוף הרבנים בהכרעות גורליות אף שלא נבחרו לכך, ואצל החרדים הרוב המצדד בהתייעצות כזו גדול עוד יותר (89%).

ניסינו לעמוד על הקשר שבין ההעדפה כשמדובר בהגדרת המדינה יהודית או דמוקרטית או שתיהן ובין העמדה בנוגע להתייעצות עם רבנים בהכרעות גורליות. הצלבנו אפוא בין התשובות שנתן כל מרואיין לשתי השאלות. מצאנו כי בכל קבוצות המשיבים – כלומר אלה שהעדיפו את הרכיב היהודי, אלה שהעדיפו את הרכיב הדמוקרטי או אלה שהעדיפו את שניהם באותה המידה – הרוב שללו את רעיון ההתייעצות עם רבנים בעת קבלת החלטות גורליות. ואולם היחס בין המחייבים לשוללים היה שונה במידה ניכרת בשלוש הקבוצות: כך, מקרב מי שהעדיפו את הרכיב היהודי התנגדו להתייעצות עם הרבנים 54% ואילו 47% היו בעד, אבל מקרב מי שהעדיפו את הרכיב הדמוקרטי התנגדו שלושה רבעים (75%) ורבע בלבד (25%) היו בעד. מקרב מי שבעיניהם שני הרכיבים, היהודי והדמוקרטי, הם שווים ערך – 72% היו נגד ו-28% היו בעד, מה שמעמיד אותם בקרבת מי שהדמוקרטיה קרובה ללבם יותר מההגדרה היהודית ובמרחק גדול יותר ממי שההגדרה היהודית מדברת אליהם יותר.

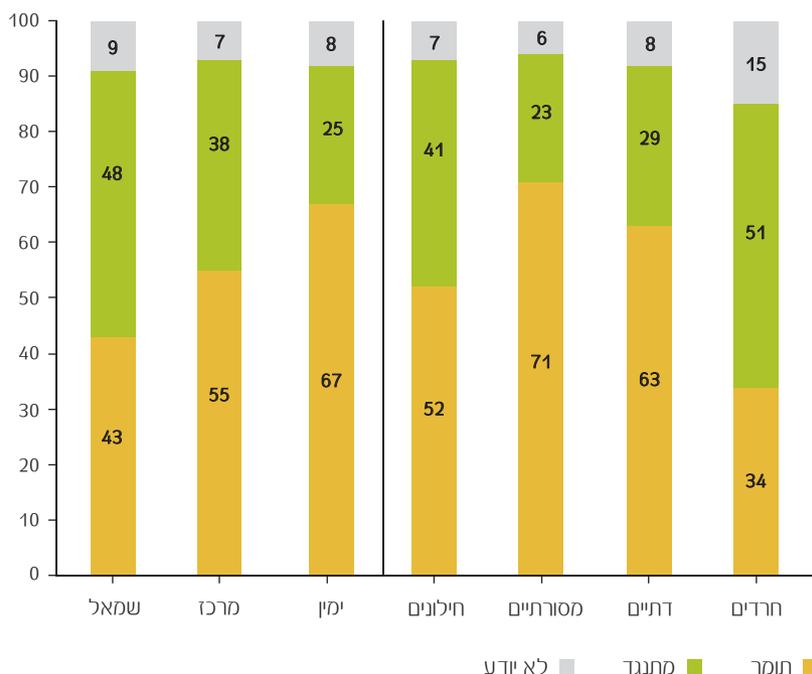
ובעניין דומה: לא מכבר העלתה מפלגת ישראל ביתנו את הרעיון להתנות את הזכות לאזרחות מלאה בהצהרה אישית על נאמנות למדינת ישראל כמדינה דמוקרטית, יהודית וציונית. מובן מאלינו כי הצהרה כזו תכביד בראש ובראשונה על קבוצות מיעוט, בעיקר על חרדים וערבים: הראשונים יתקשו עם הרכיב הציוני ואולי גם עם זה הדמוקרטי, והאחרונים עם הרכיב הציוני וגם עם הרכיב היהודי (אם כי, כפי שראינו לעיל, על פי הממצאים שלנו גם הרכיב הדמוקרטי אינו זוכה בציבור זה לרוב סוחף). יתרה מזו, אם הצעה מדירה זו תתקבל, תישלל הזכות לאזרחות מלאה מרבים הזכאים לה היום, משום שהם לא יוכלו להצהיר את ההצהרה המתבקשת ללא עשיית שקר בנפשם. ואף על פי כן ממצאי הסקר מורים כי בכלל הציבור הישראלי 55% תומכים בדרישה זו. יתר על כן, בציבור היהודי יש כיום רוב גדול, כמעט שני שלישים (62%), התומך בה.

פילוח התשובות על פי השייך העצמי שמאל-ימין (תרשים 38) מעלה, כצפוי, כי בימין התמיכה בשבועה כזו (67%) גבוהה בבירור מהתמיכה בכך במרכז (55%) ובשמאל (43%). ובכל זאת, העובדה שמיעוט כה ניכר בשמאל תומך בשבועת נאמנות שתדיר חלקים גדולים מן הקולקטיב הישראלי אומרת דרשני. פילוח התשובות על פי הגדרה עצמית של דתיות (תרשים 38) מעלה כי רק בקרב החרדים אין רוב כזה או אחר לרעיון ההצהרה. בכל שלוש הקבוצות האחרות בציבור היהודי מדובר ברוב תומך ורק במיעוט כזה או אחר השולל את הרעיון. ואכן, החרדים הם המתנגדים החזקים ביותר להצהרת הנאמנות – 51%. הבאים בתור הם מיעוט גדול של חילונים (41%), שכנראה מתנגדים להצהרה כזו משום שהם רואים בה פגיעה בחירויות האזרח ואמצעי להדרה של חרדים וערכים בידי מפלגת ימין מובהקת. ההתנגדות הקלושה ביותר להצהרת הנאמנות נמצאה אצל הדתיים והמסורתיים – 29% ו-23%, בהתאמה. במילים אחרות, המסורתיים והדתיים הם האוהדים החזקים ביותר של רעיון הצהרת הנאמנות למדינה, בקרב החילונים יש מיעוט גדול של מסתייגים, ובקרב החרדים רוב של מסתייגים.

תרשים 38

הצהרת נאמנות כתנאי לאזרחות

מה דעתך על ההצעה שכל ישראלי יהיה חייב להצהיר על נאמנות מלאה למדינת ישראל כמדינה דמוקרטית, יהודית וציונית, כתנאי לקבלת אזרחות (מדגם יהודים; באחוזים)

4. תפקוד הדמוקרטיה הישראלית

עד כאן באשר לאופייה של המדינה. נשאלת השאלה באיזו מידה הציבור מרגיש כי בפועל התפיסות והערכים הדמוקרטיים אכן באים לידי ביטוי ראוי כשמדובר במערכת היחסים בין המדינה לאזרחיה. נרחיב כאן את האמור בחלק השני של המדד. שאלנו: "עד כמה מיישמים כיום לדעתך בישראל את העקרונות הבאים: חופש הדת, זכויות האדם וחופש הביטוי". בהתייחס לחירויות של חופש הדת וחופש הביטוי בכלל הציבור הישראלי העמדה השכיחה היא שהן מיושמות במידה המתאימה (41% בשני המקרים). לעומת זאת כשמדובר בזכויות האדם הדעה השכיחה (39%) היא שהן מיושמות פחות מדי.

בציבור היהודי העמדה השכיחה היא שחופש הדת מיושם במידה מתאימה – 44% (29% חושבים שהוא מיושם פחות מדי ו-24% שהוא מיושם יותר מדי) (תרשים 39). כלומר, מקרב מי שאינם חושבים שחופש הדת מיושם כהלכה, מעט יותר מצביעים על חוסר יישום מאשר על עודף. כשמדובר בחופש הביטוי, הדעה השכיחה בציבור היהודי היא גם כן שהוא מיושם כראוי (44%), אך כאן שיעור הסבורים שיש בישראל יותר מדי חופש ביטוי עולה בכירור על שיעור הסבורים שיש פחות מדי חופש בתחום זה (36% לעומת 17%). בנוגע לזכויות האדם התמונה שונה – יש שוויון בין הסבורים שישראל מכבדת זכויות אלה כפי שצריך ובין הסבורים שהיא מכבדת אותן פחות מדי (40% ו-41%, בהתאמה). שיעור הסבורים שישראל מכבדת זכויות אלה יתר על המידה הוא קטן – 15%. נראה כי בתחום זכויות האדם קבוצת הרוב מאתרת חולשה בתפקוד הדמוקרטיה הישראלית יותר מבשני התחומים האחרים שבדקנו. בהמשך הדברים נידרש לשאלה באיזו מידה ציבור זה אכן תומך בצעדים שנועדו לשפר את מצב זכויות האדם, ונראה כי ההתלהבות לשלם את המחיר בתמורה אינה רבה, בלשון המעטה, בייחוד כאשר מדובר במי שאינם יהודים.

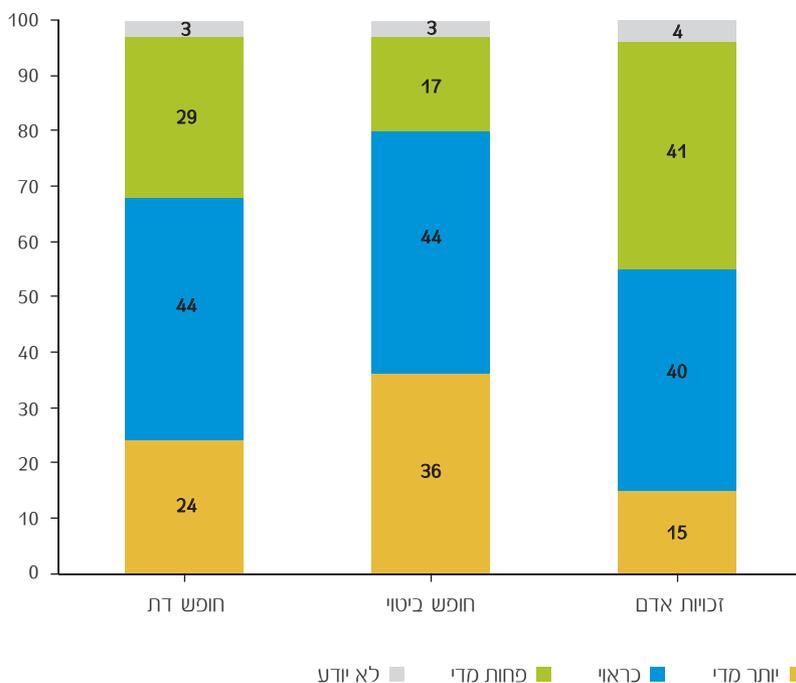
פילוח של העמדות בשאלת חופש הדת, חופש הביטוי וזכויות האדם על פי מיקום עצמי על הרצף שמאל-ימין בציבור היהודי מעלה תמונה מעניינת: כשמדובר בחופש דת וזכויות אדם, שיעור אנשי השמאל הסבורים כי המדינה אינה מכבדת את שתי הזכויות האלה די הצורך (34% ו-50%, בהתאמה) עולה בכירור על שיעור אנשי הימין הסבורים כך (25% ו-34%). ואולם כשמדובר בחופש הביטוי, שיעור הסבורים בימין שהמדינה אינה מכבדת אותו די הצורך (20%) עולה במעט על שיעורם בשמאל (18%), ובקרב אנשי המרכז שיעור הסבורים כך עומד רק על 11%. במילים אחרות, בשמאל ובימין – יותר מבמרכז – יש תחושה מסוימת של סתימת פיות. בנוגע לשמאל אין בכך משום הפתעה, שכן מחנה פוליטי מצטמצם

והולך זה מתריע זה שנים על הגבלת חופש הביטוי בארץ. בנוגע לימין, שלא נהג למחות נגד הגבלת חופש הביטוי, מדובר כנראה בתחושה מתחזקת שאולי אפשר להסבירה על רקע הזיכוכים שהתגלעו בשנים האחרונות בין הרשויות ובין ציבורי ימין מסוימים, למשל בכל הנוגע למחאה או לסרבנות מצפון של חיילים בסוגיית הפינוי של התנחלויות בשטחים. כשליש בימין וכשיעור דומה בשמאל סבורים שבישראל יש יותר מדי חופש ביטוי, אבל יש לשער כי כל מחנה מתייחס בכך לפתחון הפה הניתן למי שמולו – השמאל למה שהם רואים כביטויים של לאומנות וגזענות בימין, והימין בהתייחס למה שהוא רואה כגילויי חוסר פטריוטיות ופגיעה באינטרס הלאומי מצד פעילי השמאל.

תרשים 39

חופש דת, חופש ביטוי וזכויות אדם

עד כמה מיישמים כיום לדעתך בישראל את העקרונות האלה:
 חופש הדת, זכויות האדם וחופש הביטוי? (מדגם יהודים; באחוזים)

פילוח העמדות בשאלות של חופש דת, חופש הביטוי וזכויות האזרח על פי ההגדרה העצמית של דתיות מראה כי החרדים הם הקבוצה היחידה מכל הארבע שהדעה השכיחה בה (37%) היא שבישראל יש פחות מדי חופש דת (נשמרת כראוי – 34% ויתר חופש – 24%). בשאר הקבוצות – הדתית, המסורתית והחילונית – השכיחה ביותר היא העמדה שחופש זה נשמר כראוי, אם כי גודלה של קבוצת ה"מרוצים" בקרב הדתיים והמסורתיים (56% ו-54%) עולה בעליל על שיעורה של קבוצה זו בקרב החילונים (36% בלבד). ואם כך, נראה שהמצב הקיים משרת טוב פחות את החרדים והחילונים, כל ציבור מסיבותיו הוא, משהוא משרת את הדתיים והמסורתיים.

כשמדובר בחופש הביטוי, הקבוצה החריגה היא, שוב, החרדית, אלא שהפעם בכיוון ההפוך לזה שבנושא חופש הדת. בניגוד לשלוש הקבוצות האחרות, בקרב הדעה השכיחה היא שחופש הביטוי מכובד כראוי, החרדים סבורים כי המדינה מאפשרת יותר מדי חופש ביטוי (42%, לעומת 38% בקרב המסורתיים, 35% בקרב הדתיים ו-34% בקרב החילונים). כשמדובר בזכויות אדם, הקבוצה החריגה היא החילונית: הדעה השכיחה בה היא שהמדינה אינה מכבדת די הצורך את זכויות האדם – 47%, לעומת 38% בקרב החרדים, 34% בקרב המסורתיים ו-29% בקרב הדתיים.

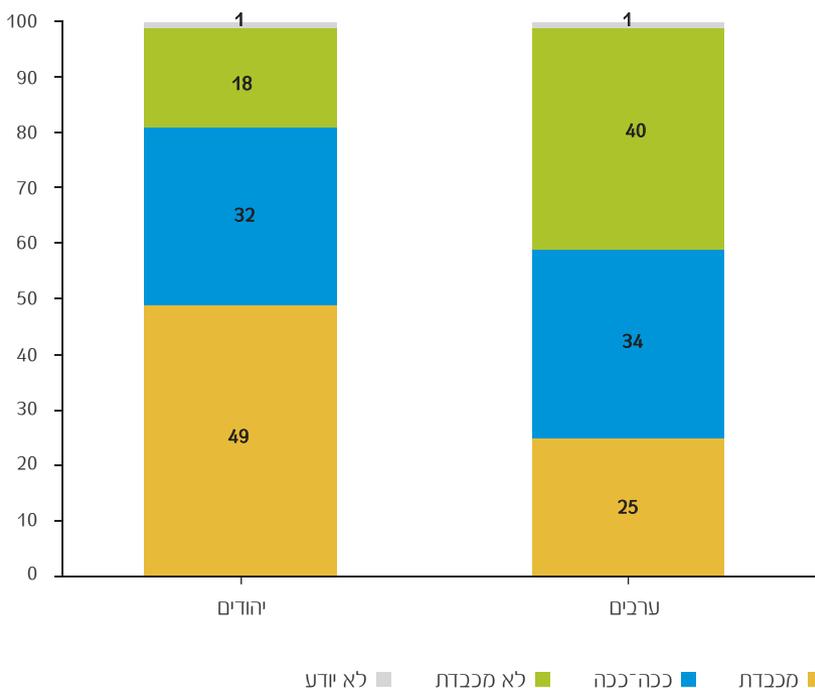
כשמדובר בציבור הערבי, השכיחות הגבוהה מאוד של התשובות הגורסות כי בישראל יש יותר מדי חופש דת, חופש ביטוי וכיבוד זכויות אדם מעלה את הסברה שבשאלות אלה בסקר הייתה בעיה טכנית במדידה, שכן לו היה מדובר ברצייה חברתית, היו המרואיינים מתקבצים לתשובה "במידה המתאימה".

הממצאים שהבאנו בנוגע לכיבוד חופש הדת, חופש הביטוי וזכויות האדם מעניינים במיוחד לנוכח התפלגות התשובות לשאלה "עד כמה אתה מרגיש שמדינת ישראל מכבדת את זכויות האדם והאזרח שלך?" (תרשים 40). ככלל, בציבור היהודי התחושה האישית השכיחה (49%) היא שהמדינה די מכבדת או מכבדת מאוד את זכויות האדם והאזרח. הקבוצה השנייה בגודלה (32%) היא בעמדת ביניים בשאלה זו, ורק מיעוט (19%) מרגישים כי המדינה די לא מכבדת או בכלל לא מכבדת זכויות אלה שלהם. כלומר, האינחת בציבור היהודי מאי-כיבוד זכויות האדם והאזרח, שעליה הצבענו לעיל, איננה נגזרת ברוב המקרים מניסיון אישי גרוע. שלא במפתיע, בציבור הערבי התמונה אחרת: 40% מרגישים כי המדינה אינה מכבדת את זכויות האדם והאזרח שלהם, 34% נמצאים בעמדת ביניים, ורק רבע 25% – מרגישים כי זכויותיהם מכובדות. במילים אחרות, שלא במפתיע הציבור היהודי מרגיש הרבה יותר "בבית" בדמוקרטיה הישראלית משמרגיש בה הציבור הערבי.

תרשים 40

כיבוד של זכויות האדם והאזרח בישראל

עד כמה אתה מרגיש שמדינת ישראל מכבדת את זכויות האדם והאזרח שלך? (לפי מגזרים; באחוזים)

בהקשר זה בדקנו את יחסו של הציבור לארגונים המתמקדים בהגנה על זכויות האדם והאזרח ובהעמקת המודעות לזכויות הללו. בישראל ארגונים אלה מזוהים פוליטית עם השמאל והיו מעורבים לא פעם בחשיפה בארץ ובחו"ל של עובדות "לא נעימות" בנוגע להתנהגות המדינה וסוכנויותיה בתחום הפרת זכויות אדם כאלה ואחרות.⁶³ רק לאחרונה היינו עדים למתקפה עזה מטעם חוגי הימין על ארגונים אלה (בעיקר על הקרן החדשה לישראל, הממומנת לדברי יריביה מכספים של גורמים חיצוניים הנתפסים בארץ כפרו־פלסטינים). האשמה נוספת שהוטחה בארגונים אלה הייתה שהם סיפקו את הראיות שעליהן התבסס דוח גולדסטון.⁶⁴

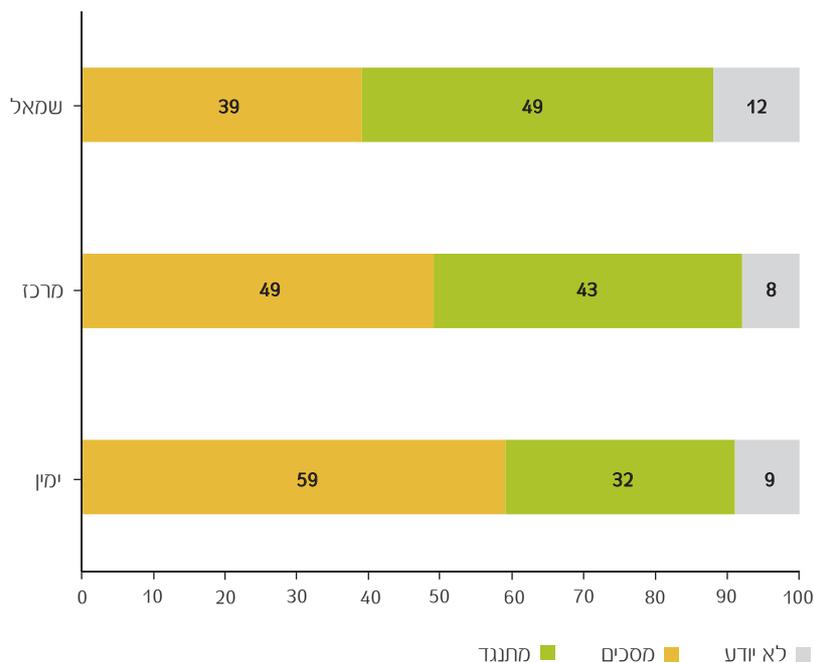
63 ראו למשל ב' ימיני, "הקרן לחיסול ישראל", 2.2.2010. www.nrg.co.il/app/index.php?do=blog&encr_id=f2b4c1b55be76d1e6d7b777256ea0370&id=881

64 ראו למשל באתר: <http://news.walla.co.il/?w=//1638516/647338/5/@/@/media>

ממצאי הסקר מורים שמתקפה זו הותירה את אותותיה: מחצית מכלל הציבור הישראלי (50%) מסכימים עם הקביעה ש"ארגוני זכויות האדם והאזרח, כמו האגודה לזכויות האדם ובצלם, גורמים נזק למדינה". בקרב הציבור היהודי שיעור המסכימים לקביעה זו הוא 49%. פילוח של התשובות בציבור היהודי על פי שיוך עצמי שמאל-ימין מראה כי, כצפוי, הרוב (59%) בימין חושבים כי ארגוני זכויות האדם מזיקים למדינה (32% במחנה הימין מתנגדים להערכה זו), ואילו בשמאל הרוב (49%) מתנגדים להערכה זו (לעומת 39% התומכים בה). המשייכים עצמם למרכז קרובים בעניין זה לימין יותר מלשמאל, עם שיעור מסכימים של 49% ושיעור מתנגדים של 43% (תרשים 41).

תרשים 41

הערכת ארגוני זכויות האדם והאזרח, על פי עמדה פוליטית
 ארגוני זכויות האדם והאזרח, כמו האגודה לזכויות האדם ובצלם,
 גורמים נזק למדינה (מדגם יהודים; באחוזים)

במפתיע, ואף על פי שארגוני זכויות האדם מקדישים מאמצים רבים להגנה על זכויותיו של המיעוט הלא יהודי בישראל ועל זכויות הפלסטינים בשטחים, התמונה בציבור הערבי דומה לזו של הציבור היהודי: נתוני הסקר מורים כי שיעור המסכימים עם הקביעה שארגוני זכויות האדם גורמים נזק למדינה (51%) עולה על שיעור המתנגדים לה (39%). בזמן שעל היחס הפרודוקסלי לכאורה לחוקה אפשר היה לחשוב על הסבר – למשל האי-אמון הבסיסי של הציבור הערבי באפשרות להגיע לשוויון אמתי במדינה המוגדרת יהודית ודמוקרטית גם בהינתן מסגרת חוקתית – כאן אין ביכולתנו להציג הסבר כלשהו, ואנו משאירים את הנושא פתוח למחקר נוסף. כרגע אנו מסתפקים בסברה שמדובר בבעיית מדידה כזו או אחרת.

5. מוסדות השלטון

שני סוגים של מוסדות שלטון רלוונטיים במיוחד לדיוננו על התרגום המעשי של ערכים דמוקרטיים: מוסדות המשפט ושירותי הביטחון. בייחוד בחברה הישראלית, הפועלת מתוך תפיסה של איום ביטחוני חיצוני ופנימי מתמיד, אמורה מערכת המשפט – ובראשה בית המשפט העליון – לפרש את החקיקה בנושא ולהגן על החירויות הדמוקרטיות. לעומתה מערכת הביטחון עלולה להיות מקור לא אכזב להפרה של חירויות אלה. להלן ניגע בקצרה גם במפלגות בהקשר של ריבוי הקולות והתחרות על עיצוב המרחב הציבורי – שני ערכים דמוקרטיים מרכזיים.

בית המשפט העליון. כבר בחלק קודם של המדד הצבענו על הירידה במעמדו של בית המשפט העליון כאחת מאושיות הדמוקרטיה. ראייה ברורה לכך היא העובדה שכיום רק מעט יותר ממחצית הציבור הישראלי (54%) אומרים שיש להם אמון בבית המשפט העליון (לעומת 44% שאומרים בגלוי שאין להם אמון בו). פילוח של מידת האמון בציבור היהודי על פי שיוך עצמי על פני הרצף שמאל-ימין מעלה כי את האמון הרב ביותר בבית המשפט העליון רוחש השמאל המתון (72%) ולאחריו המרכז (59%). השמאל הרדיקלי יותר נחלק בין הנותנים בו אמון (47%) לאלה שאינם נותנים אמון (45%), ככל הנראה בגין הטענה המושמעת בחוגים אלה שבית המשפט העליון הוא חלק ממערכת השלטון הפוגעת בזכויות האדם והאזרח, למשל משום שלא פעם הוא נענה בחיוב לבקשות כאלה ואחרות של מערכת הביטחון. גם הימין והימין הרדיקלי יותר חצויים, עם נטייה קלה לכיוון אי-אמון (54% ו-55%, בהתאמה).

ואולם השחיקה במעמדה של מערכת המשפט אינה נעצרת ברמת האמון. המצב הגיע כדי כך שכמעט מחצית (45%) מכלל הציבור הישראלי סבורים שיש להגביל את סמכויות בית המשפט העליון שכן הוא "לא אובייקטיבי" (בציבור היהודי 47% תומכים בהגבלת הסמכויות על בסיס זה). פילוח המשיבים בציבור היהודי על

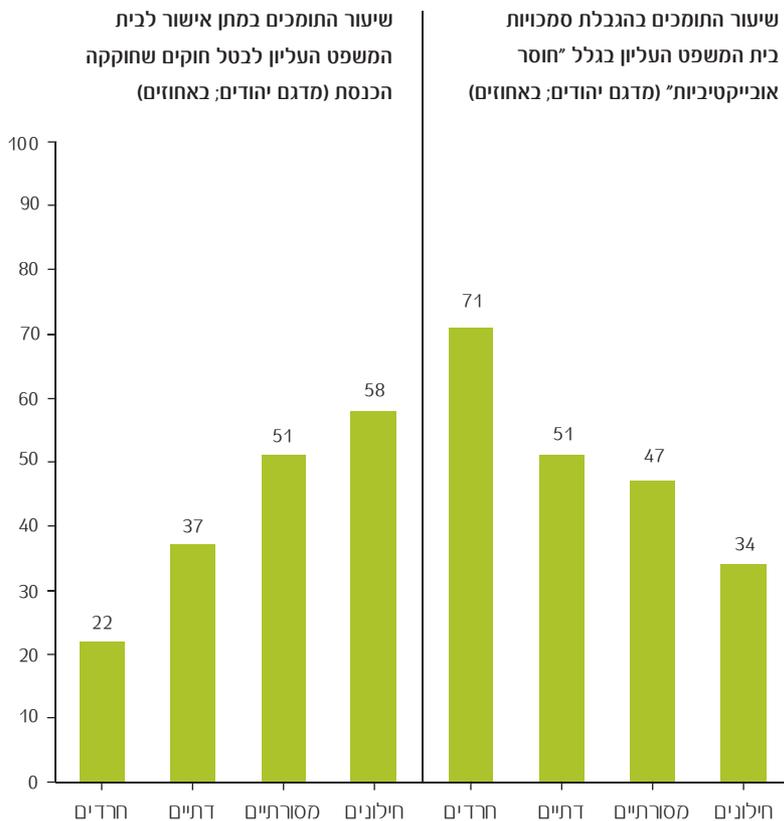
פי השיוך העצמי שמאל-ימין מעלה שרוב ברור בימין לגונויו (55% בממוצע) תומך בהגבלת הסמכויות של בית המשפט העליון. במרכז ובשמאל המתון יש רוב למתנגדים להגבלה כזו (52% ו-63%, בהתאמה). שוב, השמאל הרדיקלי יותר, שאת ספקנותו בנוגע למערכת כבר ראינו לעיל, נחלק שווה בשווה בין המחייבים הגבלה של סמכויות ובין השוללים אותה (41% בשני המקרים).

עם זאת, כאשר מציינים את בית המשפט העליון ומוסדות שלטון אחרים על אותו מישור, נראה כי מצבו עדיין טוב יותר מזה של המוסדות האחרים בכל הנוגע לדימויו הציבורי. כבר ראינו לעיל (סעיף 3א בחלק השני) את היתרון שיש לו ברמת האמון בהשוואה, בעיקר, לממשלה ולכנסת (בכלל הציבור שיעור המביעים אמון בממשלה עומד על 33% ובכנסת על 37%). על רקע האמון הנמוך שיש לציבור במחוקקים ובמניעיהם, אולי אפשר לפרש את הממצא שרוב הציבור (53%) תומך ברעיון שצריך לתת לבית המשפט העליון סמכות לבטל חוקים שחוקקה הכנסת, אם לדעת השופטים חוקים אלה סותרים את עקרונות הדמוקרטיה (40% מתנגדים לכך). ואכן, הצלבה בין רמת האמון בכנסת ובין השאלה של מתן סמכות לבית המשפט העליון לבטל חוקים שהכנסת חוקקה מעלה כי מקרב מי שאין להם אמון בכנסת, 61% מוכנים לתת לבית המשפט את סמכות הביטול, לעומת 37% בלבד ממי שיש להם אמון ברשות המחוקקת, ולפיכך מן הסתם אינם מוכנים לתת לבית המשפט העליון את הסמכות לבטל חקיקה.

פילוח של התשובות בדבר הסמכת בית המשפט לבטל חוקים שחוקקה הכנסת על פי שיוך עצמי על הרצף שמאל-ימין מראה כי רוב המשייכים עצמם למרכז (57%) ולשמאל (61%) תומכים במתן סמכות לבית המשפט העליון לבטל חוקים שחוקקה הכנסת, ככל הנראה משום שרובם, כאמור לעיל, רואים בו גורם שלטוני אמין, לעומת 41% בלבד ממי שהגדירו עצמם ימין, מחנה שכנראה שם פחות את מבטחו בבית המשפט העליון.

היות שידוע כי ההתנגדות לבית המשפט העליון מתרכזת בציבור החרדי ובציבור הדתי, פילחנו את התשובות על פי מידת הדתיות. ואכן, בקרב המגדירים עצמם חרדים ודתיים נמצא רוב גדול למביעים אי-אמון בבית המשפט העליון (79% ו-66%, בהתאמה), בהשוואה למיעוט בקרב המגדירים עצמם מסורתיים וחילונים (36% ו-29% בלבד, בהתאמה). פילוח של שאלת הגבלת הסמכויות של בית המשפט העליון בגין היותו לא אובייקטיבי על פי הגדרה עצמית של מידת הדתיות הוכיחה בעליל כי הנכונות להגביל את סמכויות בית המשפט העליון עולה בהדרגה, אך בשיטתיות, עם העלייה במידת הדתיות: חילונים – 34%, מסורתיים – 47%, דתיים – 51% וחרדים – 71%. בהתאמה, הנכונות להעניק לבית המשפט אישור לבטל חוקים יורדת בהדרגה, אך בשיטתיות, עם העלייה במידת הדתיות: חילונים – 58%, מסורתיים – 51%, דתיים – 37% וחרדים – 22% (תרשים 42).

תרשים 42 סמכויות בית המשפט העליון, לפי מידת דתיות

כוחות הביטחון. כאמור, מידת האמון של הציבור בצבא ובמשטרה שונה לחלוטין. הצבא נמצא במרום מדרג האמון, ולעומתו המשטרה משתרכת מאחור – כ-42% בלבד שהביעו בה אמון מלא או חלקי. ואף על פי כן המשטרה מקבלת מהציבור מנדט לא צר כלל ועיקר כשמדובר בהיבטים השונים של מילוי תפקידיה. סתירה זו אפשר לתלות בממצא שבציבור הישראלי ניכרת כמיהה רבה לחוק וסדר. כפי שראינו, כמיהה זו באה לידי ביטוי בין השאר בנכונות להקריב רכיבים דמוקרטיים מסוימים בתמורה לחיזוק הביטחון האישי והלאומי.⁶⁵

65 ממצא מעניין המעיד על התחושה שהסדר הציבורי אינו נשמר כראוי – אף שאין מדובר בו בחירות דמוקרטית – הוא שיותר משליש מכלל הציבור (36%) תומכים בעונש מוות על רצח.

כבר הראינו כי רוב בציבור הסכים עם הקביעה שמצבה של מדינת ישראל היה משתפר לו היו מתחשבים פחות בכללי הדמוקרטיה ומקפידים יותר על שמירת החוק והסדר הציבורי. אך בכך לא תם העניין. בעיני חלקים גדולים מן הציבור הישראלי עומד הסדר הציבורי, כך מתברר, מעל זכות המחאה וההפגנה: בכלל הציבור 57% סבורים כי יש לאפשר למשטרה לפזר הפגנות הפוגעות בסדר הציבורי, כאשר במונח "סדר ציבורי" התייחסה השאלה לשיבושי תחבורה, כלומר לאי-נוחות מסוימת אך לא לפגיעה ברכוש או בנפש. פילוח מגזרי מראה כי בציבור היהודי שיעור התומכים במתן הרשאה כזו עומד על 61%. בציבור הערבי, לעומת זאת, שיחסיו עם המשטרה רגישים וטעונים מאוד, רק 34% תומכים במתן אור ירוק כזה למשטרה – כמחצית מהשיעור במגזר היהודי (תרשים 43). במילים אחרות, התרגום המעשי של ערכים מתברר שוב ושוב כתלוי נסיבות קיום ואינטרסים ספציפיים, ולא כנגזרת חד-ערכית של הדבקות העקרונית באידאל הדמוקרטי.

גם כשמדובר בביטחון ולא רק בסדר הציבורי, הנכונות לתת יד חופשית לכוחות הביטחון גבוהה יחסית, אם כי למרבה ההפתעה אינה מרקיעת שחקים. בכלל הציבור הישראלי 50% השיבו כי אם השב"כ, המשטרה או הצבא חושדים במישהו שהוא מעורב בטרור, צריך לתת להם את הסמכות המלאה לנהל את החקירה לפי שיקוליהם בלי שום מגבלות חוקיות (תרשים 43). בציבור היהודי היה לכך רוב מעט גבוה יותר (52%) וגם מיעוט גדול בציבור הערבי (38%) הסכים לכך (יש לשים לב לשיעור הגבוה מאוד, 20%, בציבור הערבי שלא הייתה לו דעה בנדון).

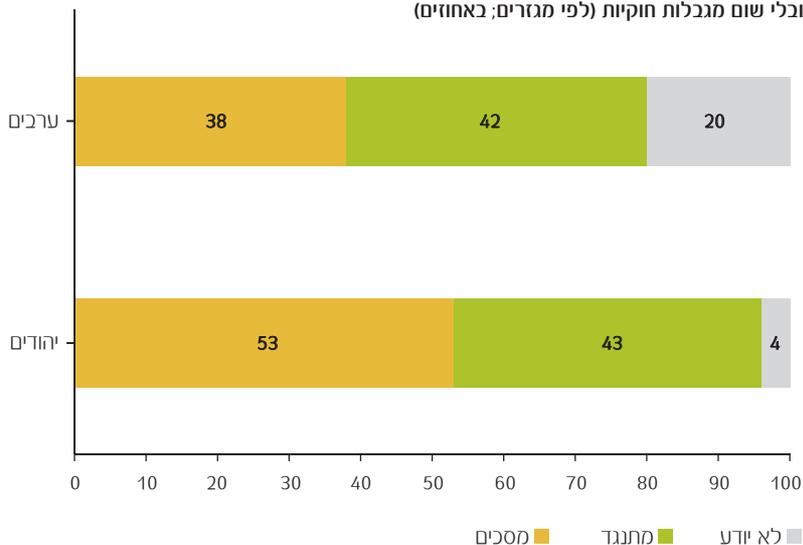
בהתייחס לרעיון ששוטר יהיה רשאי לבצע חיפוש על גופו של כל אדם בכל זמן ובכל מקום כדי לבדוק אם הוא מסתיר סם מסוכן, מה שעלול להוות פתח לפגיעה בזכויות דמוקרטיות בסיסיות, היו הדעות בכלל הציבור נחרצות פחות: 39% שללו את הרעיון ו-38% חייבו אותו (לשאר, כמעט כרבע, לא הייתה דעה חד-משמעית). העובדה שידוע שהמשטרה מטפלת ביד קשה יותר באזרחי ישראל הערבים מסבירה ככל הנראה את הממצא שבקרב המשיבים הערבים הנטייה שלא לתמוך בהרחבה של סמכויות החיפוש של המשטרה חזקה יותר, אף שרמת הפשיעה ברחוב הערבי וכן השימוש בסמים בציבור זה היא על פי הסטטיסטיקות גבוהה יותר: ⁶⁶ בקרב המרוויינים הערבים 40% שללו את הרעיון ו-32% חייבו אותו.

66 משטרת ישראל אינה מפלחת בפרסומיה בין ציבור יהודי לערבי בשל רגישות הנושא. ואולם מרכז המחקר והמידע של הכנסת ריכזו לאחרונה נתונים בנושא המעידים על עלייה בפשיעה במגזר הערבי לעומת ירידה במגזר היהודי. ראו י' רונן, נתונים על הפשיעה בחברה הערבית בישראל, הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 23.2.2010:

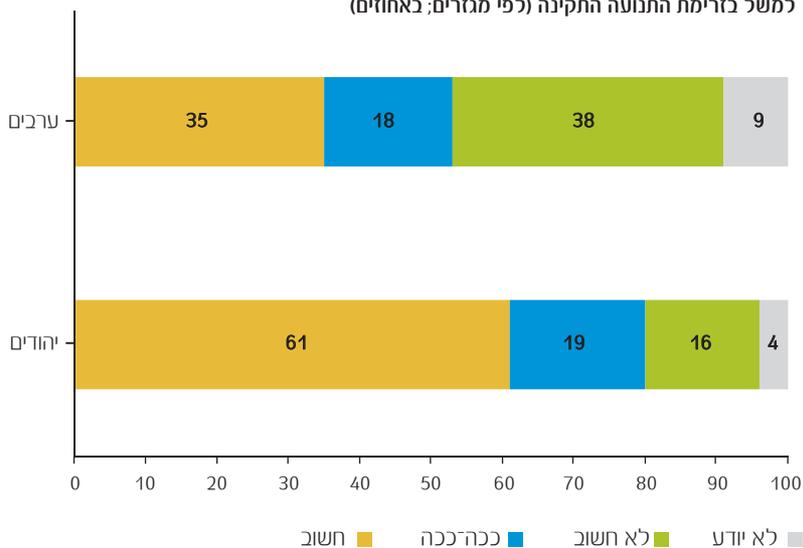
תרשים 43

תמיכה בהחמרה של תקנות אכיפת החוק והסדר, לפי לאום

אם השב"כ והמשטרה או הצבא חושדים במישהו שהוא מעורב בטרור, צריך לתת להם את הסמכות המלאה לנהל את החקירה לפי שיקוליהם וכלי שום מגבלות חוקיות (לפי מגזרים; באחוזים)

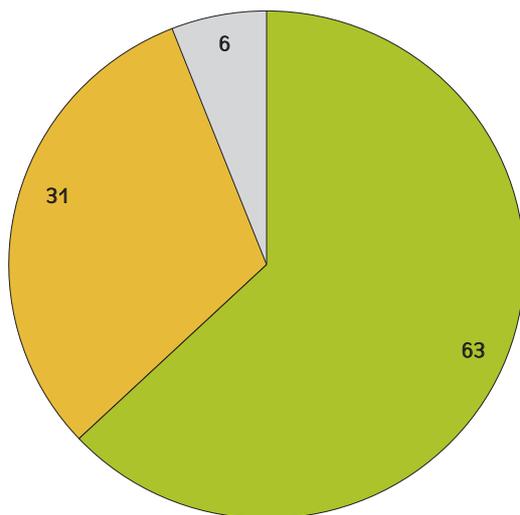
המשטרה צריכה לפזר כל הפגנה שפוגעת בסדר הציבורי, למשל בזרימת התנועה התקינה (לפי מגזרים; באחוזים)

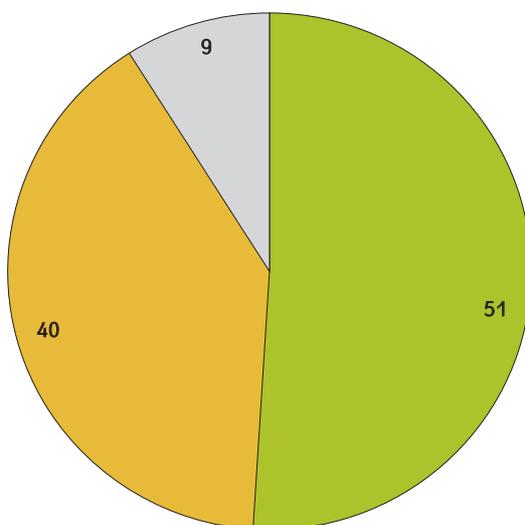
מידה דומה של ספקנות ניכרת גם בעמדות הציבור הישראלי בנוגע להרחבת סמכויות המשטרה במעצרים. כך, 48% שללו את הרעיון שלמשטרה תינתן סמכות מלאה להחליט על משך המעצר של חשודים, לעומת 28% שתמכו בכך. לשאר המרואיינים לא הייתה דעה חד-משמעית. ההבדלים בעניין זה בין הציבור היהודי לערבי זניחים, ממצא שיש להסבירו שכן המשטרה נוטה לעצור אזרחים ישראלים ערבים יותר מיהודים.

מפלגות. אם כי בסקר זה לא התמקדנו במפלגות כשהן לעצמן, בחנו דרך הפרספקטיבה שלהן את מידת התמיכה בתחרותיות ובריבוי הקולות המוקנים במשטר דמוקרטי. הסקר מאשר כי למרות מידת האמון הנמוכה במפלגות (72% מכלל הציבור אמרו שאין להם אמון בהן), בכל זאת הדעה השכיחה, אם כי זו אינה דעת רוב (42%), היא שהתחרות בין המפלגות מחזקת את הדמוקרטיה (34% מתנגדים לכך ולשאר אין דעה ברורה). יתרה מזו, רוב של 51% מתנגד לטענה שהמפלגות בישראל פוגעות בדמוקרטיה משום שהן מגבירות את הפילוג בעם (תרשים 44). התפלגות דעות דומה מצאנו בכל הנוגע לחיוניות של מפלגות לצורך תפקוד ראוי של המשטר הדמוקרטי – 51% תומכים בקביעה זו. רוב גדול (63%) גם מתנגד לדעה שבימינו המפלגות אינן נחוצות ואפשר לפיכך לבטלן (תרשים 44). בו בזמן הדעה השכיחה (47%) היא שמוטב שבישראל יהיו רק שתי מפלגות גדולות במקום הרבה מפלגות כפי שהמצב היום. העובדה שבציבור הערבי יש תמיכה פחותה ברעיון הדו-מפלגתי (28% בלבד), מקורה מן הסתם בהבנה שאם אכן יתהווה דגם כזה, היעילות השלטונית אולי תגבר, אך קרוב לוודאי שהמפלגות הערביות במתכונתן הנוכחית תיעלמנה. ככלל אפוא אפשר לומר כי חרף מידת האמון הנמוכה של הציבור במפלגות, רובו מבין את תפקידן במשטר הדמוקרטי ותומך ביצירת מצב שבו הן תוכלנה למלא תפקיד זה כהלכה. בהמשך הדברים נראה כי הציבור תומך במתן אפשרות קיום פוליטי גם למפלגות המביעות עמדות שמחוץ לקונסנזוס.

תרשים 44
נחיצותן של המפלגות
בימינו המפלגות אינן נחוצות ואפשר לפיכך לבטלן (באחוזים)

מפלגות פוגעות בדמוקרטיה כי הן מפלגות את העם (באחוזים)

● מסכים ● מתנגד ● לא יודע

ג. המישור האופקי: יחסים בין האזרחים – תפיסות של שוויון לפני החוק, חופש ביטוי וסובלנות לאחר

עד עתה התמקדנו במישור האנכי, כלומר בתפיסות הציבור את מערכת השלטון מנקודת הראות של הערכים והמוסדות ושל התפקוד הדמוקרטי. כעת נבדוק את מערך התפיסות הרלוונטיות של הציבור הישראלי במישור האופקי, כלומר בכל הנוגע ליחס בין היחידים ובין הקבוצות המרכיבים את החברה הישראלית. ננסה לעמוד על המידה שבה מחויבות ערכית דמוקרטית ליחסים בין יחידים וקבוצות בציבור מקבלת ביטוי גם בשפת המעשה. כפי שנאמר קודם לכן, אפילו במדינות שיש קונסנזוס רחב על מידת הדמוקרטיה שלהן, יש בעניין זה "חריקות", כך שסביר להניח שאפשר לאתר כדוגמתן גם בישראל, שיש המרחיקים לכת ומטילים ספק בהשתייכותה למשפחה הדמוקרטית⁶⁷ ויש המגדירים אותה ברכות יחסית "דמוקרטיה עם כתמים"⁶⁸.

1. יחסי יהודים-ערבים

בהקשר של ההלימה בין עמדה ערכית ובין עמדה מעשית והתנהגות, חשיבות יתרה נודעת למערכות היחסים בין קבוצת הרוב היהודית לקבוצות מיעוט, בראש ובראשונה לערבים אזרחי ישראל. אין ספק שהשסע היהודי-ערבי הוא אחד הממאירים ביותר בכל הנוגע לתפקוד הדמוקרטי בישראל – הן ברמת המערכת הפוליטית הן ברמת החברה; הן ברמה הקולקטיבית הן ברמה היחידנית. הדבר בא לידי ביטוי בתרגום המעשי, הרחוק משלמות בארץ, של כמה וכמה ערכים דמוקרטיים, ובעיקר של ערך השוויון. יש להקדים ולומר כי בעיות ביישומן של ערך השוויון בהקשר היהודי-ערבי אפשר לאתר לא רק ברמה הנגזרת מהיותה של ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית, כלומר ברמת הזכויות הקולקטיביות ועיצוב המרחב הציבורי, אלא גם בליקויים בשוויון ובתפיסות של שוויון ברמה היחידנית, כמו למשל בתחום הזדמנויות התעסוקה או באפשרויות המגורים.⁶⁹

A. Ghanem, N. Rouhana, and O. Yiftachel, "Questioning 'Ethnic Democracy': A Response to Sammy Smooha," *Israel Studies* 3 (2) (1998), pp.253-268

B. Neuberger, "Israel: A Liberal Democracy with Four Flaws," in: J. E. David (ed.), *The State of Israel: Between Judaism and Democracy*, Jerusalem: The Israel Democracy Institute, 2003, pp. 361-370

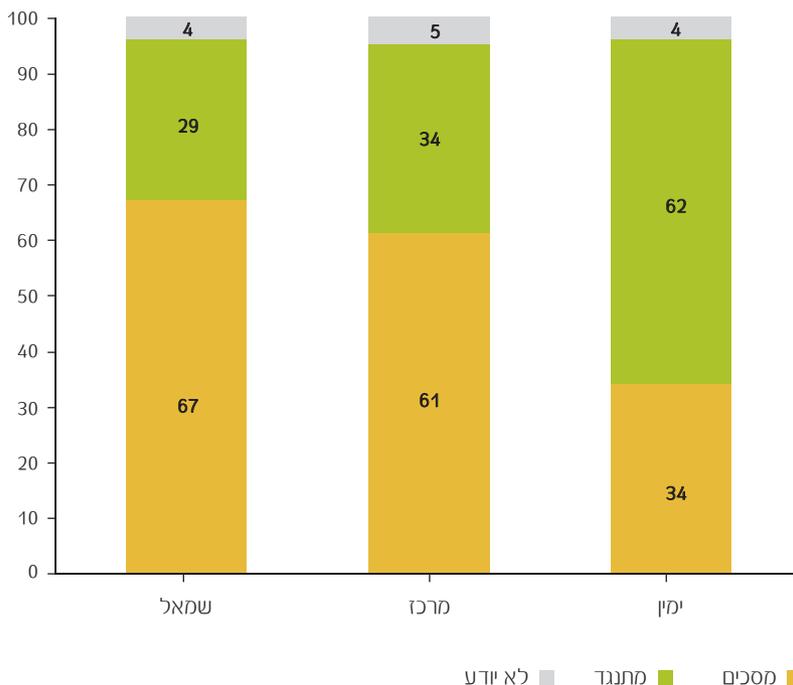
69 דיון עדכני במידת האישוויון המתמשך ברמת המערכת אפשר למצוא בדוחות השנתיים של עמותת סיכוי. ראו מדד השוויון בין אזרחים יהודים וערבים בישראל:

הסקר מלמד כי הרעיון שאזרחות הוא סטטוס חוקי משווה הופנם חלקית בלבד. כך, רק 51% מכלל הציבור בארץ מצדדים ב"קיום שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה" (45% מתנגדים לקביעה זו). בציבור היהודי 54% מצדדים בקיום שוויון זכויות מלא ו-46% מתנגדים לכך. בפילוח על פי הגדרה עצמית של מידת הדתיות ההבדלים בעמדה בנוגע לשוויון מלא גדולים מאוד: אף שרק מיעוט (34%) מהחילונים מתנגדים עקרונית לשוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים, רוב המסורתיים (51%), הדתיים (65%) והחרדים (72% (!) מתנגדים לכך. פילוח התשובות על פי מיקום עצמי על פני הרצף שמאל-ימין מראה כי בימין יש רוב (62%) למתנגדים לשוויון זכויות מלא, ואילו במרכז ובשמאל יש רוב לתומכים (61% ו-67% בהתאמה) (תרשים 45). פילוח התשובות על פי השכלה מעלה כי בישראל, שלא כמו באירופה, מידת הנכונות להשוואת זכויות אינה עולה עם עליית ההשכלה.

תרשים 45

שוויון בין יהודים לערבים

תמיכה בקיום שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה (מדגם יהודים; באחוזים)

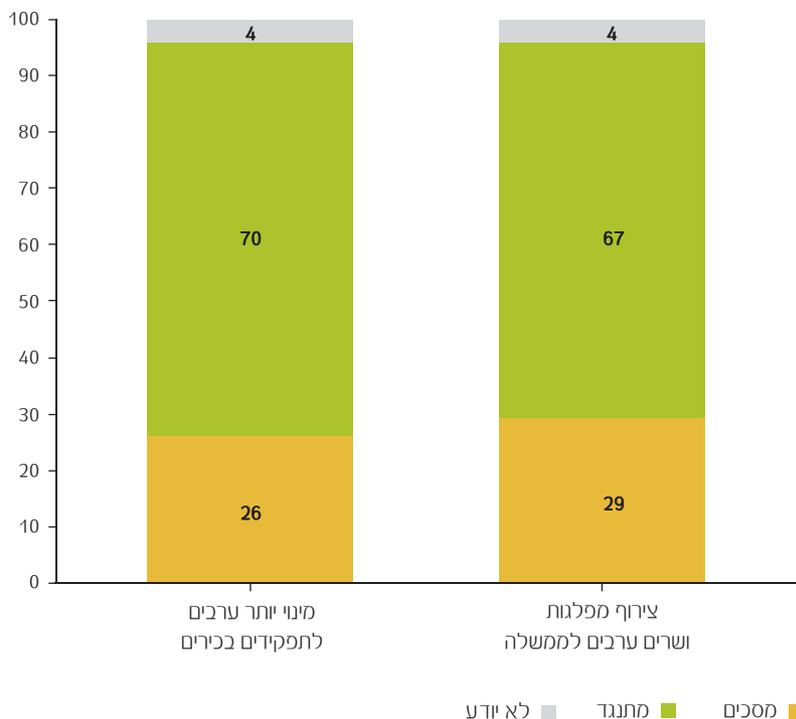

שלא במפתיע, כאשר הערך של שוויון מתורגם לשפת המעשה, שיעור המגלים עמדות מפלות גדל אף יותר. ביטוי חמור לבעייתיות בתרגום ערך השוויון לשפת המעשה מצאנו למשל בהתפלגות התשובות על השאלה "האם לדעתך צריך למנות יותר ערבים לתפקידים בכירים במדינה"? (תרשים 46). כאן הרוב המכריע של המשיבים היהודים התנגדו (70%). כלומר, אף שאזרחים ערבים כמעט שאינם ממלאים תפקידים בכירים בשירות המדינה, יותר משני שלישים מהציבור היהודי מתנגדים למינוי ערבים רבים יותר למשרות בכירות! יחס מפלה זה של הציבור היהודי כלפי הציבור הערבי בא לידי ביטוי גם בממצא בחלק השני לעיל (סעיף 2ב בחלק השני) המורה כי רוב גדול בציבור היהודי מתנגד לצירוף מפלגות ערביות לממשלה ולמינוי שרים ערבים. כשמדובר באופן ספציפי במינוי שופט ערבי לבית המשפט העליון, רק 37% מדווחים כי מינוי כזה חשוב בעיניהם.

תרשים 46

ערבים בעמדות בכירות

- מינוי יותר ערבים למשרות בכירות;
- צירוף מפלגות ושרים ערבים לממשלה (מדגם יהודים; באחוזים)

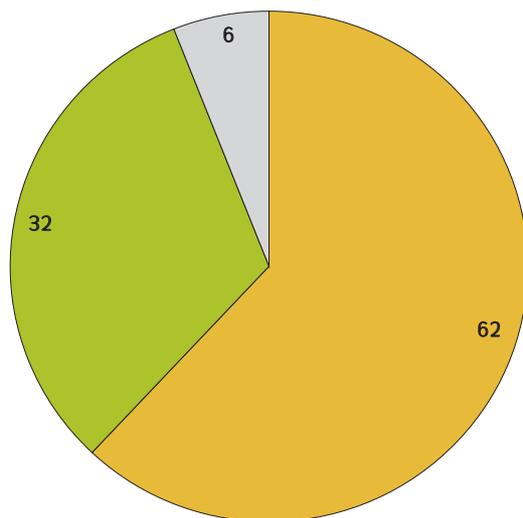

הכף נוטה עוד יותר לכיוון של אי-שוויון אזרחי כאשר לתמונה נכנס גורם הביטחון הלאומי. כך, כבר הראינו (סעיף 2 בעיל בחלק השני) שבציבור היהודי רוב גדול גורס כי "צריך רוב יהודי כשמדובר בהחלטות גורליות למדינה". כמעט שני שלישים (62%) מהיהודים גם סבורים שכל עוד מדינת ישראל נמצאת בסכסוך עם הפלסטינים, אסור להתחשב בדעות של האזרחים הערבים בנושאי חוץ וביטחון (תרשים 47). עם זאת, לעניין הנדון כאן יש לציין שבציבור היהודי שכיחה הדעה (50%) שישראל אינה צריכה ללכת בדרכה של ארצות הברית – שבמלחמת העולם השנייה כלאה במחנות מעצר את אזרחיה ממוצא יפני מחשש שיסייעו לאויב – ולנהוג בדרך זו באזרחיה הערבים במצבי מלחמה או משבר ביטחוני חמור. ואולם שליש (33%) דווקא מצדדים בנקיטת מהלך כזה בנסיבות של מלחמה (לשאר אין דעה ברורה בנידון).

תרשים 47

הקול הערבי בסוגיות גורליות

כל עוד ישראל נמצאת בסכסוך עם הפלסטינים אסור להתחשב בדעות של הערבים אזרחי ישראל בנושאי חוץ וביטחון (מדגם יהודים; באחוזים)

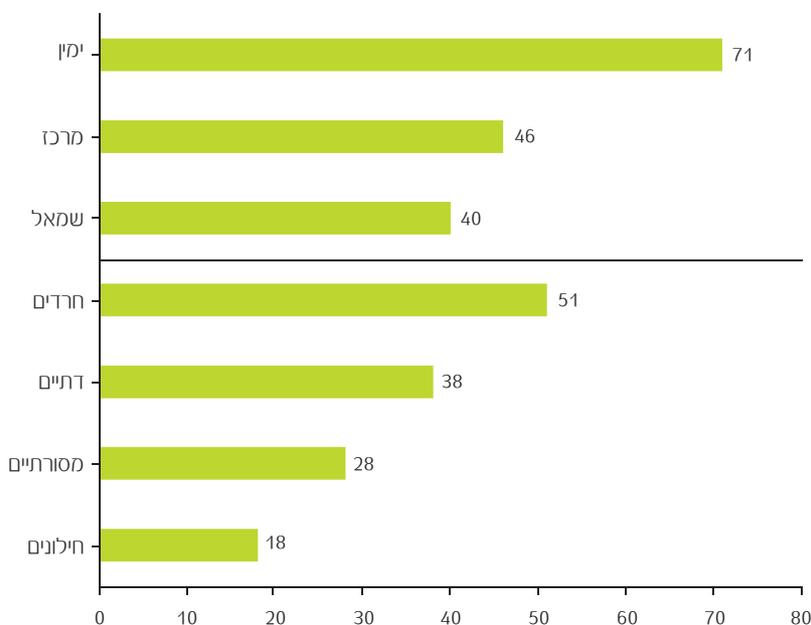

● מסכים ● מתנגד ● לא יודע

החשש מהפרת היתרון של קבוצת הרוב היהודית בא לידי ביטוי גם בהתפלגות העמדות בשאלה אם צריך לאפשר כניסה לישראל לקרובי משפחה מדרגה ראשונה של ערבים אזרחי המדינה במסגרת איחוד משפחות – זכות שמדינות רבות מכירות בה כזכות אדם בסיסית: למעלה משני שלישים (67%) מהציבור היהודי מתנגדים לכך. המרוויינים היהודים גם נשאלו עד כמה הם מסכימים עם האמירה: "מקובל עלי ישראל כמדינה יהודית תזרים יותר תקציבים ליישובים יהודיים מאשר ליישובים ערביים". רוב המשיבים (55%) הסכימו עם קביעה זו. רק מיעוט, אם כי לא קטן (42%), לא הסכימו לה. שוב פילחנו את התשובות על פי השיוך העצמי על הרצף שמאל-ימין, מידת הדתיות והשכלה (תרשים 48). מהממצאים עולה כי אף שבימין רוב ברור מסכים עם קביעה זו (71%), במרכז הסכים עמה רק מיעוט (46%), ובשמאל מיעוט קטן עוד יותר (40%). פילוח על פי דתיות העלה קשר חזק בין מידת הדתיות לנכונות לאי-שוויון בהקצאה: ככל שרמת הדתיות עולה, כך עולה הנכונות שישראל כמדינה יהודית תיתן יותר ליישובים יהודיים ופחות ליישובים ערביים: מקרב החרדים הסכימו לכך 51%, מקרב הדתיים 45%, מקרב המסורתיים 28% ומקרב החילונים 18%. השכלה לא נמצאה כגורם מנבא לעמדות בתחום זה.

תרשים 48

העדפה תקציבית ליישובים יהודיים, לפי עמדות פוליטיות ומידת דתיות מקובל עליי ישראל כמדינה יהודית תזרים יותר תקציבים ליישובים יהודיים מאשר ליישובים ערביים (מדגם יהודים; באחוזים)

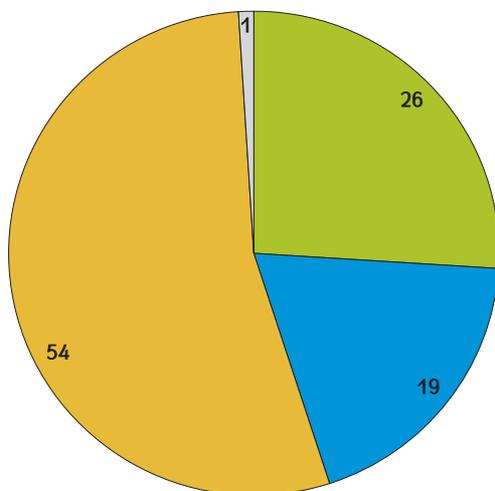
לעומת זאת, כפי שמרמזות התפלגויות התשובות לשתי השאלות הבאות, כאשר מוציאים מן הניסוח את המונח המבדל "מדינה יהודית", יורדת במידת מה גם רמת ההתנגדות בציבור היהודי לחלוקה שוויונית יותר של זכויות לאזרחי המדינה הערבים. הבדל זה מבהיר את החשיבות של מסגור (framing) הדיון, או במילים אחרות – את החשיבות של הגדרת ההקשר. ככל שההקשר מדגיש בגלוי או בסמוי הבדלים בין קבוצות אוכלוסייה, כך יש לצפות לתגובות מדירות יותר. דבר זה משמעותי כמובן גם לדרך שמנהיגים מציגים או ממסגרים לפני הציבור הכרעות מדיניות כאלה או אחרות. שאלנו: "עד כמה חשוב לך ש: (א) המימון של המדינה לשירותי דת יינתן ליהודים, למוסלמים ולנוצרים בדיוק לפי אותם כללים; (ב) בתי ספר יהודיים וערביים יקבלו כספים בדיוק לפי אותם כללים". בשני המקרים מצאנו כי בכלל הציבור שיעור התומכים בהשוואת תקציבים עולה על שיעור המתנגדים: במקרה של שירותי הדת – 39% תומכים ו-35% מתנגדים, ובמקרה של מימון בתי הספר – 51% תומכים ו-27% מתנגדים. כשמדובר בציבור היהודי בלבד, שיעור התמיכה בשוויון מימון לשירותי דת הוא 40%, בהשוואה ל-33% מתנגדים; וכשמדובר במימון בתי ספר שיעור התמיכה הוא 54%, לעומת 26% מתנגדים (תרשים 49).

פילוח התשובות על פי שיוך עצמי על הרצף שמאל-ימין מורה על קשר ברור: בימין יש התנגדות למימון שווה של שירותי דת יותר משיש במרכז ובשמאל (42%, 29% ו-24%, בהתאמה). מידת הדתיות משפיעה אף יותר מהשיוך הפוליטי, כפי שמורים הנתונים האלה: מקרב החרדים רוב ברור (59%) מתנגד להשוואת תקציבים לשירותי דת, אך רק מיעוט מהדתיים (40%), מהמסורתיים (34%) ומהחילונים (28%) מתנגדים להשוואה כזאת. להשכלה לא ניכר תפקיד חשוב.

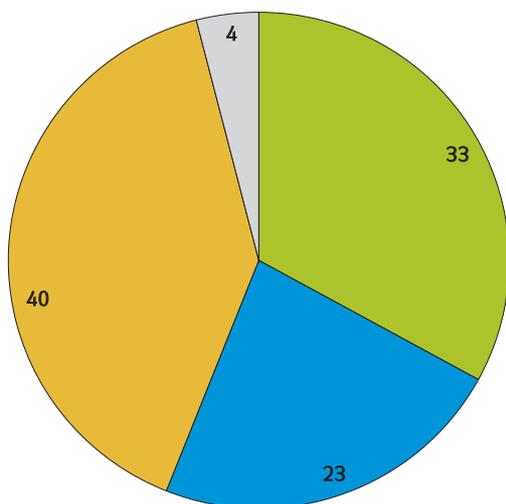
כשמדובר בשירותי חינוך, התמונה זהה בכל הנוגע לפילוחים על פי מיקום פוליטי שמאל-ימין ועל פי דתיות, אלא שבנושא החינוך להשכלת המרואיינים יש תפקיד: בקרב בעלי השכלה יסודית 40% מתנגדים להשוואה בתקצוב, לעומת 34% מבעלי השכלה תיכונית חלקית, 29% מבעלי השכלה תיכונית מלאה ו-24% בלבד בקרב מי שהשכלתם אקדמית. ככל הנראה עלייה בהשכלה גוררת עלייה ברגישות לשאלת השוויון בחינוך.

תרשים 49
שוויון בחינוך ובשירותי דת

מקובל עליי שבתי ספר יהודיים וערביים יקבלו כספים בדיוק לפי אותם כללים (מדגם יהודים; באחוזים)

מקובל עליי שהמימון של המדינה לשירותי דת יינתן ליהודים, למוסלמים ולנוצרים בדיוק לפי אותם כללים (מדגם יהודים; באחוזים)

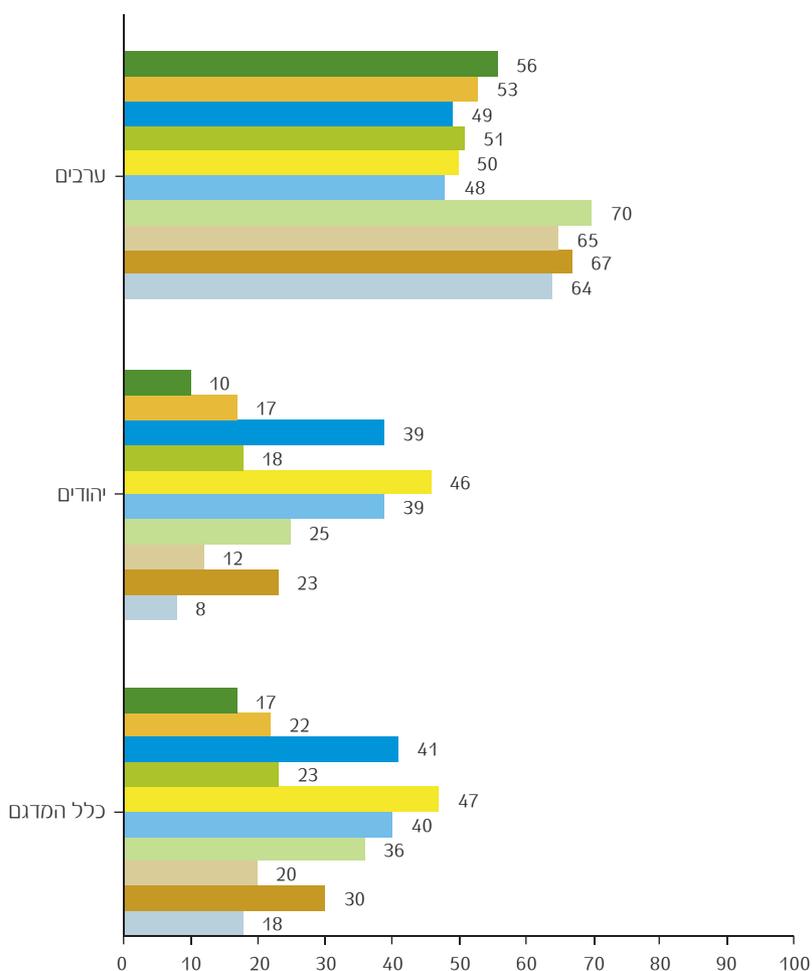
● מקובל עליי ● ככה ככה ● לא מקובל עליי ● לא יודע

2. ריחוק/קרבה חברתיים

אף שקרבה בין קבוצות אוכלוסייה שונות אינה אבן פינה פורמלית במשטר דמוקרטי, חברות דמוקרטיות המעניקות לאזרחיהן שוויון פוליטי מצמצמות בכך לעתים קרובות גם מרחקים חברתיים, וככלל הן סובלניות יותר. התהליך מעגלי במובן שהגדלת הקרבה החברתית מחזקת במקרים רבים גם את הנכונות להגברת השוויון הפוליטי, וחוזר חלילה. עם זאת אין להתעלם גם מתופעה הפוכה – קרבה בין קבוצות אוכלוסייה בעלות נהגים שונים ואתוסים שונים עלולה גם להחמיר מתחים ולחזק מגמות של אי-סובלנות, כפי שהדבר ניכר למשל באירופה, עם צמיחת קהילות המהגרים מארצות לא אירופיות וחדירתן למרקם החברתי המקומי.

אחד המדדים המקובלים לקרבה חברתית הוא מידת הנכונות להתגורר בשכונות לקבוצות של "אחרים" מסוגים שונים. שאלנו אפוא: "האם היה מפריע לך לקבל כשכנים: עולים מרוסיה; חרדים; מתנחלים לשעבר; זוג הומוסקסואלים; עובדים זרים; משפחה ערבית (ליהודים)/ יהודית (לערבים); אנשים בעלי פיגור שכלי; חולי נפש הנמצאים בשיקום בקהילה; עולים מאתיופיה; מי שלא שומרים שבת וחג" (תרשים 50). ככלל, כלפי כל הקבוצות שצינו יותר ממחצית המשיבים היהודים ענו שהשכנות אתן אינה מפריעה להם (הממוצע של המשיבים בשכנות כזו או אחרת מפריעה להם הוא 23%). כלומר, הציבורי היהודי מגלה כאן סובלנות מרשימה. ואולם הנתונים גם מורים כי בתוך הציבור היהודי יש הבדלים חדים בין המגזרים השונים במידת הנכונות לקרבה עם הקבוצות השונות. כך, לציבור היהודי מפריעה ביותר שכנות עם ערבים (46%) ולאחריהם – עם חולי נפש בשיקום (39%) ועם עובדים זרים (39%). בנוגע לכל שאר הקבוצות ה"אחרות", שיעור החשים הפרעה משכנות עמהן קטן מרבע: עם זוג הומוסקסואלים מפריעה שכנות ל-25% ועם חרדים ל-23%. גם כשמדובר בעולים הנכונות לקרבה היא דיפרנציאלית: כך, שיעור האי-נחת משכנות עם עולים מאתיופיה (17%) כפול משיעור האירצון לחיות בשכנות לעולים מחבר המדינות (8%). בכלל המדגם היהודי ההפרעה הנחזית משכנות עם מי שאינם שומרים שבת וחג (10%) מתבררת כנמוכה בהרבה מזו הנגרמת משכנות עם חרדים, מן הסתם בגין התפיסה ששכנות עם חרדים תהיה כרוכה בתביעה מרחיקת לכת להתחשבות מצד מי שאינם מקפידים לשמור שבת וחג יותר משכנות עם חילונים גמורים. שכנות עם מתנחלים לשעבר מפריעה ל-10% מהציבור היהודי.

תרשים 50
שכנות עם "אחרים"
 היה מפריע לי לקבל כשכנים:
 (לפי מגזרים; באחוזים)

- אִינְם שׁוֹמְרִים שַׁבַּת וּחֹג
- מִשְׁפַּחַת עֲרַבִּית/יְהוּדִית
- עוֹלָם מֵאֲתִיּוֹפִיָּה
- עוֹלָם מִחֹלֵי נֶפֶשׁ בְּשִׁיקוֹם
- עוֹלָם מִחֲבֵר הַמְדִינוֹת
- עוֹבְדִים זָרִים
- זֶג הוֹמוֹסֶקְסוּאָלִים
- מֵתְנַחֲלִים לַשַּׁעֲבָר
- חֲרָדִים
- בְּעֵלֵי פִיגוּר שַׁכְּלִי

פילוח התשובות על פי מידת הדתיות מעלה הבדלים מהותיים בין שתי קבוצות הקצה, החרדים והחילונים: לחרדים – הקבוצה היותר מרחיקה בקרב הארבע – מפריעה יותר מכול שכנות עם ערבים (85%), לאחר מכן עם זוג הומוסקסואלים (74%) ואז עם עובדים זרים (71%). לחילונים לעומת זאת מפריעה יותר מכול שכנות עם חולי נפש בשיקום (39%) ולאחר מכן עם ערבים וחרדים (בשני המקרים – 33%). קבוצות הביניים – המסורתיות והדתיים – נעות בין שני הקטבים בהתאם לנושא, אך תמיד הן מוטרדות משכנות עם "אחרים" פחות מהחרדים אבל יותר מהחילונים. למסורתיים מפריעה בראש ובראשונה שכנות עם ערבים (50%), עם חולי נפש בשיקום (48.5%) ועם עובדים זרים (43%). לדתיים מפריעה בעיקר שכנות עם ערבים (69%), עם זוג הומוסקסואלים (55%) ועם עובדים זרים (54%).

פילוח הציבור על פי השכלה מעלה תמונה מעניינת מאוד; להשכלה ללא ספק תפקיד, אבל מורכב. בקרב בעלי ההשכלה האקדמית שלוש הקבוצות ששכנות עמהן היא המפריעה ביותר הן בסדר יורד: ערבים (44%), חולי נפש בשיקום בקהילה (43%) ועובדים זרים (41%). בקרב בעלי השכלה יסודית שלוש הקבוצות הפחות מועדפות הן: זוג הומוסקסואלים (59%), עובדים זרים (50%) וערבים (48%). ממוצע ה"הפרעה" בקרב האקדמאים הוא 25%, ובקבוצת הקצה השנייה – בעלי השכלה יסודית בלבד – 29%. פירוש הדבר שמי שהשכלתו נמוכה אכן סובלני פחות לשכנות לאחר מבעל השכלה גבוהה. אבל העובדה שהממוצע של האקדמאים גבוה מהממוצע היהודי הכללי (23%) מרמזת שדווקא קבוצות הביניים הן הסובלניות יותר. ואכן, קבוצת בעלי השכלה התיכונית, שהיא הקבוצה הגדולה ביותר, מציגה ממוצע של 23%.

כאשר מדובר בשכנות עם אחרים, הציבור הערבי, על פי נתוני הסקר, מאופייין בסובלנות נמוכה יותר מזו של הציבור היהודי. כאן השכנים הבלתי רצויים ביותר הם זוג הומוסקסואלים (70%), חרדים (67%) ומתנחלים לשעבר (65%). הכי פחות מפריעים להם כשכנים עובדים זרים (48%). ממוצע ההפרעה של הציבור הערבי הוא 56%, מה שמרמז שהיות "אחר" לא רצוי בעיני קבוצת הרוב אינו מלווה בהכרח באימוץ נורמות סובלניות יותר בקרב בני הקבוצה ה"דחויה".

3. מרחב החלה של זכויות האדם והאזרח והשירותים הנגזרים מהן

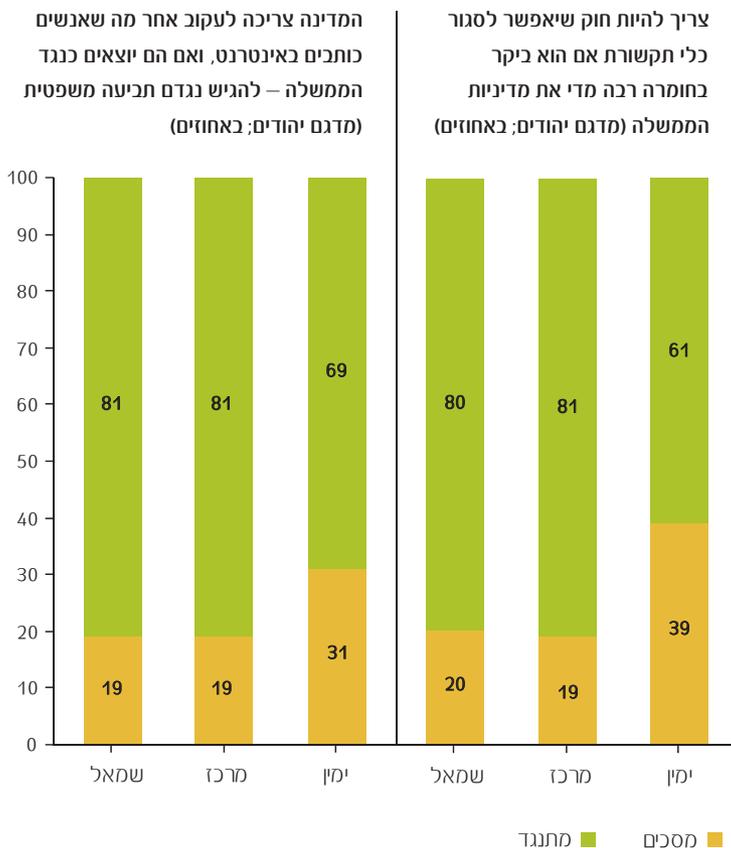
אחד מעקרונות היסוד של הדמוקרטיה הוא החלה אוניברסלית של זכויות האדם והאזרח, כגון חופש הביטוי, חופש הדת וחופש ההתארגנות. על פי האתוס הסוציאל-דמוקרטי, המקובל באחדות מן הדמוקרטיות אך לא בכולן, מדובר גם בהחלה אוניברסלית של מגוון שירותים חברתיים הנגזרים מהן כמו למשל

ביטוח רפואי, חינוך, קצבאות לבעלי מוגבלויות ודמי אבטלה. יש לציין כי ברוב הדמוקרטיה המודרניות יש קונסנזוס רחב באשר להגדרת זכויות האדם והאזרח הבסיסיות. בנוגע לשירותים החברתיים, לעומת זה, ובעיקר בנוגע לשאלה אילו שירותי יסוד נגזרים מזכויות אלה ואילו אינם כאלה, הדעות חלוקות בין מערכות דמוקרטיות שונות ואף בתוך אותה מדינה. ננסה כעת לעמוד על הבחנות אלה בישראל, שבה האתוס הסוציאלי-דמוקרטי עדיין חזק יחסית, כפי שמלמדים גם הממצאים בסקר זה: בכלל הציבור 72% סבורים כי הדמוקרטיה הישראלית נפגעה מכך שבשנים האחרונות גדלו הפערים בארץ בין עשירים לעניים, ואילו 79% גורסים שכדי לשמור על הדמוקרטיה ישראל חייבת להשקיע כסף במערכת החינוך באזורי מצוקה, גם על חשבון נושאים אחרים, כדי לאפשר לתלמידים בפריפריה להגיע להישגים זהים לאלה של התלמידים מאזורי רווחה.

ונחזור לעניין חופש הביטוי – אף שכפי שציינו לעיל, רבים סבורים שבישראל, ככלל, יש יותר מדי חופש ביטוי, הנתונים מצביעים על הפנמה מרשימה למדי של ערך יסוד דמוקרטי זה במישור המעשי. כך, על פי נתוני הסקר רוב מוצק (66%) מכלל הציבור בארץ מתנגד לטענה שצריך להיות חוק שיאפשר לסגור כלי תקשורת אם הוא ביקר בחומרה רבה מדי את מדיניות הממשלה. רוב גדול מעט יותר (68%) מתנגד לכך שהמדינה תעקוב אחר מה שאנשים כותבים באינטרנט, ואם הם יוצאים נגד הממשלה – תגיש נגדם תביעה משפטית. פילוח התשובות בדבר סגירת כלי תקשורת ביקורתי כלפי הממשלה מעלה הבדלים ניכרים בין הימין לשמאל, אם כי בשני המחנות הפוליטיים הרוב מתנגד לסגירה: 39% מהימין תומכים בסגירה, לעומת 19% במרכז ו-20% בלבד ממי שהגדירו עצמם שמאל. פילוח השאלה על מעקב באינטרנט לפי מחנות פוליטיים מעלה תמונה דומה מאוד – גם כאן הרוב מתנגדים לכך, ואולם שיעור המסכימים למעקב של המדינה באינטרנט בקרב מי שהגדירו עצמם מימין (31%) גדול במידה ניכרת משיעורם בקרב מי שהגדירו עצמם מרכז (19%) או שמאל (19%) (תרשים 51).

מי שמשייטים בבטחה בזרם המרכזי בדרך כלל אינם מוטרדים במיוחד משאלת חופש הביטוי, שכן כל סכנה אינה נשקפת להם בתחום זה. בדקנו אפוא את עמדתה של קבוצת הרוב היהודית בנידון. הממצאים מחזקים את הרושם שעקרונות חופש הביטוי אכן הופנם. כך, רוב המשיבים (54%) בציבור היהודי מתנגדים לטענה שיש לקבוע בחוק עונשים למי שמדבר נגד הציונות. מחצית גם מסכימים עם הקביעה שחשוב לתת גם למפלגות לא ציוניות להשתתף בבחירות.

תרשים 51 חופש הביטוי בתקשורת

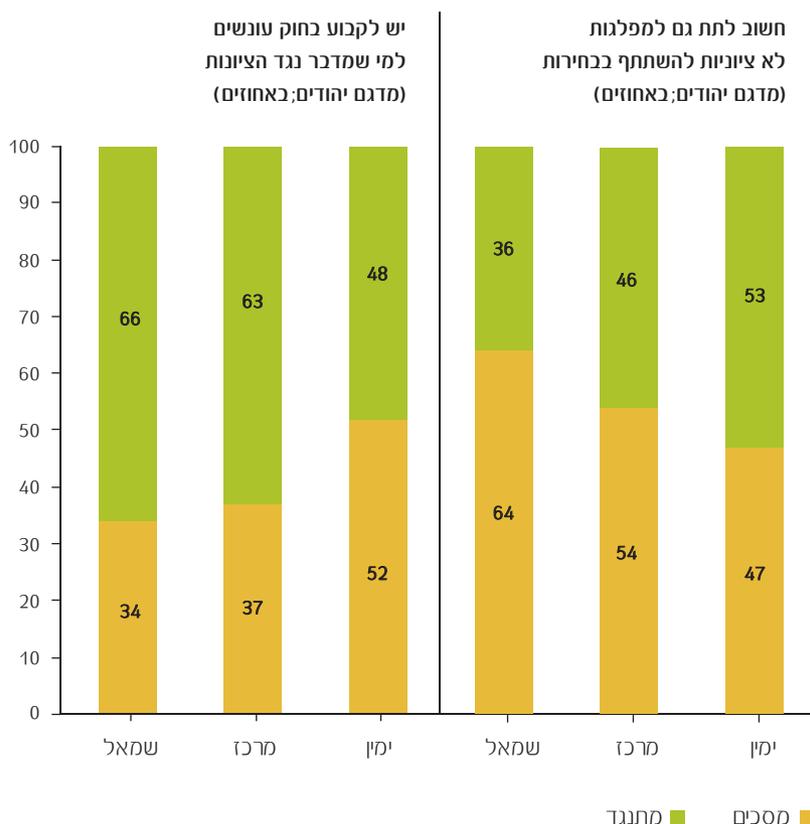

פילוח התשובות על פי הגדרה עצמית על הרצף שמאל-ימין מעלה הבדלים ניכרים: בעניין מי שמדבר נגד הציונות, בשמאל ובמרכז רוב המשיבים מתנגדים לענישה (66% ו-63%, בהתאמה), שעה שבימין מתנגד לכך מיעוט גדול (48%). באשר למתן הרשאה למפלגות לא ציוניות להשתתף בבחירות, בשמאל תומכים בכך 64% ובמרכז 54%, בהשוואה ל-47% מקרב המגדירים עצמם ימין (תרשים 52).

כבר דנו לעיל בשאלת החלת זכויות כשמדובר באזרחיה הערבים של מדינת ישראל. נעבור כעת לשאלת ההחלה על קבוצות אחרות. מתברר שלציבור בארץ יש מדרג של זכויות ושירותים הנתפסים כבסיסיים או לחלופין כמשניים, וכן מדרג באשר לזכאים ליהנות מהם. כך, כאשר מדובר בזכותם של ילדים לחינוך, הנכונות לחלוק את משאבי המדינה עם מי שאינם אזרחי המדינה נמוכה למדי. כלל הציבור

הישראלי חצוי ביחסו לקביעה המצמצמת ש"החינוך במדינה יהיה חינוך רק לילדים שהוריהם אזרחים, אבל לא לילדי עובדים זרים למשל": 39% חושבים שהנושא לא חשוב, וכשיעור הזה בדיוק חושבים שהוא חשוב, ולשאר אין דעה חד-משמעית (תרשים 53). בציבור היהודי 37% מגדירים את המניעה של חינוך חינוך עניין לא חשוב, לעומת 40.5% הסבורים שחשוב למנוע חינוך חינוך ממי שהוריהם אינם אזרחים (לשאר אין דעה חד-משמעית). יש לציין כי בציבור הערבי 46% סבורים שאת חינוך החינוך אין לייחד רק למי שהוריהם אזרחים, לעומת 31% התומכים בהדרה מחינוך חינוך אם ההורים אינם אזרחים. כלומר, בעניין זה הציבור הערבי "דמוקרטי" מזה היהודי.

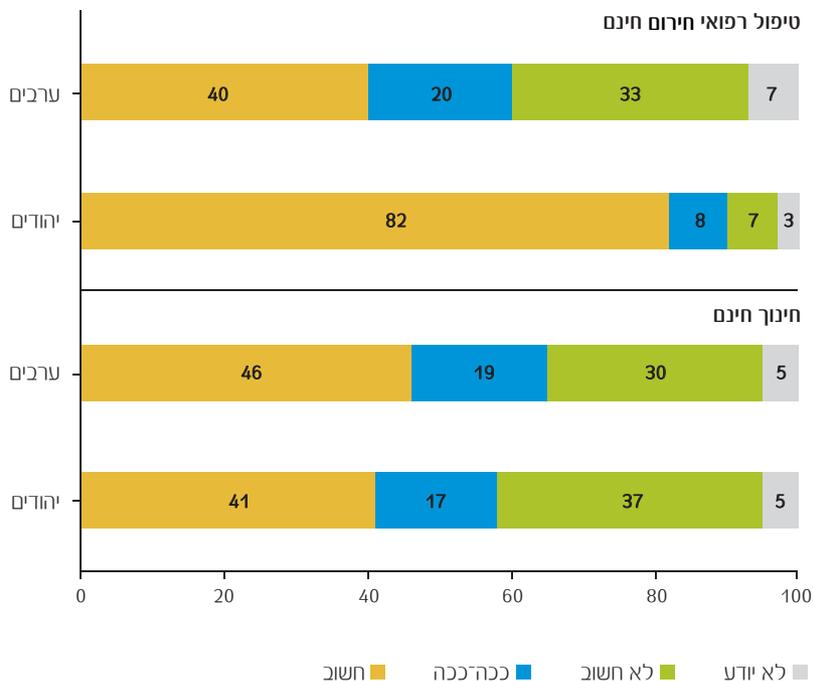
תרשים 52 היחס למתנגדים לציונות

תרשים 53

שוויון בתחום הבריאות והחינוך, לפי לאום

1. יינתן טיפול רפואי חירום גם לחולה שאין לו שום ביטוח רפואי
2. החינוך במדינה יהיה חינם רק לילדים שהוריהם אזרחים, אבל לא לילדי עובדים זרים למשל (לפי מגזרים; באחוזים)

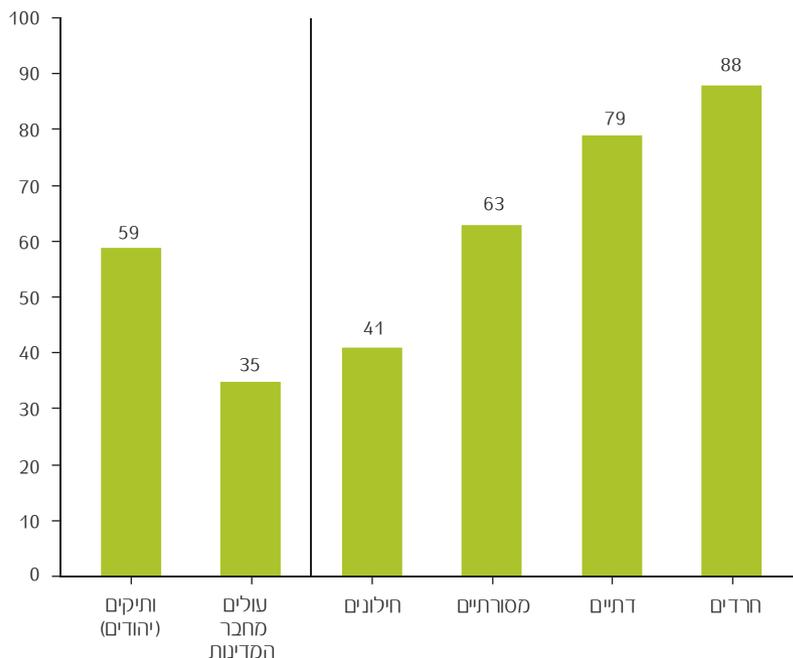

נטייתו של הציבור היהודי להדיר אחרים שאינם יהודים באה לידי ביטוי גם בתשובות בנוגע לזכויות שיש להעניק לעולים חדשים שאינם יהודים (תרשים 54). כך, רוב קטן של המדגם היהודי (52%) מסכים לקביעה שרק עולים חדשים שהם יהודים על פי ההלכה צריכים לקבל אוטומטית אזרחות ישראלית. ואולם בעניין זה מתגלים הבדלים בין־קבוצתיים עמוקים: בקרב יהודים ותיקים 59% מסכימים עם הקביעה המדירה הזאת. אך שיעור התומכים בה בקרב העולים מחבר המדינות הוא, מטעמים ברורים, נמוך בהרבה (35%). פילוח התשובות בציבור היהודי על פי הגדרה עצמית של דתיות מעלה כי אף שבקרב החילונים מיעוט, אף שלא קטן (41%), תומך באפליה לרעה של העולים שאינם יהודים על פי ההלכה, ככל שמדובר בקבלת אזרחות לאלתר, בקרב המסורתיים, הדתיים והחרדים תומך בכך רוב (63%, 79% ו־88%, בהתאמה).

תרשים 54

הזכות לאזרחות

רק עולים חדשים שהם יהודים על פי ההלכה צריכים לקבל באופן אוטומטי אזרחות ישראלית (% מסכימים; מדגם יהודים)

לעומת זאת נראה כי בציבורים השונים בארץ יש נכונות גבוהה יותר להעניק או לשמר זכויות של מי שלא צויין במפורש שהוא זר, ומכאן שהוא נתפס ככל הנראה כ"אחד משלנו" (עוד דוגמה לחשיבות המסגור של הדיון שעליו כבר הצבענו לעיל). שאלנו באיזו מידה המרוויינים מסכימים או מתנגדים לקביעה: "ייתן טיפול רפואי חירום חינם גם לחולה שאין לו שום ביטוח רפואי". בעניין זה יש בציבור היהודי קונסנזוס כמעט מלא (82%) שטיפול כזה צריך להינתן אם יש או אין לחולה ביטוח רפואי. בציבור הערבי הדעה השכיחה (אם כי זו איננה דעתו של הרוב) היא בעד מתן טיפול למי שאינו מבוטח (40%), אבל שיעור הסבורים שדבר זה אינו חשוב קרוב למדי (34%). הוספנו ושאלנו: "האם אתה מסכים או מתנגד למשפט 'לעברייך שהורשע בעברה פלילית חמורה לא צריכות להיות שום זכויות אזרח'?" התשובות מורות כי גם כאן כיבוד עקרון האוניברסליות של הזכויות

שכיח, גם אם הוא אינו מקובל על כולם: בכלל הציבור 51% שוללים זאת, לעומת 40% המחייבים שלילת זכויות אזרח ממי שהורשע בפלילים. מעניין לציין שפילוח מגזרי מראה כי בקרב העולים מחבר המדינות הדעה השכיחה היא דווקא בעד שלילת זכויות אזרח מעבריין מורשע (47%). בתחילת הדיון דיברנו על הרגישות הרבה יותר של קבוצות מיעוט לנושא של שלילת זכויות, ולמרות זאת בקרב הציבור הערבי ההתנגדות לשלילת זכויות מעבריינים מורשעים זהה ממש לזו של קבוצת הרוב היהודית (51%).

בדיון שלעיל בעניין השכנות ציינו כי בולטת מידת הסובלנות של הציבור היהודי בכללותו כלפי שכנות עם זוגות הומוסקסואלים. כשמדובר במתן זכויות שוות התמונה דומה למדי, והציבור היהודי מגלה שוב סובלנות ניכרת: הדעה השכיחה (45%) היא שחשוב או חשוב מאוד שלזוג כזה יהיו אותן זכויות חוקיות כמו לזוגות אחרים. בעיני 31% אין לנושא כל חשיבות. פילוח הציבור היהודי על פי רמת הדתיות מעלה כי רק מיעוט בקרב החילונים (21%) ובקרב המסורתיים (31%) מתנגדים למתן זכויות שוות לזוגות הומוסקסואלים. לעומת זאת בקרב הדתיים והחרדים הרוב מתנגדים לכך (51% ו-68%, בהתאמה). שלא במפתיע, בציבור הערבי – שם מידת הסובלנות לשכנות להומוסקסואלים היא, כאמור, נמוכה – אין גם פתיחות רבה בשאלת השוואת הזכויות: שיעור הסבורים שהנושא אינו חשוב (54%) עולה בבירור על השיעור המקביל בציבור היהודי, ורק ל-24% הנושא נראה חשוב (לשאר אין דעה חד-משמעית בנדון).

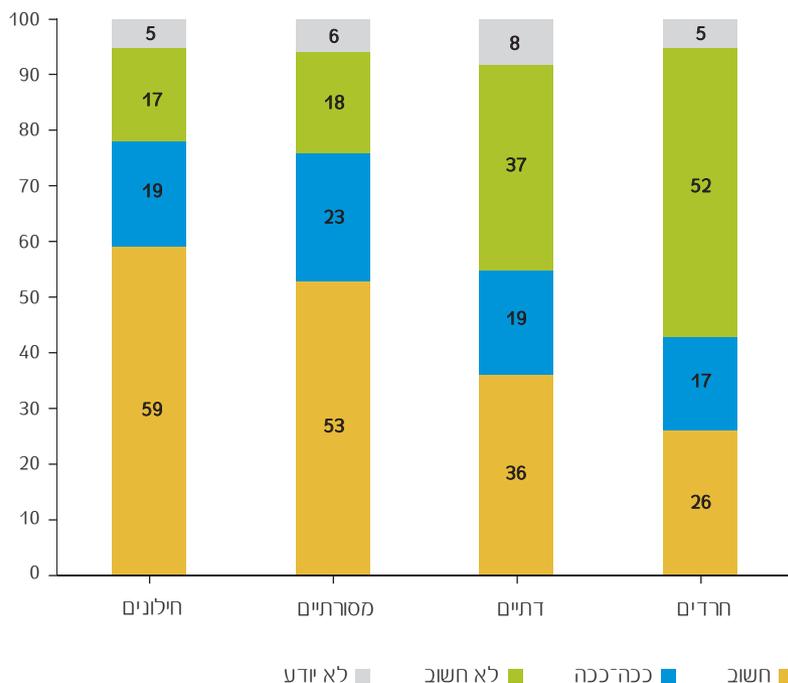
בהקשר זה של מתן זכויות שוות נגענו בנושא הרגיש בציבוריות הישראלית-יהודית של הזרמים השונים ביהדות ושאלנו "עד כמה חשוב לך כי המימון של המדינה לשירותי דת יינתן באופן שווה לכל הזרמים היהודים – אורתודוקסים, קונסרווטיביים, רפורמים וכדומה". מתברר כי 53% מן המשיבים היהודים מגדירים את הנושא חשוב או חשוב מאוד בעיניהם, 22% אומרים כי הנושא אינו חשוב, ול-19% אין עמדה חד-משמעית בעניין. פילוח התשובות בהתאם להגדרה העצמית של המשיבים על פי מידת הדתיות מעלה כי אף שרוב החילונים (59%) ורוב המסורתיים (53%) סבורים שהדבר חשוב ביותר, בקרב הדתיים והחרדים רק מיעוט מייחסים חשיבות למימון שווה לכל הזרמים (36% ו-26%, בהתאמה) (תרשים 55).

בדקנו את מידת ההסכמה עם הקביעה: "ממי שבחר שלא לשרת בצה"ל [הכוונה לחיילי הגיוס, כלומר יהודים] תישלל הזכות לבחור ולהיבחר לכנסת" (תרשים 56). בעניין זה מצאנו הבדלים בין-מגזריים עמוקים: רוב (56%) הישראלים (יהודים) הוותיקים מסכימים לכך, אבל בקרב העולים מחבר המדינות הרוב (62%) אינם רוצים שבקבוצת החלטה שלא לשרת תישלל הזכות לבחור ולהיבחר.

תרשים 55

שוויון בשירותי דת לזרמים היהודיים השונים, לפי מידת דתיות

עד כמה חשוב לך שהמיון של המדינה לשירותי דת יינתן באופן שווה לכל הזרמים היהודיים - אורתודוקסים, קונסרוטיבים, רפורמים וכדומה (מדגם יהודים; באחוזים)

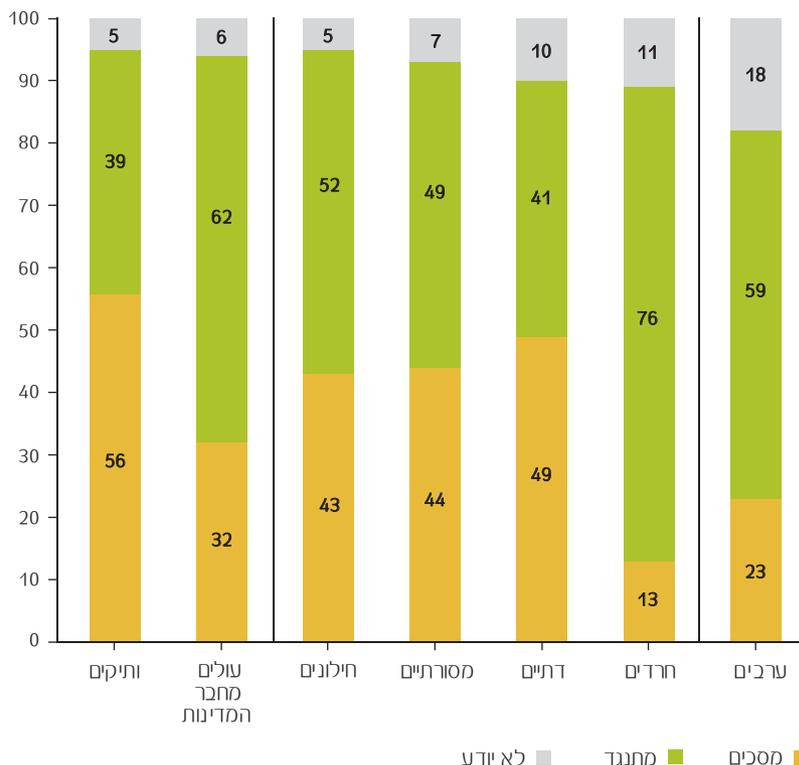

מכיוון שהמגזר היהודי המזוהה ביותר עם אי-שירות הוא המגזר החרדי, בדקנו את התשובות על פי הגדרה עצמית של מידת הדתיות. ואכן מצאנו כי רוב מכריע (76%) בציבור החרדי שולל את הרעיון וכך גם רוב קטן (52%) בקרב החילונים. בקרב המסורתיים הדעה השכיחה היא אמנם באותו כיוון (49%), אבל המיעוט המחייב זאת אינו קטן בהרבה (44%). התפלגות דעות הפוכה מצאנו בקרב מי שמגדירים עצמם דתיים: כאן הדעה השכיחה (49%) מצדדת בשלילת הזכות לבחור ולהיבחר ממי שבחרו שלא לשרת בצבא, עם מיעוט ניכר (41%) המתנגד לכך.

הרוב השולל את ההצעה בקרב הציבור הערבי הוא כצפוי גבוה, אם כי פחות מזה שבקרב החרדים (59%, לעומת 23% המחייבים זאת), שהרי שלילת הזכות לבחור ולהיבחר לכנסת מחייבי גיוס שלא שירתו מרצונם יכולה בהחלט לסחוף את קבוצת הרוב היהודית לשלול זכויות אלה גם ממי שכלל אינם משרתים בצבא, קרי הציבור הערבי.

תרשים 56

התליית הזכות לבחור ולהיבחר בשירות בצה"ל
למי שבחר שלא לשרת בצה"ל לא צריכה להיות זכות לבחור ולהיבחר לכנסת
(% מסכימים; לפי מגזרים)

ד. סיכום

בעשורים האחרונים נוצרה בקרב החוקרים הסכמה רחבה שהתמיכה העקרונית בדמוקרטיה היא כיום מגמה גלובלית. דמוקרטיה היא אפוא שם המשחק אפילו במדינות שבפועל אינן דמוקרטיות בעליל. אלא שאליה וקוץ בה. אפשר היה לצפות שהתמיכה הגורפת הזאת בערכים דמוקרטיים מופשטים והדרישה להשתתפות דמוקרטית נרחבת ייתרגמו הן לעמדות קונקרטיות הן להתנהגות שתעלינה בקנה אחד עם ערכים אלה. ואולם מתברר שלא כך הדבר, ובמציאות ניכרים פערים גדולים בין ההלכה למעשה. הדבר בולט במיוחד כאשר האזרח נדרש לשלם מחיר – לעתים מחיר גבוה במובנים של ביטחון אישי, הומוגניות חברתית ועוד – בעבור

מימוש התמיכה העקרונית בערכים דמוקרטיים. לפיכך מתגלה לא פעם במישור המעשי התפשרות מרחיקת לכת על ערכים שיש בהם תמיכה עקרונית ברמת ההצהרה.

ישראל היא דמוקרטיה צעירה יחסית, יש בה קבוצת רוב יהודית וקבוצה של מיעוט לאומי פלסטיני, ונוסף על כך היא ארץ קולטת עלייה יהודית הקולטת גם הגירה לא יהודית גדולה. אין תמה אפוא כי המתח בין העיקרון ובין המעשה הדמוקרטי חריף כאן במיוחד. בסקר זה בדקנו אם האזרח הישראלי רק "מדבר דמוקרטיה" או גם "עושה דמוקרטיה". הניתוח נעשה בשני מישורים: אנכי ואופקי. במישור האנכי התמקדנו בהשוואה בין התמיכה בערכים דמוקרטיים מרכזיים ובין הערכת האזרחים את המידה שבה מוסדות השלטון וסוכנויותיו מממשים ערכים אלה. במישור האופקי התמקדנו ביחסים שבין האזרחים לבין עצמם כחידים וכקבוצות ובחנו אם אזרחי ישראל שומרים בפועל על מחויבותם המוצהרת לערכים החוקתיים ולזכויות הנובעות מהם.

המישור האנכי. מתברר כי רוב גדול של אזרחי ישראל תומכים במוצהר ברעיון הדמוקרטי. ממצא זה תואם גם את ההעדפה הברורה של הדמוקרטיה כמטר הרצוי בהשוואה לצורות שלטון אחרות כמו שלטון מומחים או מנהיגות חזקה. לכאורה מסתמן קונסנזוס דמוקרטי מוצק, ואולם כמחצית מן הציבור מוכן לוותר על מימוש כללים דמוקרטיים כאלה ואחרים לטובת שיפור מצב החוק והסדר. עוד נמצא כי ההערכה של תפקוד הממשלה ככלל נמוכה וכי הציון הממוצע שהאזרחים מעניקים לדמוקרטיה הישראלית הוא פחות מ"מספיק". הערכת האזרחים הערבים אף נמוכה מעט מזו של היהודים.

באשר לאופי הרצוי של המדינה: כאשר התבקשו המרואיינים לבחור איזה משני הרכיבים בהגדרת המדינה – יהודית ודמוקרטית – משמעותי יותר בעיניהם, עלה שכמעט מחצית מן הציבור היהודי, כלומר אפילו לא רוב, מעדיפים את השילוב של שניהם. במקום השני נמצאת ההגדרה היהודית בלבד, ואילו זו הדמוקרטית בלבד נמצאת במקום השלישי. בקרב הערבים ההעדפה השכיחה (מעט יותר משליש, שוב – לא עמדת הרוב) היא למדינה דמוקרטית בלבד, ורק מיעוט קטן סבור שההגדרה הכפולה עדיפה. כצפוי, בקרב היהודים מצאנו הבדלים בהעדפות בין השמאל לימין, ועוד יותר מזה – בין חילונים לדתיים וחרדים: מעמד הדמוקרטיה חזק יותר אצל מי שהגדירו עצמם שמאל וחילונים, ומעמד הרכיב היהודי חזק יותר אצל מי שהגדירו עצמם ימין ודתיים או חרדים.

בחינת עמדות הציבור כלפי רכיבים ומוסדות דמוקרטיים מעלה כי בציבור היהודי רוב ברור תומך בכינון חוקה (בציבור החרדי תומך בכך רק מיעוט, אם כי לא מבוטל), לעומת הציבור הערבי, שבו באופן תמוה משהו אין רוב שחוקה

כמאפיין חשובה לו, אולי משום שחוסר האמון שלו במערכת עמוק כל כך, עד כי ההערכה הרווחת היא שגם חוקה לא תפתור את בעיית האפליה שהוא חש. העמדה השכיחה של הציבור הישראלי בכללותו היא שחופש הביטוי וחופש הדת נשמרים בישראל במידה המתאימה. עם זאת כדאי לציין כי בציבור היהודי הדעה שיש יותר מדי חופש ביטוי רווחת יותר מהדעה שיש פחות מדי ממנו. בנושא כיבוד זכויות האדם והאזרח בישראל – בקרב היהודים רווחת התחושה האישית שזכויות אלה מכובדות במידה הנדרשת. שלא במפתיע, הציבור הערבי סבור אחרת – שזכויות אלה אינן מכובדות דיין. כשמדובר בבית המשפט העליון נמצא כי רק כמחצית מן הציבור הישראלי בכללותו מביע בו אמון, וחוסר האמון בולט בייחוד בקבוצות החרדיות והדתיות בקרב הציבור היהודי. זאת ועוד, כמחצית מכלל הציבור חושב שיש להגביל את סמכויותיו של בית המשפט העליון בשל היותו "לא אובייקטיבי". עם זאת מעט יותר ממחצית מכלל הציבור מוכנים להעניק לבית המשפט העליון את הסמכות לבטל חוקים שחוקקה הכנסת. ניתוח הנתונים מרמז כי מדובר בנגזרת של רמת האמון הנמוכה במוסד המחוקק. עוד באשר ליחס למוסדות המדינה – בכלל הציבור נמצאה נכונות ניכרת, אך לא סוחפת ולא בכל התחומים, להעניק לכוחות הביטחון יד חופשית במילוי תפקידם. מסיבות ברורות הציבור היהודי תומך בכך יותר מהציבור הערבי, ואולם גם הערבים אינם שוללים מכול וכול מתן מרחב תמרון גדול למשטרה. באשר למפלגות נמצא כי למרות מידת האמון הנמוכה בהן, העמדה השכיחה, אף כי איננה זו של הרוב, גורסת כי לתחרות המפלגתית תפקיד חשוב בחיזוק המשטר הדמוקרטי.

המישור האופקי. הסקר מלמד כי הרעיון שאזרחות הוא סטטוס חוקי משווה הופנם חלקית בלבד: רק כמחצית מאזרחי ישראל היהודים מצדדים בשוויון מלא בין יהודים לערבים. בקרב הציבור היהודי התמיכה בשוויון מלא יורדת ככל שמידת הדתיות עולה, וכצפוי – בקרב השמאל היא גבוהה יותר מאשר בקרב הימין. כאשר מאתגרים את תפיסת השוויון העקרונית בשאלות קונקרטיות, עולה כי הציבור היהודי דוגל בשוויון למעשה אפילו פחות משהוא דוגל בו להלכה. כך למשל, הרוב בציבור היהודי סבור כי מתוקף היותה של המדינה יהודית ודמוקרטית, יש היגיון שהיא תתמוך ביישובים יהודיים יותר משהיא תתמוך ביישובים ערביים. עם זאת, כאשר אין מדגישים את ההגדרה של המדינה "יהודית ודמוקרטית" ובודקים לגופו של עניין את סוגיית השוויון בהקצאות הציבוריות לתחומים כמו שירותי דת וחינוך, הרוב בציבור היהודי תומך בכך, עם העדפה לשוויון בחינוך. גם כאן התמיכה יורדת ככל שמידת הדתיות עולה וככל שההשקפה הפוליטית ימנית יותר.

גם אם קרבה בין קבוצות אוכלוסייה שונות איננה אבן פינה פורמלית במשטר דמוקרטי, חברות דמוקרטיות מאופיינות לרוב בסובלנות כלפי האחר במידה רבה יותר מהמקובל בחברות לא דמוקרטיות. מידת הריחוק או הקרבה שבני קבוצות שונות בציבור הישראלי חשים כלפי ה"אחרים" נבחנה בשאלה על מוכנותם לגור בשכנות להם. נמצא כי בממוצע יותר ממחצית מן הציבור היהודי מוכנים לגור בשכנות לכל הקבוצות שהוצגו לנשאלים. הקבוצות הרצויות פחות כשכנים הם הערבים, חולי הנפש בשיקום והעובדים הזרים. בהקשר זה נמצא קשר בין סובלנות לאחר ובין השכלה – המשכילים יותר מוכנים יותר לגור בשכנות לבני קבוצות אחרות מהם. הציבור הערבי מביע עמדות מסתגרות יותר, ורובו מסתייג ביותר משכנות עם הומוסקסואלים, חרדים ומתנחלים.

מהסקר עולה כי הציבור הישראלי בכללותו הפנים למדי את הערך של חופש הביטוי – ובכל זאת, מי שמגדירים עצמם שמאל יותר ממי שמגדירים עצמם ימין. מתברר כי הרוב תומכים בהתרה למפלגות לא ציוניות להתחרות בבחירות ומתנגדים לענישה של מי שמדבר נגד הציונות. רוב המשיבים בכלל הציבור גם מתנגדים לסגירת כלי תקשורת שמתחו ביקורת חריפה על הממשלה או למעקב אחר התבטאויות של כותבים באינטרנט ולענישתם על אמירות ביקורתיות. כאשר נושא השוויון האזרחי מתורגם לשאלות על הדרה של קבוצות "אחרים" שאינם יהודים, נמצא כי בציבור היהודי יש נטייה להדיר אותן בעיקר, אך לא רק, כשמדובר בציבור הערבי. כך למשל, הרוב בציבור היהודי פוסל את זכותו של הציבור הערבי להשתתף בקבלת החלטות גורליות בסוגיות חוץ וביטחון ומתנגד להגדלת מספרם של הערבים בעמדות בכירות בשירות המדינה.

הנתונים מורים אפוא, ככלל, על תרגום רחוק משלמות של הערכים הדמוקרטיים לשפת המעשה, אבל בתחומים לא מעטים גם על הפנמה של ממש של ערכי יסוד. במילים אחרות, אף על פי שהמצב אינו מזהיר ויש מקום לשיפור רב, ביחוד בכל הנוגע ליחס לאחר, ואף על פי שקבוצות מסוימות בציבור הישראלי מציגות מכלול עמדות והתנהגויות בעייתי מאוד, נראה שהדמוקרטיה הישראלית אינה עומדת כראוי על פי תהום. עם זאת, כדי שהיא לא תגיע לשם, מוטלת על המדינה משימה כבדה של העמקת המודעות הציבורית לחשיבות התמיכה בדמוקרטיה גם בלשון המעשה ולא רק בלשון הדיבור.

נספחים

נספח 1: סיכום מדדי הדמוקרטיה: 2010-2003

ההיבט המוסדי

שם המדד	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
1. אחריותיות אנכית (1-3 = בחירות לא מוסדרות)	-	-	-	-	-	3	-	3
2. אחריותיות אופקית (0-6 = מעורבות רבה של הצבא)	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	3	3
3. מדד הסטייה מעקרון היחסיות (0-100 = יחסיות מושלמת)	-	1.6	-	-	2.72	-	-	2.55
4. דומיננטיות מפלגתית (100 = דומיננטיות גבוהה, ייצוגיות נמוכה)	-	429	-	-	413.7	324	315	300
5. רמת ההגבלות על הרשות המבצעת ליישם מדיניות (1-7 = סמכות בלתי מוגבלת)	-	-	-	-	-	7	-	7
6. היקף ההגבלות על הרשות המבצעת לשנות מדיניות (0-1 = היעדר מגבלות)	0.784	-	-	-	-	-	0.779	0.786
7. שיעור ההצבעה בבחירות הארציות (0-100 = הצבעה מלאה)	-	65.2	-	-	63.2	-	-	67.8
8. שיעור ההצבעה מכלל הרשומים בפנקס הבוחרים (0-100 = הצבעה מלאה)	-	72.1	-	-	70.8	-	-	74.4
9. שיעור ההצבעה בבחירות מקומיות (0-100 = הצבעה מלאה)	-	55	-	-	-	-	50	57.4
10. מדד תפיסת השחיתות (CPI) (0-10 = שחיתות רבה)	6.1	6	6.1	5.9	6.3	6.4	7	7.3
11. מדד השחיתות (ICRG) (0-6 = שחיתות רבה)	3	3	3	3	3	3	4	3
12. ייצוגיות ואחריותיות (WB)* (0-100 = אחריותיות גבוהה)	68.3	-	-	69.7	70.8	65.4	69.2	64.4
13. שליטה בשחיתות (WB)* (0-100 = שליטה גבוהה)	78.7	-	-	77.3	82	77.7	81.1	83.5
14. איכות הבקרה (WB)* (0-100 = בקרה גבוהה)	86	-	-	82.5	79.5	75.6	75.6	77.6
15. ממשל אפקטיבי (WB)* (0-100 = משילות גבוהה)	88.2	-	-	85.3	87.2	82.5	86.3	81

* המדדים של הבנק העולמי עודכנו לפי הפרסום החדש של הארגון לשנים 1996-2010.

היבט הזכויות

שם המדד	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
1. מידת התחרותיות של ההשתתפות 5-1 (1 = דיכוי פעילות אופוזיציונית)	-	-	-	-	-	5	-	5
2. חופש העיתונות 100-0 (0 = חופש מלא)	-	28	29	28	28	28	27	30
3. מדד לפגיעה בזכויות אדם 5-1 (1 = שמירה גבוהה על זכויות אדם)	-	-	-	-	-	-	-	4
4. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש 100,000-0	208	196	165	158	180	172	143	132
5. שיעור האסירים ל-100 אלף נפש, כולל אסירים ביטחוניים 100,000-0	325	326	311	295	265	252	189	173
6. מדד החוק והסדר 6-0 (0 = שמירה מעטה על חוק והסדר)	5	5	5	5	5	5	5	5
7. חופש הדת 7-1 (1 = חופש מלא)	-	-	-	-	-	-	-	3
8. מדד ג'יני להכנסות פניויות 1-0 (0 = שוויון מלא)	-	-	-	-	*0.3874	0.3878	0.3799	0.3685
9. מדד ג'יני להכנסות כלכליות 1-0 (0 = שוויון מלא)	-	-	-	-	*0.5224	0.5255	0.5234	0.5265
10. מדד החופש הכלכלי 5-1 (1 = חופש כלכלי רב)	67.7	67.6	66.1	68.4	66.7	63.8	63.1	64.0
11. מדד גלובלי לתחרותיות 7-1 (7 = תחרותיות גבוהה)	4.8	4.97	5.2	-	-	-	-	-
12. המדד הגלובלי של הפערים המגדריים 1-0 (1 = שוויון מלא)	-	0.7	0.69	-	-	-	-	-
13. מדד התפתחות מגדרית 1-0 (0 = היעדר שוויון)	0.921	-	0.927	0.925	0.911	0.906	0.900	0.891
14. מדד העצמה מגדרית 1-0 (0 = היעדר שוויון)	0.705	-	0.660	0.656	0.622	0.614	0.612	0.596
15. אפליה פוליטית של המיעוט 4-0 (0 = היעדר אפליה)	-	-	-	-	-	3.5	-	3
16. אפליה כלכלית של המיעוט 4-0 (0 = היעדר אפליה)	-	-	-	-	-	3.5	-	3
17. אפליה תרבותית של המיעוט 12-0 (0 = היעדר אפליה)	-	-	-	-	-	0	-	1
18. שלטון החוק (WB)* 100-0 (100 = שליטה רבה)	78.5	-	-	74.3	73.8	72.9	73.3	73.3

היבט היציבות והליכודות

שם המדד	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003
1. חילופי שלטון מספר חילופי השלטון בשנים 2006-1996	-	-	-	-	4	5	-	5
2. מדד אי-השלמת קדנציה (100-0 = כהונה מלאה)	-	67.9	-	-	63	-	-	77.42
3. מדד משוקלל לקונפליקט פוליטי 0-אינסוף (0 = היעדר קונפליקט)	-	-	-	-	-	10,462	-	3,100
4. מתיחות על רקע דתי (6-0 = מתיחות רבה)	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	3	2
5. מתיחות על רקע לאומי/עדתי/לשוני (6-0 = מתיחות רבה)	2	2	2	2	2	2	2	2
6. יציבות פוליטית (WB)* (100-0 = יציבות רבה)	11	-	-	12	10.6	14.4	10.1	7.7

נספח 2: ממצאי סקר מדד הדמוקרטיה 2010 בהשוואה לסקרי מדד הדמוקרטיה, 2009-2003 (כלל המדגם; באחוזים)

ההיבט המוסדי

2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	השאלות בסקר
א. תפיסת המימוש של עקרון האחריותיות (accountability)								
פעולות הנבחרים בזיקה להעדפות העם								
37	37	32	30	38	42	38	38	באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים שפוליטיקאי אינו נוטה להתחשב בדעתו של האזרח ברחוב? (לא מסכים)
ב. השתתפות פוליטית								
1. מידת ההשתתפות הפוליטית								
76	78	78	82	82	81	79	87	בכל כמה זמן אתה מתעדכן בנעשה בפוליטיקה דרך הטלוויזיה, הרדיו או העיתונות? (בכל יום או כמה פעמים בשבוע)
2. תפיסת מימוש ערך ההשתתפות הפוליטית								
48	50	32	36	38	37	49	40	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות השתתפות של האזרחים בפוליטיקה משיש במדינות אחרות? (יותר)
20	18	19	24	27	31	18	20	באיזו מידה אתה והחברים שלך יכולים להשפיע על מדיניות הממשלה? (יכולים)
ג. טוהר מידות בממשל								
12	11	24	18	14	22	15	11	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שחיתות משיש במדינות אחרות? (פחות)

היבט הזכויות

2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	השאלות בסקר
א. זכויות פוליטיות ואזרחיות								
עמדות על זכויות פוליטיות ואזרחיות								
26	26	37	36	39	33	40	27	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות שמירה על זכויות אדם משיש במדינות אחרות? (פחות)
13	12	24	21	19	24	17	15	וחופש ביטוי? (פחות)
ב. שוויון למיעוטים								
30	37	36	30	41	44	45	38	באיזו מידה אתה תומך או מתנגד לכל אחד מהדברים האלה: צירוף מפלגות ערביות לממשלה, כולל שרים ערבים (תומך)
54	54	56	50	60	59	64	53	קיום שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים אזרחי המדינה (תומך)
24	27	38	33	29	34	23	26	צריך הסכמה של רוב יהודי בהחלטות גורליות למדינה, כמו החזרת שטחים (מתנגד)
47	48	44	45	38	50	41	43	על הממשלה לעודד הגירת ערבים מהארץ (מתנגד) (יהודים בלבד)

היבט היציבות והליכודות

2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	השאלות בסקר
א. שביעות רצון מן השלטון								
24	31	34	50	40	35	54	63	מהו לדעתך מצבה של ישראל באופן כללי? (לא טוב)
ב. הערכת היציבות בישראל								
48	54	57	60	53	46	-	63	לעומת מדינות דמוקרטיות אחרות, האם להערכתך המערכת הפוליטית בישראל היא יציבה או לא יציבה? (לא יציבה)
ג. מחאה והתנגדות								
69	75	61	74	82	82	78	82	בשום מצב לא ניתן להצדיק שימוש באלימות להשגת מטרות פוליטיות (מסכים)
ד. אמון במוסדות								
באיזו מידה אתה נותן אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות האלה:								
25	21	15	21	22	22	27	32	המפלגות (נותן אמון)
39	35	17	21	43	48	45	53	ראש הממשלה (נותן אמון)
34	34	37	45	44	50	51	49	התקשורת (נותן אמון)
50	47	35	45	51	60	66	58	פרקליטות המדינה (נותן אמון)
54	52	49	61	68	72	79	70	בית המשפט העליון (נותן אמון)
42	40	32	41	44	57	66	66	המשטרה (נותן אמון)
70	60	47	22	67	65	73	68	נשיא המדינה (נותן אמון)
37	38	29	33	33	40	46	52	הכנסת (נותן אמון)
81	79	71	74	79	78	86	84	צה"ל (נותן אמון)
33	33	25	31	39	42	41	55	שרי הממשלה (נותן אמון)
ה. שסעים חברתיים								
9	10	29	24	15	20	15	7	האם לדעתך במדינת ישראל יש יותר או פחות מתיחות בין קבוצות בחברה משיש במדינות אחרות? (פחות)
ו. שייכות לקהילה								
81	80	80	76	86	83	79	84	עד כמה אתה גאה בהיותך ישראלי? (גאה)
86	87	83	79	90	89	87	88	האם אתה רוצה או לא רוצה לחיות בארץ בטווח הרחוק? (רוצה)
65	66	56	59	69	77	73	79	באיזו מידה אתה מרגיש את עצמך חלק ממדינת ישראל ומבעיותיה? (מרגיש)

דמוקרטיה: תמיכה ושביעות רצון

השאלות בסקר								
2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	
א. תמיכה בדמוקרטיה								
40	39	35	31	40	43	42	44	כמה מנהיגים חזקים יכולים להועיל למדינה יותר מכל הדיונים והחוקים (לא מסכים)
ב. שביעות רצון מן הדמוקרטיה הישראלית								
63	61	57	66	46	51	55	49	באופן כללי, באיזו מידה אתה מרוצה או לא מרוצה מהאופן שבו הדמוקרטיה הישראלית מתפקדת? (לא מרוצה)

הערות

1. כל הממצאים מובאים באחוזים.
2. הנתונים מייצגים את שתי הקטגוריות הגבוהות ביחס לדמוקרטיה בשאלות שיש בהן ארבע או חמש קטגוריות (כלומר 1-2 או 3-4 או 4-5), ואת הקטגוריה הגבוהה בשאלות שבהן יש שתיים או שלוש קטגוריות (כלומר 1 או 2 אם השאלה דיכוטומית, ו־1 או 3 אם בשאלה יש שלוש קטגוריות).
3. בנספח זה מופיעות אחדות מן השאלות שנשאלו בסקר הדמוקרטיה 2010 בהשוואה לשבע השנים הקודמות. השאלות שתשובותיהן אינן מופיעות בנספח 2 מפורטות בנספח 3.
4. כאשר נשאלה השאלה בקרב יהודים בלבד, הדבר מצוין בסוגריים מרובעים בצד השאלה.
5. גודל המדגם ב־2010: 1,200; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - +2.8.
 גודל המדגם ב־2009: 1,191; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - +2.8.
 גודל המדגם ב־2008: 1,201; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - +2.8.
 גודל המדגם ב־2007: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - +2.8.
 גודל המדגם ב־2006: 1,204; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - +2.8.
 גודל המדגם ב־2005: 1,203; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - +2.8.
 גודל המדגם ב־2004: 1,200; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - +2.9.
 גודל המדגם ב־2003: 1,208; טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% - +3.1.
6. השאלות נוסחו בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

נספח 3: התפלגות התשובות בסקר הדמוקרטיה, מרס 2010

(באחוזים; כלל המדגם)

1. באיזו מידה אתה מתעניין בפוליטיקה?

א. במידה רבה	23
ב. במידה מסוימת	39
ג. במידה מועטה	25
ד. כלל לא	13

2. האם לדעתך מדינת ישראל כיום היא דמוקרטית במידה המתאימה, יותר מדי דמוקרטית או פחות מדי דמוקרטית?

א. הרבה יותר מדי	7
ב. יותר מדי	21
ג. במידה המתאימה	35
ד. פחות מדי	30
ה. הרבה פחות מדי	7

ומה לגבי קיומם של העקרונות האלה:

3 - חופש דת	1 - הרבה יותר מדי	2 - יותר מדי	3 - במידה המתאימה	4 - פחות מדי	5 - הרבה פחות מדי
15	14	42	21	8	
7	14	39	31	9	
17	22	42	14	5	

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים למשפטים האלה:

6. לא חשוב בעבור מי מצביעים. זה לא משנה את המצב	1 - בכלל לא מסכים	2	3	4 - מסכים בהחלט
29	29	21	21	29
7. גברים הם מנהיגים פוליטיים מוצלחים יותר מנשים	47	22	14	18

8. מהי מידת האמון שלך בכושר עמידתה וקיומה של מדינת ישראל בעתיד?

- א. בהחלט מאמין 37
- ב. מאמין 30
- ג. די מאמין 17
- ד. לא כל כך מאמין 10
- ה. לא מאמין 3
- ו. כלל לא מאמין 2

באיזו מידה יש או אין לך אמון בכל אחד מהאנשים או המוסדות האלה:

1 - בכלל אין לי אמון	2 - יש לי מעט אמון	3 - יש לי די אמון	4 - יש לי הרבה אמון
23	22	33	22

9. המפלגה שלה הצבעת בבחירות האחרונות

10. האם לדעתך קיימת או לא קיימת בישראל שחיתות?

- א. אין שחיתות בישראל 3
- ב. יש מעט שחיתות 12
- ג. יש די הרבה שחיתות 36
- ד. יש הרבה מאוד שחיתות 49

אנו נציג לפניך מספר סוגים של מערכות פוליטיות. לגבי כל אחת מהן, תגיד אם היא רצויה למדינת ישראל:

1 - רצויה מאוד	2 - רצויה	3 - לא כל כך רצויה	4 - לא רצויה כלל
20	24	24	32

11. מנהיגות חזקה שלא צריכה להתחשב בכנסת או במערכת בחירות

12. שלטון מומחים אשר יקבלו החלטות על בסיס הבנתם את הטוב עבור המדינה

13. משטר דמוקרטי

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים לכל אחד מהמשפטים האלה:

מסכים בהחלט	5 - מסכים	4	3	2	1 - בהחלט לא מסכים
23	27	23	16	11	14. פוליטיקאים נמצאים בפוליטיקה רק למען הרווח האישי
14	29	22	21	14	15. בחירות הן דרך טובה לגרום לכך שהממשלות יתייחסו לדעתו של העם
19	25	22	23	11	16. כדי להגיע היום לצמרת הפוליטית בישראל צריך להיות מושחת

17. הרבה מדברים על שמאל וימין בפוליטיקה. היכן היית מדרג את עצמך על רצף ימין-שמאל כאשר 1 הוא הכי בימין ו-7 הוא הכי בשמאל?

1 - ימין	2	3	4	5	6	7 - שמאל
19	11	18	24	14	6	8

18. אילו היית עומד כעת לפני הגיוס לצה"ל, כיצד היית נוהג?

- א. הייתי עושה מאמצים שלא לשרת כלל 14
- ב. הייתי מתגייס לצה"ל, אבל רק בתפקיד לא קרבי 13
- ג. הייתי מתגייס ומשאיר לצה"ל לקבוע עבורי את סוג התפקיד 31
- ד. הייתי מתגייס ומבקש לשרת כחייל קרבי 25
- ה. הייתי מתגייס או מתנדב ליחידה קרבית מובחרת 16

19. באיזו מידה אתה נוהג לשמור על המסורת הדתית?

- א. אינני שומר כלל על המסורת 21
- ב. אני שומר במקצת על המסורת 41
- ג. אני שומר במידה רבה על המסורת 24
- ד. אני שומר על המסורת על כל דקדוקיה 14

20. לאיזה מעמד חברתי אתה משייך את עצמך?

- א. גבוה 7
- ב. בינוני-גבוה 17
- ג. בינוני 61
- ד. בינוני-נמוך 10
- ה. נמוך 5

השאלות הבאות מתייחסות לחלק השלישי של מדד הדמוקרטיה 2010. ההתפלגויות המובאות להלן כוללות את שיעור הנשאלים שהתקשו או לא הסכימו לתת תשובה על שאלה מסוימת.

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים לכל אחד מהמשפטים האלה:

1 - בהחלט לא מסכים	2	3	4	5 - מסכים בהחלט	לא יודע / מסרב
12	21	21	29	13	4
18	25	27	21	6	3
10	15	20	32	19	4
23	25	17	16	15	4
14	20	16	24	23	4

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים לכל אחד מהמשפטים האלה:

1 - בהחלט לא מסכים	2	3	4 - מסכים בהחלט	לא יודע / מסרב
25	23	23	24	5
40	24	14	17	5
25	17	19	36	3

29. איזה ציון כללי מגיע לדעתך לדמוקרטיה הישראלית כיום:

1 - לא מספיק	2	3	4	5	6	7	8	9	10 - מעולה	לא יודע / מסרב
8	3	7	6	18	14	23	13	3	4	1

30. ישראל מוגדרת כמדינה יהודית ודמוקרטית. איזה חלק מהגדרה הזו חשוב לך יותר?

- א. מדינה יהודית 31
 ב. מדינה דמוקרטית 20
 ג. שתיהן חשובות באותה מידה 43
 ד. אף אחת לא חשובה 5
 ה. לא יודע / מסרב 1

עד כמה חשוב לך שבישראל:

1 - בכלל לא חשוב	2	3 - ככה ככה	4	5 - חשוב לא יודע / ביותר מסרב	
27	8	20	13	26	6
31. המימון של המדינה לשירותי דת יינתן ליהודים, למוסלמים ולנוצרים בדיוק לפי אותם כללים					
33	14	19	11	17	6
32. למשטרה תינתן סמכות מלאה להחליט על משך זמן מעצר של חשודים					
23	11	18	12	30	6
33. לזוגות הומוסקסואלים יהיו אותן זכויות חוקיות כמו לזוגות אחרים					
26	12	17	14	26	5
34. החינוך במדינה יהיה חנינם רק לילדים שהוריהם אזרחים, אבל לא לילדי עובדים זרים למשל					
26	12	20	14	24	4
35. שוטר יהיה רשאי לבצע חיפוש על הגוף של כל אדם בכל זמן ובכל מקום כדי לבדוק אם הוא מסתיר סם מסוכן					
24	10	15	14	32	5
36. יהיה עונש מוות על עברות רצח					
5	6	10	14	61	4
37. יינתן טיפול רפואי חירום חנינם גם לחולה שאין לו שום ביטוח רפואי					
20	7	18	17	34	4
38. בתי ספר יהודיים וערביים יקבלו כספים בדיוק לפי אותם כללים					
18	7	20	15	33	7
39. המימון של המדינה לשירותי דת יינתן באופן שווה לכל הזרמים היהודיים - אורתודוקסים, קונסרווטיבים, רפורמים וכו'					
8	7	11	15	51	8
40. תהיה חוקה					
10	9	19	19	38	5
41. המשטרה תפזר כל הפגנה שפוגעת בסדר הציבורי, למשל בזרימת התנועה התקינה					
30	10	15	15	24	6
42. בבית המשפט העליון יהיה שופט ערבי					

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים למשפטים האלה:

1 - מסכים מאוד	2 - די מסכים	3 - די מתנגד	4 - מתנגד מאוד	לא יודע / מסרב	
23	19	25	19	12	43. פעם ישראל הייתה הרבה יותר דמוקרטית מאשר היום
51	29	10	5	5	44. הדמוקרטיה היא לא משטר מושלם, אבל היא יותר טובה מכל צורות המשטר האחרות
17	23	22	32	7	45. משטר דמוקרטי לא מתאים כרגע לישראל בגלל בעיותיה הביטחוניות, הכלכליות והחברתיות החמורות. עדיף שיהיה בינתיים משטר חזק ויעיל, שלא יצטרך להתחשב במה שאומרים בתי המשפט, התקשורת ודעת הקהל
22	23	22	22	11	46. בית המשפט העליון בארץ הוא כיום לא אובייקטיבי מבחינה פוליטית, ולכן חשוב להגביל את הסמכויות שלו
25	25	21	19	10	47. ארגוני זכויות האדם והאזרח, כמו האגודה לזכויות האזרח ובצלם, גורמים נזק למדינה
38	23	19	13	7	48. כל עוד ישראל נמצאת בסכסוך עם הפלסטינים, אסור להתחשב בדעה של הערבים אזרחי ישראל בנושאים הקשורים בביטחון (לא למגזר הערבי)
41	31	14	7	7	49. הדמוקרטיה הישראלית נפגעה מכך שבשנים האחרונות גדלו הפערים בארץ בין עשירים לעניים
28	28	19	14	11	50. מצבה הכללי של מדינת ישראל היה הרבה יותר טוב אם היו פחות מתחשבים בכללי הדמוקרטיה ויותר מקפידים על שמירת החוק ועל הסדר הציבורי
54	25	10	5	6	51. כדי לשמור על הדמוקרטיה ישראל חייבת להשקיע כסף במערכת החינוך באזורי מצוקה, גם על חשבון נושאים אחרים, כדי לאפשר לתלמידים בפריפריה להגיע להישגים בדיוק כמו אלה של התלמידים מאזורי רווחה

ענה – מסכים / לא מסכים:

לא יודע / מסרב	1 - מסכים	2 - לא מסכים	
5	63	32	52. יש להתייעץ יותר עם רבנים בתהליך קבלת החלטות פוליטיות גורליות למדינה
9	51	40	53. המפלגות פוגעות בדמוקרטיה בארץ כי הן מגבירות את חילוקי הדעות בעם
9	51	40	54. לעבריון שהורשע בעברה פלילית חמורה לא צריכות להיות שום זכויות אזרח
7	43	50	55. חשוב לתת גם למפלגות לא ציוניות להשתתף בבחירות
7	43	50	56. אם השב"כ והמשטרה או הצבא חושדים במישהו שהוא מעורב בטרור, צריך לתת להם את הסמכות המלאה לנהל את החקירה לפי שיקוליהם בלי שום מגבלות חוקיות
7	54	39	57. יש לקבוע בחוק עונשים למי שמדבר נגד הצינונות (לא למגזר הערבי)
8	45	47	58. רק עולים חדשים שהם יהודים לפי ההלכה צריכים לקבל באופן אוטומטי אזרחות ישראלית
9	52	39	59. למי שבחר שלא לשרת בצה"ל לא צריכה להיות זכות לבחור ולהיבחר לכנסת
8	66	26	60. צריך להיות חוק שיאפשר לסגור כלי תקשורת אם הוא ביקר בחומרה רבה מדי את מדיניות הממשלה
8	68	24	61. המדינה צריכה לעקוב אחרי מה שאנשים כותבים באינטרנט, ואם הם יוצאים נגד הממשלה - להגיש נגדם תביעה משפטית
11	61	28	62. צריך לאפשר כניסה לישראל לקרובי משפחה מדרגה ראשונה של ערבים אזרחי המדינה במסגרת איחוד משפחות

63. מה דעתך על ההצעה שכל ישראלי יהיה חייב להצהיר על נאמנות מלאה למדינת ישראל כמדינה דמוקרטית, יהודית וציונית כדי לקבל את הזכות להצביע בבחירות?

- א. מתנגד מאוד 21
 ב. די מתנגד 16
 ג. די תומך 29
 ד. תומך מאוד 26
 ה. לא יודע / מסרב 8

האם היה מפריע לך לקבל כשכנים שלך:

לא יודע / מסרב	3 - לא היה מפריע לי	2 - לא אכפת לי	1 - היה מפריע לי	
8	55	21	16	64. (לא למגזר הרוסי) עולים מחבר המדינות
2	46	23	29	65. חרדים
3	54	24	19	66. מתנחלים לשעבר
3	42	20	35	67. זוג הומוסקסואלים שחיים יחד
3	36	22	39	68. עובדים זרים
3	33	19	45	69. משפחה ערבית (לערבים - יהודית)
4	49	25	22	70. אנשים בעלי פיגור שכלי
4	34	23	39	71. חולי נפש שנמצאים בשיקום בקהילה
3	52	24	21	72. עולים מאתיופיה
2	58	24	16	73. מי שלא שומר שבת וחג

74. בזמן מלחמת העולם השנייה העבירה ארצות הברית את האזרחים שלה ממוצא יפני למחנות הסגר מחשש שהם יעזרו ליפן שנלחמה נגד ארצות הברית. האם לדעתך גם ישראל צריכה לעשות כך עם האזרחים הערבים שלה בזמן מלחמה או משבר ביטחוני חמור, מחשש שייסעו לאויב? (לא למגזר הערבי)

- א. בטוח שלא 25
- ב. חושב שלא 25
- ג. חושב שכן 21
- ד. בטוח שכן 12
- ה. לא יודע / מסרב 17

75. תאר לעצמך את החברה הישראלית כארבעה מעגלים שהקטן ביותר, באמצע, מספרו 1, מציין את ה"מרכז" של החברה, מעגל 2, המקיף אותו, מסמל את האנשים שבקרבת המרכז אבל לא שייכים אליו ממש, 3 מסמל את האזרחים שהם יותר רחוקים מהמרכז, ו-4 מסמל את מי שהם עוד יותר רחוקים מהמרכז. מבחינת הרגשתך, באיזה מארבעת המעגלים האלה אתה נמצא?

- א. המרכז של החברה 20
- ב. האנשים שבקרבת המרכז אבל לא שייכים אליו ממש 24
- ג. האזרחים שהם יותר רחוקים מהמרכז 22
- ד. מי שהם עוד יותר רחוקים מהמרכז 12
- ה. לא יודע / מסרב 22

76. צריך לתת לבית המשפט העליון בארץ סמכויות לבטל חוקים שחוקקה הכנסת אם לדעת השופטים החוקים האלה סותרים את עקרונות הדמוקרטיה:

- א. מתנגד מאוד 19
- ב. די מתנגד 21
- ג. די מסכים 32
- ד. מסכים מאוד 21
- ה. לא יודע / מסרב 7

77. מה דעתך על הדרך שבה הממשלה מטפלת בבעיות המצב הנוכחי?

- א. מטפלת בדרך טובה מאוד 2
- ב. מטפלת בדרך טובה 23
- ג. מטפלת בדרך לא כל כך טובה 49
- ד. מטפלת בדרך לא טובה כלל 22
- ה. לא יודע / מסרב 4

ISRAELI DEMOCRACY EXAMINED

November 2010

Auditing Israeli Democracy – 2010 Democratic Values in Practice

Asher Arian, Tamar Hermann

Yuval Lebel, Michael Philippov, Hila Zaban, Anna Knafelman

Language Editor (Hebrew): Keren Gliklich
Series Design: Ron Haran
Typesetting and Printing: Art Plus, Jerusalem

ISBN 978-965-519-081-6

No portion of this book may be reproduced, copied, photographed, recorded, translated, stored in a database, broadcasted, or transmitted in any form or by any means, electronic, optic, mechanical, or otherwise. Commercial use in any form of the material contained in this book without the express written permission of the publisher is strictly forbidden.

Copyright © 2010 by The Israel Democracy Institute (R.A.)
Printed in Israel

To order books and policy papers published by the Israel Democracy Institute:
Tel.: 1-800-20-2222, (972)-2-530-0800; Fax: (972)-2-530-0867
E-mail: orders@idi.org.il
Website: www.idi.org.il
The Israel Democracy Institute, P.O.B. 4482, Jerusalem 91044

All issues of the Democracy Index, a selected chapter from each IDI book, and all IDI policy papers may be downloaded free of charge from www.idi.org.il.

Abstract

Democratic Values in Theory and in Practice: Attitudes of the Israeli Public

Asher Arian, Tamar Hermann

Yuval Lebel, Michael Philippov, Hila Zaban, Anna Knafelman

Part One: The Democracy Index 2010

The opening section of the 2010 Israeli Democracy Index examines the state of Israeli democracy according to a series of internationally recognized quantitative measures in the field of political science. The qualities presented in the indices were examined along two axes: (1) Israel's current functioning vis-à-vis that of 35 other democracies around the world; and (2) its performance as a democracy, past and present. As with previous Indices, the data has been compiled in text and graphic form to highlight overall trends (improvement, decline, or no change) in Israel's situation as compared with other countries and with past years. In this year's Index, 19 of the 37 indicators measured in the Democracy Index were updated.

Major Findings

- In most international indices, Israel is ranked immediately after the established democracies, near the new democracies of Eastern Europe, Central America, and South America.
- In recent years, there have not been major changes in Israel's overall ranking as a democracy: its relative position has not improved, but neither has it worsened.
- Many weaknesses of Israel's democracy are associated with the "rights aspect" (one of three aspects of Israeli democracy examined by the Index, together with the institutional aspect and the stability aspect); for example, Israel's high incarceration rate

combines with shortcomings in the rule of law, which falls short of the accepted standard in Western countries.

- While Israel's ranking in the gender equality indicators has declined in recent years, Israel is still positioned above most of the new democracies in this regard.
- In the Political Stability Index, Israel ranks in last place among the democracies studied.
- Israel scores low marks in the area of social cleavages; these divisions affect the country's democratic quality and are not diminishing with time.
- The strongest improvement is in the institutional measures, primarily as a result of the rise in Israel's score in the governance indicators.
- Indicators of corruption in the political system did not register noticeable changes in comparison with 2009.

Part Two: The 2010 Democracy Survey

The second section of the 2010 Israeli Democracy Index analyzes the findings of a public opinion poll conducted in Israel in March 2010 among a representative sample of Jewish and Arab respondents. The survey focused on the public's assessment of the practice of democracy in Israel, and the level of support for, and satisfaction with, Israeli democracy. The purpose of this section of the Index is to gauge the public's views on a series of democratic values, and its perceptions regarding the functioning of democracy in Israel in comparison with previous surveys from 2003 to 2009.

Major Findings

- While there is broad support for the assertion that Israel must remain a democratic state, the Israeli public tends to characterize the country's democracy as weak and ineffective. The preferred solution is a more centralized government. The bulk of the survey's respondents (60%) ascribe advantages to an authoritarian

government and a strong leadership, which, as they see it, solve problems efficiently.

- Israelis are disappointed by the low degree to which their preferences (as reflected in voting patterns) influence the government's policies. The majority (59%) prefer a regime made up of experts, who would make decisions based on professional considerations rather than political ones. This is compounded by disappointment with the functioning of elected bodies and a lack of trust in the Knesset and political parties. As in the past, the Israel Defense Forces (IDF) enjoys a high level of trust on the part of the Israeli public. The office of the President of Israel continues to improve its image, and this year a majority (70%) expressed a high degree of trust in the incumbent president.
- Of the Jewish public, 86% believe that critical decisions for the state should be taken by a Jewish majority. A total of 53% maintain that the state is entitled to encourage Arabs to emigrate from Israel.
- Since the Democracy Index was first published in 2003, significant gaps have been observed between the opinions of long-time Israelis and those of immigrants from the Former Soviet Union (hereafter: FSU immigrants). It seems that the latter are among the less liberal Israeli groups with regard to such issues as majority-minority relations and gender equality.
- This year, as in previous years, the Democracy Survey indicates an unwavering optimism in the public's attitude toward Israel's future. Although the majority of Israelis are very troubled by corruption, have lost faith in politicians, and are convinced that another war will break out in the next few years, they continue to want to live in Israel, are proud of their state, and feel that they belong to the Israeli collective.

Part Three: Democratic Principles in Practice

The analysis in this section was conducted on two planes: the vertical and the horizontal. On the vertical plane, we focused on comparing support for core democratic values with citizens' assessment of the extent to which these values are realized by government institutions and agencies. The horizontal plane, by contrast, centered on relations between citizens, as individuals and as groups, and examined whether the citizens of Israel in fact uphold their stated commitment to constitutional values and the rights derived from them.

The Vertical Dimension

- The public in Israel, as in many other democracies, explicitly supports a democratic regime: 81% of the general public agrees with the basic assertion that “democracy is not a perfect regime, but it is better than any other form of government.”
- Despite the support in principle for a democratic regime, more than half the general public (55%) supports the statement that “Israel’s overall situation would be much better if there were less attention paid to the principles of democracy and greater focus on observing the law and on public order.” A breakdown of the responses of the Jewish interviewees according to self-reported political orientation on a left-right continuum shows significant differences between the groups: The above statement is supported by 60% of those who identify themselves as right-wing; 50% of those in the center; and 49% of those on the left. In other words, among right-wingers, there is greater willingness to waive democratic principles than there is among centrists or left-wingers.
- Some 36% of respondents feel that Israel today is not democratic enough; 34% believe that it is sufficiently democratic; and 27% hold that it with too democratic. If these results are broken down by sector, the view that Israel is not democratic enough is particularly strong among FSU immigrants (49%), as compared

with 41% of the Arab population and only 31% of long-time Israelis.

- The distribution of responses to the question: “What grade would you give Israeli democracy today, where 1 = failed and 10 = excellent?” shows that the Jewish public as a whole assigns Israeli democracy an average grade of 5.4, while FSU immigrants feel it deserves a slightly higher grade (5.6). The Israeli Arab public gives Israeli democracy a lower average grade of 5.1.
- The public is divided in its attitude to the statement that Israel was more democratic in the past than it is today. Among the Jewish population, the percentage of those who disagree with this statement stands at 47%, which exceeds the percentage who support it (39%).
- With regard to a constitution for Israel: 65% of the general public indicate that the subject is important to them. Among the Jewish public, 69% feel this way, as compared with only 45% of the Arab respondents.
- Israel as a Jewish and democratic state: Among the Israeli public as a whole, the highest percentage—43%—consider both parts of this definition (“Jewish” and “democratic”) to be equally important; 31% classify the Jewish component as more important; and only 20% ascribe greater importance to the democratic component. Among Arab citizens of Israel, the democratic element takes precedence (38%).
- Freedom of religion and freedom of expression: The prevalent view with respect to both these rights is that they are implemented to a suitable degree (approx. 41% in both cases). With regard to human rights, however, 39% feel that they are not implemented sufficiently.
- Trust in institutions: Only slightly more than half the general Israeli public—54%—state that they trust the Supreme Court fully or to some extent, as opposed to 44% who state openly that they do not trust it. Only 41% of the respondents express full or partial trust in the police. As for Israel’s political parties, 72% of the general public assert that they do not trust them. A

large majority (63%), however, are opposed to the view that the parties are no longer necessary and can therefore be abolished.

The Horizontal Dimension

- The notion that citizenship is a legal status conferring equal rights has been only partially internalized by the Israeli public: 51% of the general public support full equality of rights between Jews and Arabs. A breakdown of the Jewish public by level of religiosity shows that the greater the level of religious observance, the stronger the objection to equality of rights between Jews and Arabs: only 33.5% of secular Jews are opposed to such equal rights, in contrast to 51% of traditional Jews, 65% of religious Jews, and 72% (!) of ultra-Orthodox Jews.
- Almost two thirds (62%) of the Jewish sample feel that as long as Israel is in a state of conflict with the Palestinians, the views of Arab citizens of Israel on foreign affairs and security issues should not be taken into account.
- Roughly two thirds (67%) of Jewish Israelis feel that first-degree relatives of Arabs should not be allowed entry into Israel under the rubric of family unification.
- As for equality in the allocation of resources, a majority of respondents (55%) think that greater resources should be allocated to Jewish communities than to Arab ones. Only a minority (42%) disagree with this statement. Among right-wingers, a clear majority (71%) agree with it, while only a minority (46%) of centrists, and an even smaller minority (38%) of leftists, agree. Breaking down the data by religiosity shows that among ultra-Orthodox Jews, 51% agree with this statement; among religious Jews, 45%; among traditional Jews, 28%; and among secular Jews, only 18%.
- With regard to equality in the financing of religious services (needs and amenities), the situation appears to be better: 39% of the general public support equal funding, while 35% are opposed.

As for equal financing of schools, the percentage of supporters among the general public is even greater (51%), in contrast with 27% who are opposed. If we look solely at the Jewish public, the proportion of support for equal financing of religious services stands at 41%, compared with 33% opposed. With reference to equal financing of schools, the level of support reaches 54%, in contrast with 26% opposed.

- Examining the extent of Jewish Israelis' tolerance for neighbors who are "other" (immigrants from the FSU, ultra-Orthodox Jews, former settlers, homosexual couples, foreign workers, Arabs, mentally retarded individuals, Ethiopian immigrants, mentally ill individuals in community treatment settings, people who do not observe the Sabbath and holidays) reveals that the neighborly relationship considered most troubling is that with Arabs (46%), followed by people who are mentally ill and foreign workers (both 39%). The notion of being neighbors with a homosexual couple bothers 25% of respondents; with ultra-Orthodox Jews, 23%; with Ethiopian immigrants 17%; with non-Sabbath observers 10%; and with FSU immigrants, 8% of respondents.
- Based on the survey data, the Arab public seems to be less tolerant than the Jewish public when it comes to living as neighbors with people who are "other." In this case, the most undesirable types of neighbors are homosexual couples (70%), ultra-Orthodox Jews (67%), and former settlers (65%). The most "tolerable" neighbors, in the view of Arab respondents, are foreign workers (48%).
- Some 72% of the general public feel that Israel is being harmed as a democracy by the increasing gaps in society.
- A total of 54% of the Jewish public object to the statement that there should be legal penalties for persons who speak out against Zionism; likewise, 50% agree with the statement that it is important to allow non-Zionist parties to take part in elections.
- A slim majority of the Jewish sample—51.5%—agree with the statement that only new immigrants who are Jewish according

to Halakhah (Jewish religious law) should be entitled to automatically receive Israeli citizenship. Of long-time Israelis, a total of 59% agree with this statement, while among FSU immigrants, this figure drops to 34.5%. If we examine the responses of the Jewish public according to self-reported level of religiosity, we find that support for the exclusion of non-Jews breaks down as follows: 41% among the secular; 63% among the traditional; 79% among the religious; and 88% among the ultra-Orthodox.

- There is virtually total consensus (82%) among the Jewish public that emergency medical treatment should be provided to patients, whether or not they have health insurance. Among the Arab public, by contrast, this position is supported by only 40% of the respondents.
- On the question of denying the right to elect or be elected to those who are eligible for conscription but do not serve in the army, we found sizeable differences between sectors: 56% of long-time Israelis agree with this position, whereas 62% of FSU immigrants do not agree. Examining the same issue according to self-reported level of religiosity level of yields the finding that 76% of the ultra-Orthodox public is opposed to this idea.